door de te Rome aanwezige professi tot zijn vicaris gekozen werd. Zelf trok hij zich terug naar een landhuis bij Rome, dat hem door een rijken begunstiger, met name Lodewijk Mendoza geschonken was, om aldaar geheel voor zijn gezondheid te leven [1]). Maar zijn zwakheid nam tegen den zomer zóózeer toe, dat hij zich ten spoedigste weder naar Rome liet terugbrengen, want hij wilde in het professen-huis midden onder de zijnen sterven. Daar aangekomen, dicteerde hij zijn secretaris, pater Giovanni Polenco, zijn laatsten wil en nam daarop van de wereld en zijn metgezellen afscheid. Op Vrijdag den 31 Juli 1558 een uur na zonsopgang, in zijn vijf en zestigste jaar, en dus vijf en dertig jaren na zijn verwonding en bekeering, ging hij de eeuwige rust in, hoewel zijn lijfarts, de beroemde doctor Alexander Petronius, nog weinige uren te voren zijn toestand voor niet bijzonder gevaarlijk verklaard had.

Slechts vier van zijn eerste metgezellen waren bij zijn dood tegenwoordig: Rodriguez, Salmeron, Laynez en Bobadilla. De overigen werden door hun bezigheden in verre landen teruggehouden, of de dood had hen, zooals Lejay en Lefèvre, reeds vroeger weggerukt. Maar de negen broeders van weleer zijn reeds tot duizenden aangegroeid. Reeds in twaalf provinciën heeft de orde vast verblijf gekregen, als in Italië, Portugal, Sicilië, Opper-Duitschland, Neder-Duitschland, Frankrijk, Arragonië, Castilië, Andalusie, Indië, Aethiopië en Brazilië. Ongeloofelijk veel was door Loyola in een betrekkelijk zeer korten tijd tot stand gebracht. En toch door verstand muntte hij niet zoozeer uit. Maar Laynez vulde meer dan dubbel aan wat hem in dit opzicht ontbrak, en het genie van een Salmeron en Lefèvre bewees ook onberekenbare diensten. Zijn kracht lag veel meer in zijn geestdrift, zijn standvastigheid, zijn eerzucht, zijn ijzeren wil, zijn gloeienden ijver en eindelijk in die heldhaftige, in zeker opzicht militaire stoutmoedigheid, waardoor hij de door hem gestichte orde met een geheel eigenaardigen geest bezielde.

Of hij echter daardoor een werkelijk groot man geweest is; of hij verdiend heeft, met de uitstekendste geniën die de wereld voortgebracht heeft vergeleken te worden, gelijk de Jesuïten deden, laat ik den lezer zelf over te beoordeelen.

Ignatius had bij zijn leven dikwijls zijn verlangen te kennen gegeven, dat men zijn lijk op een vuilnishoop zou werpen, om door de roofvogels en roofdieren verslonden te worden, daar het toch „niet anders dan drek en vuil" was. Maar hierin gehoorzaamden zijn volgelingen hem niet. Ze begroeven hem op Zondag den 1sten Augustus met groote staatsie in de hun toebehoorende kerk Maria de Strada, en daar bleef zijn lijkkist tot in het jaar 1587. Toen werd zijn stoffelijk overschot op bevel van den generaal Aquaviva, den 19den Nov., met nog veel grooter praal in de door kardinaal Alexander Farnese nieuw gebouwde Jesus-kerk overgebracht.

Bij deze overbrenging van zijn lijk zouden verscheidene wonderen geschieden en ook later een menigte zieken die zijn naam aanriepen, genezen

[1]) Dat landgoed lag dicht bij de schoone ruïnes van de villa van Maecenas en was prachtvol ingericht en door een heerlijk park omgeven. De gelofte der armoede behoefde nu zóó streng niet meer genomen te worden.

zijn. Daarom werd hij door paus Paulus V in het jaar 1609 zalig gesproken en dertien jaar later, in 1622 door Gregorius V zelfs onder de heiligen opgenomen. Sedert dien tijd zijn hem een aantal altaren gewijd, in het geheel over de twee duizend. Bovendien zijn er niet minder dan 50 kerken te zijner eer gebouwd, waarvan sommigen allerprachtigste gebouwen zijn.

Vooral echter werd het altaar van de kerk te Azpeitia, voor hetwelk hij gedoopt was, een voorwerp van bijzondere vereering. Niet minder was dit het geval met het oude slot Loyola. Dit werd in 1695 door de koningin van Spanje, Maria Anna van Oostenrijk, gekocht en aan de Jesuïten ten geschenke gegeven, en dezen gaven het den naam „Santa Casa," d. i. het heilige huis. Ja, hiermede niet tevreden, verklaarden de Jesuïten ronduit, dat hun heilige Ignatius niet beneden de apostelen stond en beweerden bovendien, dat hij in den hemel met niemand omging, dan met pausen als den heiligen Petrus, met keizerinnen als de Maagd Maria en met God den vader en zijn zoon Jesus Christus.

Zulke eer wedervoer Ignatius van Loyola na zijn dood, een eer, die trouwens al zeer verschillend beoordeeld zal worden!

TWEEDE BOEK.

DE SLIMHEID DER JESUITEN

EN

HUN REUSACHTIGE WASDOM.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Jesuïten-zendingen in afgelegen werelddeelen.

I. DE JESUÏTEN-ZENDINGEN IN ASIË.

Volgens de overlevering was het de apostel Thomas, die het Christendom het eerst in Indië verbreidde. Volgens anderen komt die eer toe aan een rijk koopman, Max Thomas genaamd, die in de 6de eeuw, ten tijde van den grooten keizer Ceram Perumal, den stichter van Calcutta, leefde, en door zijn vele handelsreizen, die hij tot Constantinopel uitstrekte, met het Christendom bekend werd. Wat hiervan zij, zooveel is zeker, dat de Portugeezen, toen ze onder hun zeeheld Alfonso de Albuquerque gansch Malabar, benevens Goa, Ceylon, Malacca en de Sundasche eilanden veroverden, — aldaar reeds Christenen vonden. Zeker geen Christenen naar Roomsch-katholiek model van de 15de eeuw, maar waarschijnlijk liep er in hun gebruiken en in hun geloof veel heidensch onderdoor. Althans de beheerschers van Portugal, die toen even goed katholiek waren als tegenwoordig, ergerden zich zwaar aan die soort van Christendom en zonden Franciscaner monniken naar Goa. Goa was het middelpunt en de hoofdstad hunner uitgebreide bezittingen in Oost-Indiê. Van daar uit zouden de Franciscaners het ware geloof verbreiden.

Nu zijn de Franciscaners van oudsher zeer weinig geschikt geweest voor zulk werk. Ook thans bleek ten duidelijkste, dat het bekeeren, of „de zending onder de heidenen", gelijk men zich uitdrukte, hun sterke zijde niet was, niettegenstaande de stadhouders en onderkoningen de bajonetten der militaire macht ter hunner beschikking stelden. Hun vorderingen waren dus onbeduidend en behalve in Goa zelf, waar een bisdom opgericht werd, wilde het katholieke geloof nergens wortel schieten. De Indiërs wilden liever Indiërs blijven, d. w. z. hun God volgens de door hun vaderen en voorouderen overgeleverde wijze vereeren. En ofschoon de weinigen die reeds als zoogenaamde Christenen gevonden waren, zich aanstonds — op militaire predicatiën! — tot pauselijke katholieken bekeerden, betoonde de groote menigte der Brahma- en Vishnu-aanbidders zich onbegrijpelijk halstarrig.

Met dien staat van zaken waren de koningen van Portugal volstrekt niet tevreden. Vooral was het Johannes III, die van 1521—1557 regeerde,

wien dat zeer hinderde. Deze toch was niet alleen buitengemeen aan Rome en het pausdom verknocht, maar hij meende ook vast, dat de bewoners van deze nieuwe aangewonnen streken nooit goede Portugeesche onderdanen zouden worden, voor en aleer ze voor hetzelfde kruis knielden dat de Portugeezen zelf aanbaden. Toen hoorde genoemde Johannes III van de nieuwe orde die Ignatius van Loyola te Rome juist bezig was te stichten, een orde als welker hoofddoel „de bekeering der ongeloovigen" genoemd werd. Aanstonds verlangde hij door tusschenkomst van zijn gezant te Rome van Loyola een behoorlijk aantal zendelingen, om die naar Indië te zenden. Ja, hij zou zelfs gaarne gezien hebben, dat de stichter der Societeit van Jesus in eigen persoon en in begeleiding van al de zijnen daarheen vertrokken was, daar hij in de meening was, „dat de strijders Christi nergens anders het oog op hadden, dan op de bekeering aller afgodendienaars der wereld."

Dat was Loyola echter volstrekt niet met hem eens. Hij bleef niet alleen zelfs te Rome, om van daar uit zijn gezelschap te besturen, maar hij verklaarde den Portugeeschen koning, dat hij hem slechts twee zijner medestanders kon afstaan, „daar hij de anderen tot andere doeleinden moest gebruiken." Die twee waren Simon Rodriguez en Franciscus Xavier, die zich aanstonds naar Lissabon op weg begaven.

Ze kwamen daar in den zomer van 1540 aan, en de koning ontving hen met alle voorkomendheid. Doch naar Indië konden ze zoo dadelijk niet komen, daar de vloot die jaarlijks daarheen gezonden werd, reeds de ankers gelicht had. Toch zouden ze zeer verkeerd gedaan hebben, als ze dezen schijnbaren tegenspoed niet hoogelijk gezegend hadden. Want ze verwierven tijdens hun oponthoud te Lissabon in zoo hooge mate de gunst van koning Johannes, dat hij ze volstrekt niet meer wilde laten gaan. Hij stond er dus op en verkreeg ook werkelijk van Loyola, dat ten minste een van beiden, en wel Rodrigues, zijn vast verblijf in Lissabon nam.

Bij Franciscus Xavier echter woog de bekeeringsijver zwaarder dan alle andere zaken. En daar hij zich door niets van zijn voorgenomen reis naar Indië liet terughouden, voorzag de koning hem behoorlijk met pauselijke aanbevelingsbrieven, die hij van Paulus III voor hem verkreeg, en met volmachten die hij hem zelf uitreikte. In een van die pauselijke brieven verkreeg Xavier de waardigheid van Nuntius apostolicus („plaatsvervanger des pausen") voor geheel Indië. In den tweeden werd hem het reeht toegekend, ter bekeering der heidenen over alle wereldlijke macht der Portugeezen in de asiatische koloniën te beschikken. In een derde schrijven werd hij door koning Johannes zelf aan alle hooge beambten, vorsten en regeeringen van de Kaap de Goede Hoop tot aan den Ganges bijzonderlijk aanbevolen.

Zoo goed voorzien ging Xavier den 7den April 1541 met de koninklijke vloot van Lissabon naar Indië onder zeil. Het hart klopte hem van vreugde bij het vooruitzicht der zegepralen, die hij voor de zaak van Christus op de ongeloovigen behalen zou. Één ding had hij echter vergeten en, mij dunkt, de hoofdzaak, dit namelijk, dat hij zich niet eens de moeite gaf om de talen der volken, die hij ging bekeeren, al ware het maar oppervlakkig, te leeren. „God geeft het den zijnen als in den

slaap, dacht hij en — kon de heilige Geest voor zijn goede zaak ook niet een wonder doen?

De reis naar Indië ging zeer langzaam. Men was genoodzaakt zich zes maanden in Mozambique op te houden, en zoo bereikte de vloot eerst na dertien maanden, den 6den Mei 1542, de haven van Goa. Des te ijveriger vatte Franciscus Xavier nu aanstonds zijn taak aan. De gouverneur der stad stelde eene koninklijke equipage en een vorstelijke woning te zijner beschikking. Maar hij begaf zich dadelijk naar het hospitaal, om daar de zieken te verplegen, terwijl hij zich met giften en aalmoezen voor zijn onderhoud vergenoegde. Daarmede was echter voor zijn eigenlijk doel, de zending onder de heidenen, nog niets gedaan. Na eenigen tijd begaf Xavier zich derhalve naar den bisschop van Goa, toonde hem zijn medegebrachte volmachten en verzocht hem ootmoedig dienovereenkomstig met de bekeering der heidenen te mogen aanvangen. Die vergunning had hij volstrekt niet noodig, daar hij als pauselijk nuntius boven den bisschop stond. Maar hij stelde er prijs op, de gunst van den bisschop te verwerven, daar deze, — hij heette don Juan van Albuquerque, — tot een zeer machtig geslacht behoorde en een grooten invloed zoowel in Goa als in Portugal zelf had. Werkelijk slaagde hij er ook in, don Juan geheel en al voor zich in te nemen, en het bekeeringswerk kon dus nu aanstonds beginnen. Maar, hoe jammer! de domme inlanders verstonden geen woord van al wat Xavier hun voorpredikte en de heilige geest gaf hem de gave der talen niet.

Toen begreep hij toch eindelijk, dat hij niets zou kunnen uitrichten, zoolang hij de landstaal niet machtig was, en derhalve legde hij zich nu met allen ijver op de studie daarvan toe. Doch onder die studie verzuimde hij geenszins, zich ook op andere wijzen nuttig te maken, en in het bijzonder gaf hij blijk van zijn roeping voor het Jesuïtisme door de slimme wijze, waarop hij zich aanstonds een oollegie, — het eerste in de heidenwereld — verschafte. De weinige Franciscaner-monniken namelijk, die zich nog te Goa bevonden, bezaten een seminarium, waar ze aan eenige jonge inboorlingen onderwijs gaven in den roomsch-katholieken godsdienst. Dat seminarium ergerde Xavier niet weinig, daar het zich allicht liet aanzien, dat het hem in zijn werk eenmaal mededingers opleveren zou. Daarom wendde hij zich tot den superior der inrichting, broeder Jacques Borbone, toonde hem zijn pauselijke brieven en hield zoolang bij hem aan, dat de man niet alleen het huis met al wat er bij behoorde aan de orde der Jesuïten overgaf, maar ook zelf tot de orde toetrad. Daarbij maakte hij wel is waar de ietwat zelfzuchtige voorwaarde, dat hij zelf levenslang rector der inrichting blijven zou, maar daar maakte Xavier zoo groot bezwaar niet tegen. Hij had nu toch alle mededinging afgesneden en bovendien den roem, het seminarium „Santa-Fé" in een „Collegie van den heiligen Paulus" te kunnen omscheppen. Tot nog toe was het seminarium tamelijk klein en arm geweest; maar Xavier zorgde er voor, dat het in een der rijkste en schitterendste inrichtingen van onderwijs veranderde. Hij verkreeg dat niet alleen door de noodige giften bijeen te bedelen, maar vooral hierdoor, dat hij met behulp der troepen van den onderkoning de heidensche tempels in den omtrek van Goa omverhaalde en hun vrij aanzienlijk vermogen aan het nieuwe collegie trok.

Zoodra Xavier het hindoesch en maleisch althans zooveel machtig was, dat hij zich half verstaanbaar kon maken, verliet hij Goa, om aan de zoogenaamde Paarlkust in Malabar het Evangelie te prediken. Want, ofschoon de Portugeezen het gansche land veroverd hadden, waren de inwoners toch nog allen volslagen heidenen. Hier viel dus wat te doen, als men het geschikt aanvatte. Hoe ging Xavier hierbij nu te werk? Waarlijk op een geheel eigenaardige wijze, waarvoor onze tegenwoordige zendelingen vrij zeker den neus zouden ophalen. Hij kocht namelijk een groote schel, liep daarmede op klaar-lichten dag door de straten rond en luidde zóólang, tot er een troep kinderen en nieuwsgierigen lachend en jolend achter hem aan trok. Wanneer hij op die wijze een aanzienlijk auditorium bijeengescheld had, ging hij op een steen of een verhevenheid staan en begon te preêken. Die preek was uit latijnsche, spaansche, italiaansche en inheemsche stukken en brokken saâmgesteld, maar de levendigste gesticulatie moest haar duidelijk maken. Ten slotte haalde hij een groot kruis voor den dag, kuste het met den grootsten eerbied en drong de omstanders hetzelfde te doen. Zij die dit deden kregen een fraaien rozenkrans van hem ten geschenke, die hij bij duizenden uit Portugal had meêgebracht.

Dat was echter nog maar de eerste helft van zijn bekeerings-recept. De tweede was vrij wat krachtiger. Die bestond hierin, dat hij met behulp van portugeesche soldaten de inheemsche tempels omhalen en de afgodsbeelden die zich daarin bevonden, stukslaan liet. Natuurlijk werd er dan in plaats daarvan een christelijke kapel met den gekruisigden Jesus opgericht. En daarnevens verrees dan een vroolijk gebouw van bamboes-riet voor het onderwijs der jeugd. Hij wist namelijk bij ervaring zeer goed, welken diepen indruk een plechtige godsdienstoefening met het misoffer op de bewegelijke gemoederen der Oosterlingen maakte. En evenzeer wist hij, dat de bekeering van een land eerst dan stand houdt, wanneer het opkomende geslacht voor de zaak gewonnen is.

Daarom legde hij zich met allen ijver op het onderwijs toe, en werkelijk bracht hij een groot aantal inheemsche jongens en meisjes zoo ver, dat ze zijn school bezochten. Wat geschenken en vriendelijkheid niet uitwerkten, dat deed de vrees voor de portugeesche soldaten, die de afgodstempels vernielden. Op de school zelf maakte hij het hun niet moeielijk. Hij dacht er niet aan hun de grondwaarheden des Christendoms in te prenten, maar hij vergenoegde zich met hun het Paternoster en het Credo te laten opzeggen en hun te leeren de armen ootmoedig over de borst te kruisen. Waren ze zoo ver, dan nam Xavier ze door een plechtigen doop in de christelijke gemeente op. Op die wijze kon hij weldra zich beroemen een vrij aanzienlijk getal zielen voor zijn hemelrijk gewonnen te hebben.

Niettegenstaande dat ging het hem nog veel te langzaam met de bekeering. Daarom schreef hij reeds in het eerste jaar van zijn verblijf in Indië naar zijn generaal om een aantal medehelpers. Loyola willigde zijn verzoek gaarne in en zond er hem over de twintig, meest allen Portugeezen, die Rodriguez voor de orde gewonnen had. Daaronder behoorden de paters Anton Criminal, Anton Gomez, Caspar Bergaeus, Paulus Camerti, Alonzo Cyprius, Melchior Gonzales en Franciscus Peren, die allen later meer of minder beroemd geworden zijn. Nu eerst kon het bekeeringswerk in het groot gedreven worden. In de eerstvolgende zes jaren werden bijna

overal waar de Portugeezen hun vaandel geplant hadden, met name op Ceylon, Cochin, Nagapatman, Meliapoer, Malacca en Ternate, grootere of kleinere scholen opgericht. Het collegie van Goa was echter de hoofdinrichting voor de opleiding van inlandsche zendelingen. Dadelijk na de aankomst zijner nieuwe medehelpers liet Xavier honderd en twintig zonen van voorname inlanders met behulp van militairen in dat collegie plaats nemen, om ze tot toekomstige bekeerders hunner landgenooten op te voeden.

Over het algemeen is niet te ontkennen, dat de vrees voor de portugeesche bajonetten niet weinig bijdroeg tot de groote gevolgen die Xavier met zijn medehelpers verkreeg [1]). Men zegt dat hij menigmaal des avonds zoo moede was van het doopen, dat hij zijn arm kwalijk meer bewegen kon. Doch de wijze hoe die bekeeringen tot stand kwamen vermindert den roem van den grooten apostel der heidenen niet weinig. Bovendien werden, gelijk te begrijpen is, al die gedoopten niet eigenlijk christenen, maar ze bleven heidenen. Wel is waar het credo konden ze opzeggen en het water van den christelijken doop was over hen uitgestort, ook konden ze mededoen bij processies, kerkliederen zingen en dergelijke uitwendigheden meer. Maar in werkelijkheid behielden ze geheel en al hun vroegere zeden, gewoonten, gebruiken en begrippen. Wanneer dus de heeren paters zich uit een streek die naar hun meening geheel voor het Christendom gewonnen was, weer verwijderden om hun bekeeringswerk op andere plaatsen voort te zetten, viel het den inheemschen priesters volstrekt niet moeielijk hun luidjes weer tot den godsdienst terug te brengen waarin ze geboren en opgevoed waren.

Dat was nu toch een treurige omstandigheid, en een van Xaviers medehelpers, Anton Criminal die op kaap Comorin proselieten maakte, werd daarover zoo vertoornd op de Brahminen, dat hij hen met onmenschelijke wreedheid vervolgde. De priesters echter riepen in hun angst een nog niet door de Portugeezen onderworpen volksstam te hulp. Hiertegen was Criminal met zijn handvol soldaten die de gouverneur van Goa hem meêgegeven had, lang niet opgewassen; en toen het tot een strijd kwam, werden alle Portugeezen, Criminal zelf niet uitgezonderd [2]), afgemaakt. Het duurde zeer lang eer zich weder een zendeling op Comorin waagde.

Nochtans werd de toestand der Brahminen door dien krachtigen tegenstand geenszins verbeterd. Integendeel, Xavier nam hieruit aanleiding om in Goa een kerkelijke rechtbank in den trant van de spaansche Inquisitie op te richten, en deze rechtbank, ondersteund door de militaire macht, waarover Xavier de volledige beschikking had [3]), ging met de grootste

---

[1]) Zoo werd b. v. de koning van Condi met geweld van wapenen gedwongen het Christendom te omhelzen. En zoodra hij gedoopt was, noodzaakte Xavier hem zijn stadhouders en gouverneurs te bevelen, ieder die onwillig was zich te laten doopen met verbeurdverklaring zijner goederen te straffen. Op die wijze werd het gemakkelijk alle dagen duizenden voor het Christendom te winnen!

[2]) Vier lanssteken doorboorden zijn hart, en bovendien werd zijn lijk het hoofd afgeslagen. De Jesuïten beschouwden Criminal als den eersten martelaar der orde en het scheelde weinig of men had hem onder de heiligen der kerk geranschikt.

[3]) De portugeesche gouverneurs en stadhouders verleenden den grooten heidenbekeerder hun bijstand omdat ze wisten, dat bij hen anders bij koning Johannes III aanklagen zou. En wie aldus aangeklaagd was kon zeker zijn dat hij zijn post verliezen en naar Lissabon ter verantwoording geroepen worden zou.

gestrengheid te werk tegen ieder die aan de uitbreiding van het Christendom eenige hindernis in den weg legde, of gedoopte inboorlingen weder verleidde tot hun oude afgoderij terug te keeren. Tallooze Brahminen — en onder hen juist de rijksten — verloren dientengevolge door beulshanden het leven, of werden minstens uit het land verwezen; waardoor hun vermogen aan de orde der Jesuïten verviel. Zoo hield langzamerhand alle tegenstand tegen de aanneming des Christendoms in al de landen die onder het gebied van Portugal stonden, van zelf op. Natuurlijk, de verweekelijkste Hindoes verkozen liever zich te laten doopen, dan met de gevangenissen der Inquisitie kennis te maken of zelfs gevaar te loopen, boven een langzaam vuur levend gebraden te worden!

Op die wijze handelden Xavier en zijn medehelpers in Indië. Het gevolg was, dat op alle eenigszins goed gelegen plaatsen Jesuïten-collegiën ontstonden die met het vermogen van de gedoode of verbannen heidenen verrijkt werden. En nog talrijker waren de kerken die men oprichtte. Want men maakte volstrekt geen bezwaar meer om alle heidensche tempels die men bereiken kon, te vuur en te zwaard te vernielen. Het was alsof de Jesuïten zich hierbij de ruwe handelwijze van Karel den Groote tegen de Saksers ten voorbeeld gesteld hadden.

Nadat Xavier het nu echter in deze streken zoo ver gebracht had, achtte hij den tijd gekomen, om zijn christelijke veroveringen nog iets verder uit te breiden. Hij werd in dat voornemen versterkt door de kennismaking met een Japanees die hij in 1549 aanknoopte. Deze Japanees, Anger genaamd, was naar het schijnt van goede afkomst, maar een doortrapte borst, die bovendien nog een moord op zijn geweten had. Hij wist Xavier zooveel moois van Japan te vertellen, dat deze zich aanstonds voornam het groote keizerrijk met zijn millioenen inwoners te bekeeren en van zijn onmetelijke rijkdommen voor de orde der Jesuïten partij te trekken. Hij begon met genoemden Anger te doopen, die bij den doop den naam van „Paul de Santa-Fé" ontving. Daarop reisde hij naar Goa om te zorgen, dat de zaken aldaar gedurende zijn afwezigheid niet in de war zouden loopen. Daartoe stelde hij Paulus Camerti met den titel van generaal-superior tot zijn plaatsvervanger aan, en benoemde Anton Gomez tot rector van het „Collegium van den heiligen Paulus' te Goa, dat intusschen een invloedrijke stichting geworden was.

In den zomer van 1549 scheepte hij zich met Anger en den zeer ijverigen pater Come van Torrez naar Japan in. Den 15den Aug., derhalve juist vijftien jaren na de gelofte van Montmartre, landde hij in de haven van Canxawa of Cangoxuma (Kanagesima), de hoofdstad van het koninkrijk Saxuma of Hsuma, aan. Evenals nog tegenwoordig vormde namelijk Japan in naam een éénig rijk, met de hoofdstad Miako, waar de keizer onder den naam van Dairi of Mikado, zetelde. Maar het groote geheel was in verschillende provinciën of koninkrijken ingedeeld, wier beheerschers feitelijk geheel onafhankelijk gezag voerden, en een dier onafhankelijke provinciën vormde het koninkrijk Hsuma.

Nu was bovengenoemde Anger met den vorst van Hsuma van vroeger bekend, en dientengevolge werd Franciscus Xavier aan zijn hof bijzonder goed ontvangen. Zelfs verkreeg hij van den zeer verdraagzamen vorst

aanstonds de vergunning het Christendom te prediken. Natuurlijk maakte Xavier van die vergunning een gretig gebruik. Doch hij slaagde hierin niet zoo goed als hij zich wel voorgesteld had. Want vooreerst konden zijn toehoorders zoo goed als niets van zijn preeken verstaan, daar hij het zeer weinige japansch dat hij in zijn omgang met Anger geleerd had, met spaansch, italiaansch en latijn tot een bonte wartaal samenmengde. Ten anderen waren zijn manieren niet geschikt voor de Japaneezen, die reeds op een tamelijk hoogen trap van beschaving en betamelijkheidsgevoel stonden. Zijn schel, waarmede hij ook hier de menschen bij elkaar luidde, evenals te Goa, kwam hun al te potsierlijk en kwakzalverig voor, dan dat zijn woorden een goeden indruk konden maken. Na verloop van eenigen tijd zag Xavier dit ook zelf goed in, en toen hij begreep dat hij op den tot nog toe gevolgden weg zijn doel niet zou bereiken, besloot hij kortweg zich geheel anders voor te doen en van een Jesuïet een Bonze te worden.

„Een Bonze?" vraagt de lezer verwonderd; maar die verwondering zal wijken, als hij zich herinnert, dat de Bonzen niemand anders waren en zijn dan de overpriesters van den godsdienst die in Japan verreweg het meest verbreid is, het Boeddhisme, en dat dit Boeddhisme zelf in zeer vele opzichen met den roomsch-katholieken eeredienst overeenstemt. Zoo zijn er in Japan evenzeer kloosters met nonnen en monniken, en zelfs aan kluizenaars ontbreekt het niet. Zoo hebben de Boeddhisten, evenals de katholieken, een beelden- en relequiëndienst met processies, bedevaarten en aanroeping van heiligen. Zoo bidden beiden hun rozenkrans en kastijden hun lichaam met vasten en andere ontberingen. Zoo scheren de Bonzen of Lamas (zooals ze in Thibet genoemd worden) het hoofd evenzeer als de roomsche priesters, en beiden moeten in de echteloozen staat leven. Daarvoor worden ze beiden echter ook door het volk met grooten eerbied behandeld en oefenen een belangrijken invloed op het volk uit.

Zoo ging het in Japan met den heerschenden godsdienst en de inheemsche priesters ook. Wat wonder derhalve, dat Xavier besloot in kleeding, levenswijze en manieren een Bonze te worden? Als Jesuïet had hij tot nog toe slechts ergernis gegeven, als Bonze hoopte hij nu even goed invloed te verkrijgen als zijn heidensche collega's, en dan kon hij ondershands het Christendom in plaats van de boeddhistische afgoderij invoeren! Men ziet, zijn doel was goed, en daarom bekommerde hij zich om de oneerlijkheid van het middel volstrekt niet, gelijk dan ook de Jesuïten in dit opzicht nooit zeer nauwgezet geweest zijn.

Doch zijn kunstgreep zou hem toch niet baten. De rechtmatige Bonzen namelijk bewogen hemel en aarde om den gevaarlijken indringer kwijt te raken. Ze hielden den koning voor dat het grootste gevaar zijn rijk bedreigde, als hij een armzaligen verloopen vreemdeling toestond, de oude beschermgoden van Japan te honen en een anderen tot nog toe onbekenden god daarvoor in de plaats in te voeren die geen anderen god naast zich dulden wilde. Daarbij voegden ze de bedreiging, dat ze de andere koningen, of Daimios, te hulp zouden roepen, als Xavier niet uit het rijk verwijderd werd. Weinig had het zelfs gescheeld of ze hadden door hun opruiingen een groote omwenteling tot stand gebracht. Onder zulke omstandigheden besloot de koning het tot nog toe gevolgde stelsel van verdraagzaamheid

te verlaten en vaardigde aanstonds een decreet uit, waarin hij aan al zijn onderdanen de aanneming van het Christendom op straffe des doods verbood. Franciscus Xavier echter beval hij ten spoedigste zijn staten te verlaten, als hem iets aan zijn leven gelegen lag.

Natuurlijk bleef den grooten heidenbekeerder niets anders over, dan voor het oogenblik dit bevel op te volgen. Hij verliet derhalve de stad Canxawa na een verblijf van bijna een jaar, zonder iets uitgericht te hebben. Maar waarheen zich thans te wenden? Naar Goa terug of naar een ander Japaneesch koninkrijk, op het gevaar af, daar evenals in Hsuma behandeld te worden. Lang behoefde hij trouwens niet in de onzekerheid te zijn, want hij vernam spoedig dat zich eenige portugeesche schepen in de haven van Firando, de hoofdstad van een naburige provincie Firando, bevonden. Daar hij hoopte, dat hij, onder de bescherming dier schepen staande, door den koning van Firando wat vriendelijker behandeld zou worden dan door den vorst van Hsuma, ging hij oogenblikkelijk naar die zeestad op weg.

Werkelijk werd hij in zijn verwachting niet bedrogen, waartoe zeker veel bijdroeg, dat de daimios van Firando en Hsuma doodvijanden waren. Aanstonds werd hem vergunning gegeven, zooveel proselieten te maken als hij maar kon, en hij maakte van die vergunning zulk een goed gebruik, dat hij in Firando binnen de twintig dagen meer personen doopte, dan vroeger te Canxawa in een geheel jaar. Zoo berichten althans zijn levensbeschrijvers en we laten het in 't midden, of dat werkelijk zoo was. Een feit is het echter, dat hij er aan wanhoopte iets grootsch uit te richten, zoo lang hij den Dairi of Mikado zelf in zijn hoofdstad niet bekeerd, of althans de vergunning tot zijn bekeeringswerk van hem verkregen zou hebben. Hij liet derhalve Come van Torrez achter om het begonnen werk voort te zetten, en ging na een verblijf van weinige weken, naar de hoofdstad Miako op weg. Hij ging echter niet alleen, maar nam met zich twee bekeerde Japanezen, die Matthias en Bernhard heetten, terwijl hij zich bovendien van een tolk, Fernandez geheeten, voorzien had.

De reis liep niet zonder wederwaardigheden af. Ook onderweg trachtte hij overal proselieten te maken en meer dan eens was hij op het punt van gesteenigd te worden. Zelfs blijkt het duidelijk uit de berichten zijner vurigste aanhangers, dat men hem alleen daarom liet loopen, omdat men hem voor een gek hield. En waanzinnigheid is in het Oosten een betere bescherming, dan alle mogelijke wapens. Zoo kwam hij dan eindelijk in Februari 1551, in de groote hoofdstad van Japan aan en begaf zich daar aanstonds naar het grootste openbare plein, om het Evangelie te prediken. Maar wat voor preeken was het? Waarlijk, men zou het voor kwalijk mogelijk houden, dat een maar half verstandig mensch meenen kon, op die wijze iemand tot zijn meening te bekeeren! Wel is waar, hij waagde zich niet meer, zooals te Goa, met zijn koeterwaalsch van allerlei talen. Maar hij predikte door tusschenkomst van een tolk, daar hij het japaneesch te weinig verstond, om zelfs maar een paar samenhangende woorden uit te kunnen brengen. [1]) Maar daarbij vergete men niet, dat die tolk, Fernandez, weer het spaansch zeer slecht verstond, en dus al wat Xavier zeide averechts overbracht! Waarlijk het was geen wonder, dat de godsdienst dien Xavier predikte, een voorwerp van algemeenen spot werd, en dat de prediker zich nergens in het openbaar vertoonen kon zonder door de straatjongens vervolgd te worden, die hem voor een gek of een grappenmaker hielden.

[1]) Xavier zelf schrijft woordelijk aan Ignatius van Loyola: „Wanneer ik hunne (der Japaneezen) taal verstond, dan twijfel ik niet, of zeer vele ongeloovigen zouden den christelijken godsdienst omhelzen. Gave God, dat ik ze spoedig leerde. Want dan had ik hoop der kerk eenigen dienst te zullen bewijzen. Thans echter staan we onder de ongeloovigen als standbeelden, die niet spreken kunnen. De menschen spreken ons veel aan, maar wij kunnen hun niet antwoorden, daar we niet weten wat ze zeggen."

Niettegenstaande dat had hij de stoutheid, een audiëntie bij den keizer te vragen. Maar die werd hem eenvoudig geweigerd en hij werd nog bovendien door de keizerlijke hofbeambten niet weinig bespot. Derhalve bleef den ijverigen zendeling niets anders over dan weder ergens anders zijn heil te zoeken en hij begaf zich aanstonds naar Amanguchi, de hoofdstad van het koninkrijk of de provincie Nangate. Ongelukkig echter zou het hem hier niet veel beter gaan, ofschoon hij zoo slim was in een rijk Bonzen-gewaad op te treden en den koning verscheiden geschenken, als een fraai repetitie-horloge, een welluidende harmonica en andere kleinigheden toe te zenden. De Japaneezen bleven er nu eenmaal bij, den vreemden Bonze voor een gek en hun eigen godsdienst voor verstandiger te houden, dan de godsdienst welken die gek hun predikte.

Nu vernam Xavier echter dat die inheemsche godsdienst eigenlijk uit China afkomstig was, en hij begreep dat het hem gemakkelijk vallen moest het keizerrijk Japan te „Kerstenen", als hij eerst dat stamland bekeerd zou hebben. Hij besloot dus oogenblikkelijk naar China te vertrekken. Om daar te komen moest hij eerst naar de japaneesche havenstad Bungo, de residentie van een ander japaneesch vorst, en voor die stad lagen toen verscheiden portugeesche schepen voor anker, onder bevel van Eduard de Gama, een nakomeling van den beroemden Vasco de Gama. Dat was een geluk voor Xavier, want Eduard de Gama wist zeer goed in welke hooge gunst onze zendeling bij koning Johannes III stond. Ook wist hij evengoed dat de toenmalige politiek het wenschelijk achtte de zendingszaak in Japan te bevorderen, omdat het daardoor alleen mogelijk zou zijn dit afgesloten rijk voor den europeeschen handel te openen. Derhalve werd Xavier door hem als een groot heer met allerlei eerbetuigingen en onder het gedonder van het geschut ontvangen. Dit had ten gevolge, dat de vorst van Bungo aanstonds onderzocht wat die kanonschoten beteekenden. Men antwooordde hem dat dit alles geschiedde ter eere van een heiligen europeeschen Bonze die aan boord van het admiraalschip gekomen was. En toen de vorst vroeg of hij dan dien beroemden man ook niet te zien zou krijgen, werd er bijgevoegd dat hij van plan was in de eerstvolgende dagen zijn opwachting bij zijne Majesteit te komen maken.

Werkelijk had dit eenige dagen daarna plaats, doch met de grootste statie die men maar met alle mogelijkheid maken kon. Alle schepen heschen de vlaggen in top, alle kannonnen werden gelost, de gansche bemanning der vloot werkte mede en de gezamenlijke officieren hadden het

gala-costuum aangetrokken. Daarbij werden den koning rijke geschenken aangeboden. In een woord al het mogelijke werd gedaan om de inwoners benevens den koning van Bungo te overtuigen dat de zendeling Franciscus Xavier een hoog aanzienlijk personaadje was. Werkelijk werd hij dan ook door de gapende menigte der Japaneezen voor den grootsten Bonze van Europa aangezien en, wat meer zegt, door den vorst met buitengewone onderscheiding behandeld. Bovendien verkreeg hij aanstonds vergunning om overal het Christendom te prediken, en van die vergunning maakte hij natuurlijk ruim gebruik. Spoedig echter keerde het blaadje geheel om. De inheemsche Bonzen, voor hun invloed bezorgd, trachtten het volk tegen den „Bonze van Chemachicogin" (zoo noemden ze Portugal) op te zetten, en bovendien brachten ze den koning ernstig onder het oog hoe gevaarlijk de nieuwe leer voor den staat was. Ja, toen de koning hun niet aanstonds te wille was, om de Portugeezen niet voor het hoofd te stooten, riepen ze een soort Bonzen-concilie in de stad Bungo bijeen. Daar kwamen in 't geheel drie duizend heidensche priesters, en ze daagden den vreemdeling uit, zijn leer voor het vergaderde concilie openlijk te verdedigen. Dit godgeleerd dispuut had ook werkelijk plaats, maar leverde zooals te denken was, volstrekt geen resultaat op daar men elkaâr niet eens verstond. En zoo kende ieder partij zich de overwinning toe. Het volk echter schijnt volkomen de partij zijner inheemsche priesters gekozen te hebben, en er ontstond zulk een gisting dat de Portugeezen zelf, uit vrees voor opstand, op de verwijdering van Xavier aandrongen.

Dientengevolge verliet de zendeling den 20sten November 1551, na een oponthoud van 47 dagen de stad Bungo weder, echter niet zonder een herder voor de kleine kudde die hij gewonnen had, achter te laten. Admiraal de Gama had een schip ter zijner beschikking gesteld, en hiermede zeilde hij naar Canton, een der grootste steden van het chineesche rijk. Doch hij werd door een storm overvallen en genoodzaakt op een klein eiland onderweg te landen. Hier vernam hij van eenige portugeesche kooplieden dat het geen vreemdeling geoorloofd is de grenzen van China te overschrijden, tenzij hij als gezant mocht komen. Hij liet derhalve, zoodra de storm bedaard was, den steven naar Goa in plaats naar Canton wenden en hier aangekomen drong hij er bij den onderkoning op aan een gezantschap naar Peking af te vaardigen, onder welks vleugelen hij in het afgesloten rijk zou kunnen doordringen.

De toenmalige onderkoning van Goa was Alfonsus van Norogna. Aanvankelijk wilde hij niets van zulk een gezantschap hooren, eindelijk liet hij zich echter bewegen om aan een rijk koopman, Jaques Pereyra, die in chineesche artikelen wilde handelen, het patent van afgevaardigde uit te reiken. Onder zijn geleide ging nu Xavier den 14den April 1552 van Goa onder zeil. Hij had nog eenige andere leden van het gezelschap van Jesus die hij uit het collegie uitgekozen had, medegenomen. De weg liep langs Malacca, en daar werd aan wal gestapt. Het ware echter beter voor hen geweest als ze zonder zich op te houden voorbij gevaren waren. De alhier resideerende portugeesche stadhouder, een trotsch edelman, Don Alvarez van Atayde genaamd, vond het ongehoord dat een gewoon koopman aan den grootsten vorst van Asië als gezant zou worden gezonden, en hij verklaarde eenvoudig dat hij het gezantschap niet zou laten vertrekken

voor hij eerst nadere berichten van den onderkoning van Goa ontvangen zou hebben.

Franciscus Xavier protesteerde tegen elk oponthoud, en toen Don Alvarez naar niets luisteren wilde, deed hij hem in den ban. Doch ook dit hielp niet, integendeel de trotsche man werd zoo vertoornd, dat hij aanstonds het gansche gezantschap tot nader orde in beslag liet nemen. Daarover werd Xavier bijna dol van woede en hij ontvluchtte op een kleine schuit die naar het eiland Sancian bestemd was, de meesten zijner metgezellen in Malacca achterlatende. Van hier uit, — genoemd eiland ligt ten zuiden van China, niet ver van de beroemde stad Canton, — hoopte hij zonder veel bezwaar op de een of andere wijze in het hemelsche rijk te zullen doordringen. Dit zou hem, met behulp van een chineesch koopman dien hij omgekocht had, zeker gelukt zijn, wanneer het lot niet reeds anders over hem besloten had. Nauwelijks toch was hij, na een stormachtige vaart van bijna een maand, op Sancian aangeland, of hij kreeg, den 20sten Nov. 1552, een hevige koorts, en, daar hij door een onkundig geneesheer behandeld werd, stierf hij twaalf dagen later, den 2den Dec., in den ouderdom van zes en veertig jaren. [1])

Dat was het einde van een man, die zich aan de grootste gevaren blootstelde, om datgene wat hij den christelijken godsdienst noemde tot in de verstgelegen landen te verbreiden, — een man wiens moed en standvastigheid door het grootste gevaar niet aan het wankelen gebracht konden worden, en die zich in zoo ver met den dappersten krijgsman gelijk mocht stellen. Doch hij stond wel beschouwd niet in dienst der menschheid, maar slechts in dienst van het pausdom. En hij ontzag zich niet door zijn dikwijls onverstandigen ijver de christelijke leer eigenlijk ten spot der ongeloovigen te maken. Zijn orde heeft ontzachelijk veel aan hem te danken, want hij legde den grond tot de talrijke nederzettingen die het gezelschap van Jesus binnen kort in Indië, Japan en China bezat. Zonder zijn voorbeeld van zelfopoffering zouden zijn navolgers in het zendingswerk zeker niet datgene tot stand gebracht hebben wat ze ontegenzeggelijk tot verbazing der wereld gedaan hebben. Daarom werd hij dan ook door zijn medebroeders hoogelijk geëerd. Zijn lijk, dat in het eerste oogenblik zonder eenige staatsie onder den grond gestopt was, werd twee jaren later met groote praal door hen naar Goa overgebracht, en daar in het collegie van den heiligen Paulus plechtig bijgezet. Later werd hem nog in de Jesuïten-kerk te Goa een prachtig mausoleum opgericht. Insgelijks werd hem zulk een praalgraf in de Jesuïten-kerk te Rome opgericht, waarheen, op bevel van den generaal der orde, Claudius Aquaviva, een arm van hem overgebracht was. [2]) Zelfs werd „de apostel van Indie", gelijk Xavier na zijn dood genoemd werd, door paus Paulus V zalig gesproken, en Gregorius XV nam hem den 12den Maart 1622 zelfs onder

---

[1]) Hij was in het jaar 1506 op het kasteel Xaviero in Navarra, aan den voet der Pyrenaeën, geboren.

[2]) Daartoe werd zijn lijk in het jaar 1612 opgegraven en een geneesheer moest den arm losmaken. Volgens de overlevering zou het bloed bij deze operatie even helder als bij een levende gevloeid hebben!

de heiligen op, hoewel zijn heiligverklaring eerst den 6den Aug. van het volgende jaar door Urbanus VIII aan de Christenheid bekend gemaakt werd. Nog later, in het jaar 1747, verleende paus Benedictus XIV hem den eeretitel van „beschermheilige van Indië", en koningen en koninginnen beijverden zich kerken ter zijner eer te bouwen.

Ik ben over de werkzaamheid van Franciscus Xavier of Xaverius (gelijk zijn latijnsche naam luidt) wat uitvoerig geweest, omdat hij eene te belangrijke persoonlijkheid geweest is, om slechts ter loops van hem te gewagen. Wat echter zijn opvolgers in de bediening" betreft, de krijgsknechten van Jesus die na hem in Japan, China en Hindostan het zendingswerk hebben voortgezet, over hen zal ik korter zijn, en niet zoozeer al hun bijzondere lotgevallen als slechts de eindgevolgen hunner werkzaamheid vermelden.

In Indië of Hindostan had Xavier den weg volledig gebaand. Door hem waren reeds in alle voorname plaatsen die aan de Portugeezen onderworpen waren, Jesuïten-inrichtingen, hetzij collegiën, hetzij residentiën of zendingsposten, gesticht. Er viel dus niets verder te doen dan hun aantal te vermeerderen of de bestaande te vergrooten en uit te breiden. Dit laatste gelukte den zonen van Loyola overal zonder veel bezwaar, vooreerst omdat de portugeesche stadhouders hun op bevel des konings op alle mogelijke wijzen in de hand werkten. De handelwijze die we van Don Alvarez van Atayde zagen was een bijna geheel alleen staande uitzondering. Ten anderen omdat ze met behulp van de rechtbanken hunner inquisitie al wat hun in den weg stond, gemakkelijk uit den weg konden ruimen.

Doch het eerste, het vermeerderen der zendingsposten, viel ook niet zoo bijzonder moeielijk. De Jesuïten-zendelingen toch volgden overal waar de Portugeezen of andere europeesche staten veroveringen maakten, die nederzettingen op den voet na. En ze wisten overal waar ze eenmaal vasten voet hadden verkregen, door een zeer eenvoudig middel een christelijke gemeente te stichten.

Waarin bestond nu dat middel? Eenvoudig hierin, dat de zendelingen zich als indische priesters voordeden en kleedden, (d. i. als Brahminen of Brahmanen), om voor de Indiërs of Hindoes die een aangeboren en natuurlijken tegenzin tegen vreemdelingen hadden, als inheemsche priesters te verschijnen. Voorts nog hierin, dat ze de bestaande heidensche godsdienstbegrippen en gebruiken der Hindoes met het christendom versmolten en vermengden. De Hindoes mochten Hindoes blijven, als ze zich maar lieten doopen en goedvonden voortaan den naam van christenen te dragen. Ja, het was niet eens noodig bij den doop een christelijken naam aan te nemen, als ze liever verkozen hun ouden heidenschen naam te houden. Immers de apostel Paulus zelf zegt, dat men allen alles moet worden?

Nu zou het mij niet moeielijk vallen een gansche lijst van Jesuïten te noemen, die op die wijze als Brahminen het land rondtrokken, en als zoodanig eigenlijk het kruis van Christus verloochenden. Doch ik vergenoeg mij er mede twee van hen te noemen die als voorbeeld kunnen dienen, om zich een voldoende voorstelling van de werkzaamheid der Jesuïten in Indië te vormen.

Een van hen, pater Constantino Beschi, die de taal der Hindoes en zelfs het Sanskriet zeer grondig bestudeerd had, bootste de zeden, gebruiken en gansche levenswijze der Brahminen zoo nauwkeurig na, dat het volk van Dekan, waar hij zich bijzonder lang ophield, hem als een heilige — wel te verstaan een heilige in den heidenschen hemel — begon te vereeren. Daar hij zelfs volksgedichten in de indische taal uitgaf, verkreeg hij een groote vermaardheid.

Maar wat was het gevolg hiervan? De vorst van Dekan maakte hem tot zijn eerste hofbeambte en minister, natuurlijk in de onderstelling een werkelijken Brahmin voor zich te hebben. Constantino Beschi was volstrekt niet van plan hem uit den droom te helpen. Integendeel de eerwaarde pater scheen zijn europeesche zeden en afstamming totaal te verloochenen. Hoe het zij, voortaan verscheen hij slechts in een prachtig oostersch costuum, gezeten op een rijk gezadeld paard of in een palankin gedragen en steeds begeleid door een talrijke indische lijfwacht te paard die het gepeupel uit den weg dreef, om plaats voor den hoogen heer te maken, en met trompetgeschal zijn komen en gaan aankondigde. Een Jesuïet bleef hij echter zijn leven lang en zijn medebroeders waren niet weinig trotsch op hem.

Het tweede voorbeeld is dat van den eerwaarden pater Barthelemi Acosta. Deze volgde een geheel anderen weg. Hij hield zich niet aan de voornaamsten des lands, maar verkeerde met de laagste heffe des volks, hoewel natuurlijk van dezelfde bedoelingen bezield als Constantino Beschi, de eerste minister. Met name zocht hij de woningen der danseressen en lichtekooien op, de hutten der zoogenaamde Bajaderen. Wel wetende dat die wezens die op elk uur van den dag bereid zijn den god der liefde te offeren, een bijzonderen invloed op de mannenwereld bezitten, zocht hij zich met haar zoo vertrouwd te maken als maar mogelijk is. Hij speelde, zong, danste, dronk met haar en was in een woord haar vertrouwde vriend. De arme schepsels waren natuurlijk hoogelijk met hem ingenomen en wenschten niets liever dan door hem, die het haar zoo gemakkelijk maakte, in den hemel gebracht te worden. Één ding slechts stond haar overgang tot het christendom in den weg. Men had haar namelijk gezegd dat de christelijke priesters het beroep waarvan ze leefden, als groote zonde veroordeelden en daarom zagen ze er tegen op, gedoopt te worden.

Maar wat deed nu de eerwaarde pater? Hij leerde haar dat ze christinnen konden worden en toch, zonder zich te bezondigen, konden voortgaan den god der liefde te offeren, als ze maar een deel van haar winst aan de christelijke kerk gaven en — met diegenen aan wie ze haar lichamen prijsgaven, althans een poging tot bekeering maakten.

Op deze en dergelijke wijzen wisten de Jesuïten zich overal in Indië te nestelen. Zoolang de heerschappij der Portugeezen duurde bleven ze volslagen meesters van het terrein. Ze konden het gansche onmetelijke gebied geheel alleen bewerken zonder dat het aan eenige andere orde vergund was, insgelijks proselieten te maken en collegiën en dergelijke inrichtingen te stichten. Want de koningen van Portugal bleven hen, gelijk we nader zien zullen, bijzonder beschermen. Toen echter na verloop van een eeuw ook andere zeevarende volken, met name de Franschen, Hollanders en Engelschen, zich in die streken vestigden en aan de groote

jacht op de schatten van Indië deel namen, en de macht der eerste verovaars van alle kanten besnoeid werd, — toen werd het voor de Jesuïten ook minder. Daarover zal ik echter in het vierde, vijfde en zevende boek spreken, waar we tevens zien zullen hoe de Jesuïten zich ten tijde van hun hoogste macht in Indië gedroegen. Voor het oogenblik zij het genoeg te herinneren, dat het gezelschap van Jesus honderd jaren lang in godsdienstige en kerkelijke zaken de alleenheerschappij in Indië bezat.

Evenzeer gelukte het hun ook in Japan, ofschoon met veel meer moeite. Reeds in het jaar 1573, dus slechts een en twintig jaar na Xavier's dood, konden ze zich beroemen bijna in de helft der honderd kleine koninkrijken waarin het groote keizerrijk verdeeld is, grootere of kleinere nederzettingen te bezitten. Bovendien is het een feit dat toen ter tijd reeds over de tweemaal honderdduizend Japaneezen, — vrouwen en kinderen niet medegerekend, — tot hen waren overgegaan. Het was dus iets meer dan louter grootspraak, als ze den paus te Rome stoutweg toeriepen, dat ze niet zouden rusten, eer ze gansch Japan onder de heerschappij van het kruis gebracht zouden hebben.

Waaraan echter hadden de Jesuïten die groote vorderingen te danken? Eenig en alleen aan hun slimheid en aan de omstandigheid dat Japan niet een éénig, onder één vorst staand, rijk was. Reeds Franciscus Xavier had ingezien, dat hij zich naar de Japaneezen schikken moest, als hij ze voor zijn zaak winnen wilde. Immers, daarom had hij zich, gelijk we zagen, als Bonze voorgedaan. Welnu, diezelfde gemakkelijke moraal volgden nu ook zijn medehelpers, die hij in Japan achtergelaten had. Dat waren Come van Torrez, Juan Fernandez, Cosmos en anderen, en ieder van hem nam zich wel in acht niet met de deur in huis te vallen, gelijk men het noemt. De vesting kon niet stormenderhand worden ingenomen, maar zachtkens, kruipend en door loopgraven goed gedekt, rukten de heilige paters voort, en bovendien stelden ze de bezetting zulke lichte en aangename voorwaarden dat ze bijna niet nalaten kon zich over te geven.

De paters Jesuïten vergunden hun doopelingen zelfs om ook na hun overgang tot het Christendom de heidensche pagoden te bezoeken en voor hun goden, Jebischu, Daikotu, Fatziman, Fottei of hoe ze verder heeten mochten, te knielen, als ze die vereering maar „in gedachten" op Jesus overdroegen!

En toch zou de verovering zeker niet zoo gemakkelijk en ook niet zóó uitgebreid hebben kunnen zijn, als de verdeeldheid in het groote rijk niet mede geholpen had. Ieder der verschillende onderkoningen namelijk was slechts op zijn eigen vergrooting bedacht en niet op het heil van het gemeenschappelijke vaderland. Er heerschten dus eeuwigdurende afgunst en haat onder die miniatuurvorsten. Geen van hen die zich niet voor alle dingen op de vernietiging of verkleining van zijn buurman toelegde, en elk middel dat hiertoe leiden kon, was hartelijk welkom. Sommigen dezer kleine despoten meenden nu dat er groot voordeel voor hen in liggen zou, als ze met de zeevarende Portugeezen handelsbetrekkingen aanknoopten, of als het hun maar gelukte een bondgenootschap met deze dappere mannen die niet lang geleden Indië veroverd hadden, aan te gaan.

Door wiens tusschenkomst echter konden dergelijke verbintenissen beter en gemakkelijker tot stand gebracht worden, dan juist door de Jesuïten? Evenals Franciscus Xavier door Eduard de Gama, gelijk we zagen, met alle onderscheiding behandeld was, werden de Jesuïten overal door de portugeesche zeelieden bijna met slaafsche onderdanigheid vereerd. Waar maar ooit een portugeesch schip in een japaneesche haven ankerde, daar konden de mannen van Loyola zeker zijn dat de kapitein zich ter hunner beschikking stelde, nademaal hun orde toentertijd aan het hof te Lissabon bijna almachtig was. Dientengevolge haastten velen der bovengenoemde japaneesche vorsten zich, om de Loyolisten zoo vriendelijk mogelijk te ontvangen en voort te helpen, gedachtig aan het spreekwoord, dat de eene hand de andere wascht. Ja, sommigen lieten zich zelfs doopen, door welk voorbeeld hun onderdanen natuurlijk grootelijks opgewekt werden om hetzelfde te doen.

Dikwijls ging die toetreding tot het Christendom gepaard met een aanzienlijke schenking van gronden, waarop de Jesuïten zich blijvend konden vestigen door collegiën en residentiën aan te leggen. Zoo wordt gewag gemaakt van den koning van Omura die in het jaar 1562 de stad Vocoxiura met alle omliggende dorpen op twee uur in den omtrek aan de Jesuïten in eigendom afstond, en, ofschoon andere vorsten zóó ver niet gingen, werden hun toch zoo veel kloosters ten geschenke gegeven als ze maar hebben wilden. De Jesuïten verkregen dus in eenige tientallen jaren een buitengemeene macht in Japan. Zelfs te Miako, de residentie van den Dairi, richtten ze een collegie op. En toen ze zich die macht eenmaal verzekerd wisten, ontzagen ze zich niet om de vorsten die hun vijandig gezind waren, zelfs te dreigen.

Zelfs is dreigen nog een te zwak woord, want van dreigen kwam het dikwijls tot handelen. De zwartrokken bewogen namelijk de bekeerde vorsten dikwijls tot den aanval op de niet-bekeerden, en zetten dan hun gansche macht op het spel om de overwinning aan hun beschermelingen te bezorgen. Gansche boekdeelen zou men kunnen vol schrijven met de eeuwigdurende kuiperijen, het onophoudelijke aanhitsen en opzetten der Japaneezen tegen elkander. Het gevolg was, dat de toenmalige geschiedenis van Japan niets anders is dan een voortdurende reeks van oproeren, twisten, oorlogen en menschenslachten. En ieder dier broederoorlogen hielp de Jesuïten aan een nieuwe zegepraal. Eindelijk brachten ze het zoover dat drie dier bekeerde koningen, die van Bungo, Arima en Omura, onder hun geleide een schitterend gezantschap naar den toenmaligen paus, Gregorius XIII, afzonden, om het hoofd der Christenheid hun hulde te bieden.

Dat was een glorie! Waarlijk zulke resultaten konden alle overige orden samen niet aanwijzen. De paus toonde zich dan ook zeer dankbaar. Bij een afzonderlijke bul werd aan alle overige monnikken en geestelijken „op straffe van den grooten ban" verboden „zonder uitdrukkelijke vergunning van den pauselijken stoel naar Japan te gaan, om aldaar eenige geestelijke handeling van welken aard ook te verrichten." Hierdoor werd Japan uitsluitend aan de Jesuïten overgelaten, en dat die van zulke buitengewone bevoorrechting behoorlijk partij wisten te trekken, kan men begrijpen. Maar wat won het Christendom hierbij? Zeker niets, want het

Christendom dat de Jesuïten op Japan onderwezen, had niets meer van het Christendom dan den naam. Dat blijkt o. a. hieruit, dat ze voor de Japaneezen een afzonderlijke levensgeschiedenis van Jesus fabriceerden, waarin ze den zoon des eenvoudigen timmermans in het purper lieten ter wereld komen, als koning van Judea heerschen en op een paradebed in koningspraal sterven. Nog minder geschiedde voor de opleiding der gedoopte Japaneezen, maar men liet hun met opzet hun vroeger bijgeloof, benevens hun verdorven zeden en wellustige levenswijze behouden. [1])

Veel moeielijker was het den Jesuïten om ook in China vasten voet te krijgen, want dat rijk was toenmaals voor alle vreemdelingen nog volledig gesloten en de geduchte poort wilde zich maar door geen list of geweld laten openen. Frans Xavier stierf, gelijk we weten, in het aangezicht van zijn tergende kusten, en evenzoo ging het ook anderen zijner orde-genooten. Michaël Ruggieri en Pazzio gaven zich dertig jaren lang vergeefsche moeite, om van Goa of Macao uit „de chineesche rots te bestijgen," zooals broeder Valignano zich uitdrukte.

Maar eindelijk zou het een van hen toch gelukken, en die eene was niemand anders dan de beroemde Matthias Ricci. Ricci was geboren in hetzelfde jaar waarin Xavier stierf, namelijk den 6den October 1552, te Macerata, een stad in de provincie Ancona. Reeds vroeg gaf hij blijken van ongemeenen aanleg. Nadat hij eenigen tijd zich met de beoefening der oude talen bezig gehouden had, ging hij in 1568 naar Rome, om daar in de rechten te studeeren. Daar leerden de Jesuïten Laynez en Salmeron hem kennen en door hun volhardende bemoeiingen gelukte het hun den hoogbegaafden jongeling voor de orde te winnen. Op zijn negentiende jaar werd hij novitius in het Collegium Romanum en begon daar den gewonen cursus door te loopen. Spoedig echter bespeurde pater Valignano, de toenmalige bestuurder van het huis der novitii, dat de jonge Matthias een bijzonderen aanleg voor wiskunde en werktuigkunde had, en — niemand blijder dan de paters Jesuïten! Sedert jaren toch zochten ze naar zulk een talent, want uit de berichten die van Japan en China inkwamen, had de generaal gezien, dat de voorname Chineezen een bijzondere voorliefde voor de zoogenaamde exacte wetenschappen hadden, namelijk voor wiskunde, scheikunde, sterrekunde en werktuigkunde, en dat ieder die daarin uitmuntte, bij hen spoedig in aanzien zou komen. Daarom hadden ze reeds lang besloten, een Jesuïet in die wetenschappen doorkneed, in het costuum van een chineesch geleerde naar het „Middenrijk" te zenden. Natuurlijk waren de leiders der orde thans zeer verheugd, zulk een genie gevonden te hebben. Oogenblikkelijk werd nu de studie der theologie door Ricci ter zijde gelegd en met het onderwijs in

[1]) In de jaren 1633—36 bereisden de vrome geestelijken Antonius van St.-Marie, Frans van Alameda en Jean-Baptiste Morales op bevel des pauses het gansche Oosten, en in hun berichten staat het zwart op wit dat de Jesuïten den Japaneezen toestonden, met alle vroegere afgoderij voort te gaan en het Christendom slechts in het geheim te oefenen. De Jesuiten ontkenden dat ook volstrekt niet, maar antwoordden eenvoudig, dat de apostelen tegenover de bekeerde heidenen en joden dezelfde handelwijze gevolgd hadden.

wiskunde, scheikunde en sterrekunde begonnen. De beroemdste leeraren en professoren die toenmaals in Rome waren, werden te hulp geroepen. Bovendien werd de jonge novitius in de werktuigkunde onderwezen en vooral in de kunst natuurkundige instrumenten te vervaardigen. Zelfs de horologemakerskunst werd niet verzuimd.

Ricci vatte alles met verwonderlijke vlugheid, zoowel het practische als het theoretische. Toch besteedde hij volle acht jaren aan zijn volledige vorming en vertrok toen eerst naar het Oosten. Doch nog niet aanstonds naar China maar voorloopig eerst naar Goa, het middelpunt der asiatische zending. Daar, in het collegie van den heiligen Paulus, zou de laatste hand aan zijn opvoeding gelegd worden. Voornamelijk moest hij hier de chineesche taal zoo goed leeren, dat hij zich voor een geboren chinees kon laten doorgaan. Hij legde zich met onvermoeiden ijver op die studie toe, en eindelijk, na vier jaar, was hij ook daarvan op de hoogte.

Nu liet hij zich echter ook door niets meer terughouden, maar scheepte zich in September 1583 naar China in. Hij had geheel en al de kleeding aangenomen van een priester van Fo. Fo namelijk is slechts een andere benaming voor Boeddha, en een Lama of Fo-priester beteekent dus in China hetzelfde, als een Bonze in Japan. Hij stapte in een kleine zeehaven, Tschao-tscheu genaamd, aan land. Naar Canton of een andere groote zeestad durfde hij zich aanvankelijk nog niet begeven, uit vrees als Europeaan herkend te worden; maar hij achtte het raadzamer van onderen-op te beginnen, en daarom had hij ook dat bescheiden Lama-gewaad aangetrokken.

De eerste jaren bracht hij hiermede door, dat hij de jeugd in de wiskunde en de verdere vakken die hij geleerd had, onderwees. Spoedig won hij daardoor het vertrouwen van zijn omgeving. Ook wist hij de aandacht van eenige hooger geplaatste beambten, — in China Mandarijnen genaamd, — op zich te vestigen door het ontwerpen van een landkaart van het hemelsche rijk, wat in China iets ongehoords was. Voor zijn eigenlijk doel, de bekeering der Chineezen tot het Christendom, waagde hij voorloopig niet veel te doen, althans niet openlijk. Hij vergenoegde er zich mede, tusschen zijn onderwijs in sommige punten van de christelijke leer te laten invloeien, en wel slechts zulke punten, die volstrekt niet met de godsdienstige begrippen der Chineezen streden.

In dat groote rijk waren namelijk toentertijd, — en zijn er ook nog thans, — twee godsdienst-stelsels, die naast elkander bestaan, zonder vijandig tegenover elkander te staan. Ieder dezer twee stelsels toch had gelijk recht van bestaan en werd door den keizer en zijn beambten gelijkelijk beschermd. Het eene dier stelsels, de godsdienst van Boeddha, of, gelijk die in China genoemd wordt, de godsdienst van Fo, kennen we reeds van Japan. Hierover behoeven we dus niet meer te zeggen, dan dat de aanhangers daarvan meestal tot het geringere volk behoorden, want het is de godsdienst van afgoderij en veelgodendom, van monniks- en nonnenkloosters, van wonder- en bijgeloof. [1]) Het andere stelsel was dat van Con-

[1]) Als een derde godsdienst-stelsel wordt dikwijls ook nog het zoogenaamde Taogeloof, of „de godsdienst van den rechten weg" genoemd. Maar dat stelsel is reeds lang bijna geheel met het Boeddhisme versmolten, en ik meende er daarom geen afzonderlijke melding van te moeten maken.

fucius, of liever Kong-fu-tse. Dat bestond en bestaat nog uit een zuivere zedeleer, welke met die van het Christendom zeer veel overeenkomst heeft. De aanhangers daarvan zijn vooral de meer ontwikkelden, gelijk mede het gansche hof met alle mandarijnen van de hoogste tot de laagste klasse. Ook zij bewijzen den stichter van hun godsdienst goddelijke eer, ofschoon ze toegeven, dat hij niet meer dan een mensch geweest is. Maar ze verwerpen daarentegen alle afgoderij, benevens wonderen en alle verdere heidensche opsieringen.

Onder zulke omstandigheden viel het Ricci gemakkelijk de grondwaarheden des Christendoms in zijn onderwijs mede te laten invloeien, zonder bij eenigen Chinees aanstoot te geven. Hij kon zelfs zoover gaan, „afzonderlijk voor de Chineezen een christelijken catechismus te vervaardigen." Want al wat in dat boekje stond, stemde volkomen met de leer van Confucius overeen. Daarentegen nam hij zich wel in acht, een van zijn scholieren iets van de Drieëenheid, of van de goddelijke geboorte en hemelvaart van Christus, of van de Verlossing of eenig ander christelijk zoogenaamd mysterie te vertellen, en in den bewusten catechismus was alles van dien aard dan ook weggelaten. Men ziet dus, dat hij hierin met dubbele slimheid te werk ging, daar hij aan den éénen kant van het Christendom slechts nu en dan iets liet invloeien, en aan den anderen kant dat Christendom met de chineesche godsdienstbegrippen in overeenstemming bracht, m. a. w. het verchineesde.

Nadat Ricci aldus verscheiden jaren in Tschao-tscheu en omstreken gewerkt had, om zich met de chineesche zeden en gewoonten genoegzaam vertrouwd te maken, ging hij naar het naburige koninkrijk Kiang-Sy, en iets later naar Nanking, waar hij in de rijke kleeding van een geleerde in de leer van Confucius optrad en tevens als geneesheer practiseerde. In laatstgenoemde hoedanigheid werd hij met een mandarijn van zeer hoogen rang bekend, die hem bij zijn zieken zoon riep, die door de chineesche geneesheeren verkeerd behandeld was. Daar het hem gelukte dien zoon te genezen, noodigde de Mandarijn hem te Peking, de hoofdstad van het chineesche rijk, bij zich. Dat was juist wat Ricci reeds lang had trachten te bereiken, en hij gaf met de grootste vreugde aan die roepstem gehoor.

Te Peking, waar hij in 1595 aankwam, wist hij zich onder de vleugelen van zijn aanzienlijken beschermer weldra met de groote wereld der residentie bekend te maken, en iedereen stond verbaasd over de merkwaardige kennis, die hij aan den dag legde. Vooral was hij er op uit, zich vrienden aan het hof te verschaffen, en door hen aan den keizer zelf voorgesteld te worden. Om dat doel te bereiken zocht hij zelfs de geringste hofbedienden met kruipende vleierij te winnen, terwijl hij het bij anderen, al naar dat hun karakter was, met geschenken en omkooping beproefde.

Eindelijk, hoewel toch eerst in het jaar 1601, verhaalden eenige grooten uit de naaste omgeving van Van-Lié, — zoo heette de toenmalige keizer — hem zooveel van de wonderen, die de geleerde Ricci ten toon spreidde, en vooral van een klok, „die van zelf sloeg", dat de vorst begeerig werd het wonderwerk te zien, en den bezitter in zijn tegenwoordigheid liet verschijnen. Ricci verscheen en bracht den vorst niet alleen „de van zelf slaande klok", — dat was een fraai repetitie-uurwerk, dat

hij zelf gemaakt had, — maar nog eenige andere zeldzaamheden, waarvan men in China nog nooit gehoord had. Hij bracht ze echter, zooals men denken kan, niet alleen „voor het bekijken" mede, maar hij legde ze als geschenken voor de voeten van den monarch neder. Deze was zóó blijde met zijn geschenken, vooral met het uurwerk, dat hij na het vertrek van den verkleeden Jesuïet verscheiden uren doorbracht met het horologe te zien loopen, de wijzers om te draaien en naar het slaan te luisteren. Ja, Zijne Majesteit liet bovendien zijn vrouwen en de keizerin-moeder bij zich roepen, om het wonderwerk óók in oogenschouw te nemen, en nu was er geen eind aan het genot. Ongelukkig werd het kunststuk tengevolge van het eeuwige betasten, opwinden en slaanlaten onklaar en bleef plotseling stilstaan. Van-Lié was troosteloos en liet oogenblikkelijk Ricci halen, wien hij met klagelijke stem toeriep: „hij is dood!" Maar de Jesuïet troostte hem met de woorden: „hij zal weêr leven als de zoon des hemels het beveelt", nam het uurwerk mede naar huis en herstelde het zonder veel moeite weder.

Van nu af aan had Ricci, gelijk men het noemt, gewonnen spel, want de keizer kon hem niet meer missen, of liever Ricci wist zich bij Zijne Majesteit onontbeerlijk te maken. Vooreerst trok hij van het zwak des vorsten voor spelende uurwerken partij. Hij liet zich de opdracht geven, er een ganschen voorraad van te laten komen, en bestelde die te Goa, met een bezending paters Jesuïten er bij. Natuurlijk moest hij de post van opper-klokken-inspecteur op zich nemen, want wie buiten hem zou al die uurwerken opwinden en in orde hebben kunnen houden.

Voorts bleek het meer en meer, dat pater Matthias ook in een andere lievelingswetenschap des keizers zeer ver was, namelijk in de sterrekunde. En eindelijk wist de slimme Loyoliet allengskens zijn kennis van scheikunde en wiskunde in het schitterendste licht te doen uitkomen. Zulke buitengewone gaven verdienden toch zeker gewaardeerd te worden en Van-Lié kon niet nalaten onzen pater met den titel van hofmandarijn te vereeren. Bovendien schonk hij hem een groot huis in de stad, om daar een collegie op te richten en verrijkte het met ruime inkomsten, „om er sterrekundigen, wiskundigen, scheikundigen en kunstenaars van allerlei aard in op te leiden."

Een christelijk collegie was het dus nog niet en ook volstrekt geen inrichting ter opleiding van priesters van welken godsdienst ook. Maar een zeer geleerde inrichting was het en een zeer fatsoenlijke ook, zoodat dan ook de voornaamste inwoners van Peking hun zonen er heen zonden, om zoo knap te worden als Matthias en zijn pas aangekomen collega's. Echter was het onderwijs in den christelijken godsdienst natuurlijk niet geheel en al uitgesloten. Het werd slechts zoo ingericht, dat het aan de jonge voorname heeren evenmin als aan hun vaders de mandarijnen eenigen aanstoot kon geven. Integendeel, Ricci en de zijnen leerden slecht wat Confucius ook geleerd had, en kenden dus ook aan dezen godsdienststichter zijn rechtmatige plaats in den hemel toe.

Evenzeer namen ze zich wel in acht, de gebruiken en gewoonten der Chineezen in eenig opzicht aan te vullen of slechts eenige de minste afkeuring er over uit te spreken. Ze vergunden hun kweekelingen geheel zoo voort te leven als ze tot nog toe gewoon waren. Ze mochten evengoed

als altijd hun huisgoden, — als ze die hadden — aanbidden; ze mochten het lantaarnfeest, het zielenfeest, het feest van Phelo en al dergelijke algemeene godsdienstige feesten onder de Chineezen bijwonen; ze mochten bij de graven van weezen offeren en, als ze ziek waren, zich van een „Luin" voorzien, d. i. met een geschreven paspoort, dat de Lama-priesters voor de andere wereld afgeven; ze mochten zelfs, als ze volwassen geworden waren, het gebruik der veelwijverij huldigen en zooveel vrouwen en bijwijven nemen als ze wilden; ja zelfs hun eigen zusters mochten ze huwen als ze zulks verkozen, en verdere bloedverwantschap leverde dan natuurlijk ook geen huwelijksbeletselen op.

Dat alles en nog veel meer mochten ze doen. Zelfs namen de paters Jesuïten aan de ceremoniën en gebruiken voor een groot deel zelf ook deel, om geen aanstoot te geven [1]). Het was genoeg, als de Chineezen zich maar lieten doopen en verklaarden, Christenen te willen zijn! Men maakte het hun dus zeker zoo gemakkelijk mogelijk. Daarentegen beloofde men hun zoo oneindig veel, dat het meer dan een wonder geweest zou zijn, als ze niet toegetast hadden. Men beloofde hun voor dit leven alle wetenschappen van Europa, door middel waarvan ze boven al hun landgenooten zouden staan, zoodat in het vervolg de keizer slechts uit hun midden zijn stadhouders, generalen en ministers zou kiezen. En voor het volgend leven beloofde men hun een eeuwige gelukzaligheid en een zoo heerlijke zitplaat in de Tien, d. i. in den hemel, dat al de andere zielen, zelfs zij die niet in de hel waren, hen benijden zouden.

En voor dat alles was niets meer noodig, dan de verklaring, voortaan een Christen te willen heeten? Neen, meer niet! Alleen sloot die verklaring in zich de verplichting: geen andere raadslieden des gewetens te hebben, dan alleen de paters Jesuïten. Dat was het fijne van de zaak. Want wanneer de heeren paters eerst de biechtvaders en zielzorgers van een huisgezin werden, dan was dat evengoed alsof de gezamenlijke huisgenooten hun den eed van onderdanigheid gezworen hadden.

Op deze wijze gelukte het aan Matthias Ricci langzamerhand een zeer grooten invloed aan het hof te Peking te winnen. Hij verkreeg niet alleen de vergunning, naast het collegie een kerk te bouwen, maar hij mocht ook in alle steden van het groote rijk, collegies en kerken laten stichten. Daartoe liet hij telkens nieuwe medehelpers van Goa overkomen. Echter meene men niet, dat hij niet ook met vele hindernissen te kampen zou gehad hebben. Vooral de priesters van den Fo-godsdienst deden al wat in hun vermogen was, om hem en zijn medehelpers verdacht te maken. Hier en daar kwam het zelfs zoo ver, dat b. v. in het jaar 1608 de stadhouder van Canton aan pater Franciscus Martinez zulk een geduchte

[1]) Zulks wordt door den Jesuïet Ignatius Lobo zelf erkend in een brief van 19 Sept. 1635 aan den pater Franciscaner Antonio de St. Marie. Over het algemeen herinner ik hier eens voor altijd, dat wat hier over het Christendom der Jesuïten in China verhaald wordt, slechts een uittreksel uit de berichten der Jesuïten zelf is, zooals b. v. uit het groote werk van Du Halde over China, uit de gedenkschriften van de paters Le Comte en Martini, uit de berichten van pater Michaël Boym, alsmede uit de nagelaten papieren van Ricci zelf. Het zijn dus geen aantijgingen, die van vijanden der Jesuïten afkomstig zijn, maar waarheden door de Jesuïten-zendelingen zelf erkend.

bastonade liet geven, dat hij er onder bezweek. Ook aan pater Longobardi was bijna hetzelfde lot wedervaren. Ricci zelf was bijna bij een hofkabaal, dat een der voorname priesters in Peking aangestookt had, ten val gebracht. Hij wist echter zoo goed partij te trekken van de toegenegenheid des keizers, dat hij ten slotte toch telkens de zegepraal behaalde en de hem en zijn medehelpers toegedachte slag op het hoofd zijner vijanden neerkwam. [1]).

Over 't geheel genomen had zijn zending derhalve een buitengemeen succes. En toen in het jaar 1619 de dood hem, na een werkzaamheid in China van zeven en twintig jaren, wegraapte, kon met recht van hem gezegd worden, dat hij in het Hemelrijk evenveel, zoo niet meer tot stand gebracht had, dan Xavier in Indie en Japan. Voor de dadelijke uitbreiding des Christendoms echter was dat alles niets geweest, want wat hij leerde had slechts den naam van Christendom en week vooral van de leerstellingen der roomsch-katholieke kerk af. Het was meer geweest voor de uitbreiding zijner orde, daar hij een der grootste landen der wereld voor de orde geopend had, een land waar macht, roem en rijkdom, als de zaak geschikt werd aangegrepen, tot in het oneindige te behalen was.

Niet lang na den dood van Matthias Ricci, stierf ook zijn groote beschermer, keizer Van-Lié. Onder zijn opvolger Tien-ki, die trouwens niet lang regeerde, beproefden de inheemsche priesters op nieuw en herhaaldelijk een decreet uit te lokken, dat de vreemde indringers de handen zou binden. Er werd van weêrskanten geïntrigueerd en gelasterd, en nu eens scheen de eene partij, dan weêr de andere de bovenhand te zullen hebben. Doch het zou voor den lezer vervelend worden als ik daarover in nadere bijzonderheden wilde treden. Ik bepaal mij dus tot één geval, waarin de Jesuïten er bijna geheel onder geraakt waren.

De stadhouder van de provincie Kiang-Nan, die in Nanking zetelde, verklaarde zich in het jaar 1615 openlijk tot hun vijand. Hij stelde niet alleen een uitvoerige memorie tegen hen op, die hij naar het hof opzond, maar begon zelfs, zonder de goedkeuring van hoogerhand af te wachten, met hen te verdrijven. De stadhouder der aangrenzende provincie Quang-Tong volgde zijn voorbeeld na, en nu stonden de Jesuïten, die zich in deze deelen van het uitgebreide rijk ophielden, aan de gruwelijkste vervolging bloot. Hun collegiën werden gesloten, hun kerken onvergehaald, hen zelf wierp men in de gevangenis, gaf hun de bastonnade en pakte ze ten slotte als pakgoed op elkaâr in een schip, om hun naar Macao te brengen. Nu zou men verwachten, dat het hof te Peking die vervolging bestraft zou hebben, aangezien de Jesuïten daar altijd nog als wiskundigen, sterrekundigen, scheikundigen, muziek- en werktuigmakers in hoog aanzien

[1]) De hofintrigue waarop ik doelde, wist hij door een meesterstreek te verijdelen, daar hij den opperpriester bij den keizer in verdenking bracht, een schotschrift tegen het hof, dat juist te Peking in de wandeling was, — en dat misschien Ricci zelf tot schrijver had, — niet alleen verbreid, maar ook opgesteld te hebben. Ten gevolge dier aantijging werd de opperpriester met stokslagen gestraft, en wel zoo duchtig, dat hij er aan stierf. — Ook de stadhouder van Canton, die pater Martinez den dood had aangedaan, werd naar een minder gouvernement verplaatst en mocht nog blijde zijn, er zoo genadig te zijn afgekomen.

stonden. Doch dat gebeurde niet; integendeel, het Nankingsche verbanningsdecreet werd zelfs bekrachtigd; waarschijnlijk omdat de bovengenoemde memorie van den stadhouder van Kiang-Nan onwederlegbare aanklachten bevatte. Immers, de Jesuïten zelf bewaren in hun anders zoo uitvoerige berichten over China hieromtrent een volslagen stilzwijgen.

Spoedig echter hadden er andere staatkundige gebeurtenissen plaats, die de vreemde paters weder op eens nog hooger in aanzien deden stijgen dan ze ooit geweest waren. Reeds lang namelijk hadden de Tartaren, een even dappere als talrijke volksstam, welks woonplaats aan de noordelijke grenzen des rijks lag, de chineesche keizers grooten overlast aangedaan. Niet dan met de grootste inspanning konden dezen de invallen dier zwervende stammen afweren. Zulk een inval nu had ook in het jaar 1618 plaats en de Khan der Tartaren, „de dief Thien-Min", zooals de chineesche geschiedschrijvers hem noemen, drong tot dicht onder de muren van Peking door. De keizer zat in de hoogste verlegenheid, want zijn eigen soldaten vochten slecht, en het stond te vreezen, dat Peking zelf in de handen des vijands vallen zoude.

Nu had de mandarijn Seu, een der hoogste beambten des rijks, een dochter, Candide genaamd, die door de Jesuïten gedoopt was en door hen als een volslagen „heilige" wordt afgeschilderd. Door de vrome dochter hadden de paters veel invloed op den mandarijn zelf, en op hun ingeving gaf Seu aan den keizer den raad, de paters te verzoeken, dat ze portugeesche officieren en vooral artilleristen zouden ontbieden, die door hun meerdere krijgskunde den vijand zouden verslaan. De keizer nam den raad aan. Ook de Jesuïten stonden zijn verzoek zeer bereidwillig toe, echter, gelijk men begrijpen kan, slechts onder zekere voorwaarden, waaronder in de eerste plaats de officiëele opheffing van het Nankingsche verbanningsdecreet behoorde. Het gevolg was, dat de Tartaren werden verjaagd, en na dien gelukkigen afloop hadden de Jesuïten niet alleen het hart des keizers gewonnen maar tevens de sleutels der regeering volkomen in handen.

Ze kregen dus weer de hand volkomen vrij, om in alle steden van het rijk collegiën op te richten en kerken er naast te bouwen. En het spreekt van zelf, dat ze hiervan het ruimste gebruik maakten. De invallen der Tartaren hielden overigens met de nederlaag van Thien-Min niet op. Onder de regeering van Hoai-tsong, den opvolger van Tien-Ki, werden ze met nog meer kracht dan vroeger herhaald, en Hoai-tsong kwam bitter in de klem te zitten. Nog erger werd het echter, toen prins Li-tse-tsching een opstand verwekte en met medehulp van zeventig duizend tartaarsche ruiters tot Peking doordrong. Toen viel aan geen tegenstand te denken, en in zijn wanhoop bracht Hoai-tsong zich met al zijn vrouwen om het leven, waarop Li-tse-tsching bezit van den troon nam.

Doch, hoewel Li-tse-tsching in de hoofdstad gehuldigd werd, in de provinciën was dit het geval nog niet, en er ontstond zulk een vreeselijke verwarring in het rijk, dat weldra niemand meer wist, wie heer of knecht was. Diep terneêrgeslagen waren alle vrienden des vaderlands en nog dieper was de nood des volks. De Jesuïten echter wreven zich in de handen, want zij wisten in troebel water te visschen en beloofden ieder der tallooze pretendenten naar de kroon gouden bergen.

Vooral traden hierbij op den voorgrond de beide paters Cofler en Schall, en het is inderdaad de moeite waard, hun houding iets meer van naderbij te beschouwen. Beiden werkten natuurlijk niet op eigen hand, maar op bevel van hun generaal te Rome, die steeds alle draden van het spel in handen had; doch beiden werkten in tegenovergestelde richting.

Tum-Lié, een kleinzoon van keizer Van-Lié, liet zich in de provincie Chan-Sy tot keizer uitroepen. Weldra voegde zich pater Cofler bij hem met een zekeren doctor Lucca, een knap genie-officier, maar tegelijk een Jesuïet, benevens eenige andere paters, waaronder ook Martin Boym. Bovendien had hij nog eenige wereldlijke Portugeezen, alle officieren, in zijn gevolg, die hem door den portugeeschen stadhouder van Macao gezonden waren. Hij kon dus met eenige praal optreden, wat hij dan ook niet naliet. Tum-Lié werd daardoor spoedig in de meening gebracht, dat het hem niet zwaar zou vallen, gansch China aan zich te onderwerpen, als hij maar niet geheel en al de zijde der Christenen koos. De Christenen vormden reeds een aanzienlijke partij in den lande, en Cofler verzekerde hem van hun aller bijstand, zoodra Tum-Lié zich zou laten doopen. Deze was daartoe niet aanstonds bereid, want hij vreesde toch ook daardoor de groote massa van het chineesche volk al te zeer voor het hoofd te stooten. Toen hij echter bericht ontving, dat zijn troepen door den vijand geslagen waren, stemde hij er in toe, om althans zijn vrouwen en kinderen openlijk te laten doopen, hoewel hij zelf „naar het uitwendige" nog niet tot het Christendom toetrad. Daarentegen beloofde Cofler onmiddellijk een leger van Christenen onder bevel van Lucca tot zijn beschikking te zullen stellen.

Van beide zijden werd woord gehouden, d. w. z. de doop werd toegediend en Lucca begon een klein leger bijeen te zamelen. De beide gemalinnen van Tum-Lié kregen de namen Helena en Anna. De eerste liet zich aanstonds door pater Martin Boym bewegen, aan paus Alexander VII een eigenhandigen brief te schrijven, waarin ze den heiligen vader, den stedehouder Christi op aarde, verzekerde, dat gansch China zich in de innigste verknochtheid aan hem onderwierp [1]). De kroonprins Tam-Tym werd als Constantijn gedoopt en Cofler sprak woordelijk den volgenden zegen, — of horoscoop — over hem: „Dit kind, evenals de zoon Gods, te middernacht geboren, moet in alles gelukkig zijn en is gelijk aan een zon, die gansch China met geluk overstroomen zal."

Hiernaar te oordeelen zou men nu natuurlijk meenen, dat de Jesuïten overal in China de zijde van den pretendent Tum-Lié gehouden en gezamenlijk er op gewerkt zouden hebben, aan hem de zegepraal over al zijn mededingers te verschaffen. Dat is toch zoo niet; ze speelden bij een anderen pretendent geheel dezelfde rol, zeker om in elk geval, mocht de eene of de andere zegevieren, gewonnen spel te hebben. Nadat namelijk de bovengenoemde Li-tse-tsching bezit van Peking genomen had, begaf zich Vsan Quei, een broeder van keizer Hoai-tsong, naar Mandschurie of het Amoerland, wierf daar met de medegenomen schatten een groot leger aan, stelde zich aan het hoofd daarvan, viel daarmede in China, belegerde

[1]) De brief is gedateerd den 4den Dec. 1650, en de Jesuïten laten er zich niet weinig op voorstaan als een bewijs van hun hoog aanzien aan het hof. Hij wordt medegedeeld door Du Halde, in zijn Description de la Chine. Tome III pag. 301 en volg.

Peking en dwong Li-tse-tsing de kroon neer te leggen. Daarop stierf hij echter en liet het pas gewonnen rijk aan zijn zoon Schun-tschin achter.

Deze Schun-tschin nu maakte aanstonds met alle macht de noodige krijgstoerustingen, om de overige provinciën van China insgelijks aan zijn heerschappij te onderwerpen en voor goed al die pretendenten uit den weg te ruimen. Hij stond als een dapper veldheer bekend, en daar hij zich bovendien op zijn beproefd leger verlaten kon, behoefde hij niet te twijfelen aan den gunstigen uitslag van zijn veldtocht. Hij geloofde echter, evenals zoo vele andere dappere veldheeren, voor en na hem aan den invloed der sterren, en besloot eerst het noodlot te ondervragen.

Alzoo kreeg de Jesuïet Adam Schall, die aan het collegie te Peking de sterrekunde onderwees, last den hemel te raadplegen. Schall deed wat hem bevolen werd en voorspelde den koenen Schun-tschin niet alleen de schitterendste zegepraal, maar ook voor hem en zijn nakomelingen het rustige bezit van het gansche Hemelsche rijk. Toen brak Schun-tschin met zijn gansche leger op, veroverde de ééne provincie na de andere en overwon eindelijk Tum-lié ook. Ja hij nam Tum-Lié met zijn gansche gezin gevangen en liet ze allen, dus ook den kroonprins, aan wien pater Andreas Xavier Cofler toch een zoo roemrijke toekomst beloofd had, — jammerlijk wurgen. Maar de Jesuïten, die aan het hof van den overwonneling gewerkt hadden, geschiedde geen leed. Ze waren bij tijds allen op bevel van Schall, die in het geheim van den generaal der orde de aanstelling van generaal-vicaris had weten te verkrijgen, — naar het leger van den overwinnaar overgeloopen.

Zoo verstonden de Jesuïten de kunst, in twee vijandelijke kampen tegelijk te werken. Zonder twijfel zouden ze al te gaâr zich aan de zijde van Tum-lié gevoegd hebben, als het geluk op zijn hand geweest was. Nu echter bewierookten ze den grooten Schun-tschin, en deze betoonde zich zoo goedgunstig jegens hen, dat ze steeds meer in macht en invloed toenamen. Toen hij in 1661 stierf, derhalve noch geen tachtig jaar na de aankomst van Ricci in China, hadden de Jesuïten er reeds niet minder dan acht en dertig collegiën, en residentiën, benevens honderd een en vijftig kerken.

Het allerverst bracht het pater Adam Schall, want zijn dankbare keizer verleende hem de waardigheid van een mandarijn van den eersten rang, terwijl hij tevens tot opperhoofd der europeesche priesters en tot president van de rechtbank der wiskundigen benoemd werd. Dat was een van de hoogste en aanzienlijkste posten in China. Voortaan zag men Adam Schall in het openbaar niet anders dan in de rijkste kleeding en overladen met edelgesteenten, in een palankin zitten, die door twaalf slaven gedragen werd, terwijl een colossale eere-parasol hem voor de stralen der zon beschermde en talrijke dienaren hem met waaiers frissche lucht toewuifden. Een escadron van zijn eigen lijfwacht begeleidde hem door de gapende menigte, die hem eerbiedig plaats maakte, om niet met rotang-slagen op zij gejaagd te worden. Bovendien schonk de keizer zijn gunsteling, die toch reeds met rijkdommen overladen was, een groot paleis dicht bij de keizerlijke residentie en bezocht hem daarin meer dan twintigmaal persoonlijk, hoewel de etiquette in China medebrengt, dat souvereinen in hun verhevenheid nooit een voet over den drempel van een hunner onderdanen zetten. Ja, om aan dat alles nog de kroon op te zetten, vergunde hij hem, zich in alle aangelegenheden steeds onmiddellijk tot den troon te wenden. In alle andere gevallen namelijk moet dit steeds door tusschenkomst van het hof met verzoekschriften geschieden. Eindelijk vertrouwde hij hem de opvoeding en voogdijschap van zijn eerstgeborene en troonopvolger toe.

Niet minder hoog stond aan het Pekingsche hof de opvolger, die door den generaal der orde na zijn dood in de plaats van Adam Schall benoemd werd, de eerwaarde pater Verbiest. Ook hij werd tot groot-mandarijn en president van het Hof der wiskundigen benoemd; ook hij verkreeg den eere-titel van Ma-Fa en vertoonde zich niet als een leeraar des Christendoms, maar als een trotsch grootwaardigheidsbekleeder van het chineesche rijk.

Wat deden nu echter in die voor hen zoo roemvolle tijden de Jesuïten in hun collegiën? Ze werkten aan wiskundige instrumenten, aan klavieren, aan uurwerken, aan sterrekundige tabellen en dergelijke zaken, maar aan christelijke theologie of godsdienstige zaken deed men niets. In die collegiën werden een menigte bouwmeesters, schilders, aardrijkskundigen, toonkunstenaars, sterrekundigen, wis- en werktuigkundigen, geneesheeren en zelfe diplomaten [1]) gevormd, maar christelijke godgeleerden en predikers geen enkele. Ja zelfs richtten de paters Jesuïten onder het oppertoezicht van den eerwaarden Verbiest, een kanon-gieterij vlak naast het collegie te Peking op. De kanonnen daar gegoten bleken veel beter te zijn, dan die van de Chineezen; — maar dat de heeren paters er naar gestreefd hebben, den geest Gods over het chineesche volk uit te storten, daarvan heeft men nooit iets gehoord! [2])

II. DE JESUÏTEN-ZENDINGEN IN AFRICA.

We hebben, voor zoover de ruimte ons dit toeliet, gezien, welke verbazende uitbreiding de jesuïtische zending in Asië verkreeg, — geheel anders was dit met de zending in Africa. Zij bepaalde zich tot een enkel land en tot een betrekkelijk korten tijd.

Wanneer men van Egypte uit den Nijl opvaart, komt men in Nubië, dat tegenwoordig een provincie van Egypte is. Dringt men dan echter nog verder zuidwaarts door, dan komt men aan een uitgestrekt hoogland,

---

[1]) Als zoodanig werden de Jesuïten gebruikt door keizer Kang-hi) dezelfde die door Schall was opgevoed). Zij waren het b. v. die in h. j. 1689 met de Russen het grenstractaat tusschen Siberië en Mandschurie tot stand brachten.

[2]) Het komt den vertaler voor, dat de schrijver op dit punt al te veel nadruk legt en daardoor eenzijdig wordt. De Jesuïten wilden eerst vasten voet in China verkrijgen door het overwicht der europeesche beschaving. Dan zou later het christendom reuzenschreden hebben *kunnen* doen, wanneer de omstandigheden gunstiger waren geweest. Die weg moge uit theoretisch oogpunt veel bedenkelijks hebben, hij was misschien in China de eenige practisch mogelijke weg.

dat zich tusschen de groote vlakte van Kordofan en de Roode Zee uitstrekt. Dat land is bekend onder den naam van Abyssinië, oudtijds Aethiopië. Het is een vruchtbaar land, waarin de voornaamste rivieren die zich in den Nijl ontlasten, benevens een menigte andere stroomen ontspringen, en waar zoowel de vruchten van het zuiden als die der gematigde luchtstreken wassen.

In de eerste eeuwen van onze tijdrekening was het een machtig koninkrijk, dat, naar zijn groote hoofdstad Axum, het „Axumitische Rijk" genoemd werd. Byzantijnsche geschiedschrijvers, berichten, dat de beheerschers van dat rijk hun wapenen zelfs tot naar Yemen en Saba in Arabië hebben uitgestrekt, gelijk over het algemeen zoowel de Romeinen als de Parthen nimmer over hun grenzen hebben kunnen doordringen. Toen heerschte daar natuurlijk de heidensche godsdienst. We lezen b. v. nog van den dapperen koning Aizanes, die in het begin der vierde eeuw regeerde, dat hij in h. j. 333 na een schitterende zegepraal eenige standbeelden voor Ares of Mars oprichtte.

Kort daarna echter, nog vóór het jaar 340, begonnen twee zendelingen, die van Egypte uit naar Abyssinië gekomen waren, er het Christendom te prediken. Ze heetten Frumentius en Aedesius, en ze werden later steeds de apostelen van Aethiopië genoemd. Hun prediking vond, daar koning Aizanes een der eersten was die zich liet doopen, bij alle standen zoo veel ingang, dat in minder dan tien jaren reeds twee derden der heidensche tempels in christelijke kerken veranderd waren. Bovendien ontstonden er een menigte kloosters en kluizen, natuurlijk naar het model van de Egyptische, gelijk dan ook Egypte de honderden priesters leverde, die ter voorziening in de behoeften van den openbaren godsdienst noodig waren. De gansche eeredienst was dan ook niet anders ingericht dan de Egyptische. Om eindelijk aan dat alles het zegel op te drukken, wijdde de patriarch van Alexandrië den zendeling Frumentius tot eersten bisschop van het pas bekeerde land, en sedert bleef het dan ook een voorrecht van dien patriarch, om den „Abuna", — zooals de primaat-bisschop van Abyssinië heette — te benoemen en te installeeren.

Zoo vormde dus Abyssinië of Aethiopië het uiterste bolwerk van het Christendom in Africa, en van hier uit werden vele pogingen in 't werk gesteld, om zelfs Arabië ook voor dat geloof te winnen. Toen echter in de zevende eeuw het Islamisme ontstond, had er een algeheele ommekeer plaats. Het Mohammedanisme namelijk, dat, gelijk bekend is, met het zwaard in de hand zich uitbreidde, veroverde niet alleen Arabië met de gansche kuststreek langs de Roode Zee, welke in het bezit der koningen van Axum was, maar onderwierp ook Egypte tot aan de grenzen van Nubië. Hierdoor werd Abyssinië als 't ware een Christelijke oase in het midden van mohammedaansche landen. Zelfs trachtten de Khalifen (opvolgers van Mohammed) ook in Abyssinië door te dringen. En ze slaagden er in, niet alleen door onophoudelijke aanvallen het zeer te verzwakken, maar ook een deel der bevolking den Islam te doen aannemen. Het ergste echter was, dat ze alle wegen van verkeer te water en te land voor Abyssinië afsloten. Daardoor werd het zoo totaal geïsoleerd, dat men er in Europa eeuwen lang niets van hoorde.

Eerst in de middeleeuwen ontstond er weêr een nevelachtige overlevering

van het verloren geraakte Christen-rijk. Er kwam een legende of fabel in omloop van een „Priester Johannes", die heerscher over dat rijk zou zijn en in rechte lijn van Salomo heette af te stammen. Niemand kon echter met zekerheid iets hiervan zeggen en velen meenden reeds, dat alles een verdichtsel was, toen op eens, in het jaar 1483, op het concilie van Florence een Abyssiniër te voorschijn kwam, die zich voor een afgezant van Za-Yakub, den beheerscher van dit rijk, uitgaf. Hij verdween echter even spoedig als hij gekomen was, en men was dus nog even wijs als vroeger.

Toen hoorden de Portugeezen bij hun ontdekkingsreizen aan de oostkusten van Africa, in het jaar 1484, van een gezantschap van den negerstaat Benin, dat er twintig maanden reizens achter Benin een machtig Christenkoning, Za-Ogané genaamd, troonde. Ze vermoedden met recht, dat dit christelijke koninkrijk geen ander dan het fabelachtige rijk van den Preste Joao (zooals de Portugeezen priester Johannes noemden) was. Aanstonds rustten ze in het jaar 1486 onder het opperbevel van Pedro de Covilha, een expeditie uit, die van Egypte uit over de Roode Zee naar de oostkust van Africa zou trachten te komen. Covilha volbracht zijn last op schitterende wijze en vond na drie jaren zoekens wat hem opgedragen was, namelijk den christelijken staat Abyssinië in het midden van eene deels heidensche, deels mohammedaansche omgeving. Het groote raadsel was dus eindelijk opgelost. De belooning der Portugeezen was, dat de beheerscher van dit rijk, de Negus Za-Densal (Negus beteekent zooveel als koning), hun de vergunning gaf, naar gelieven handel te drijven en handels-etablissementen te stichten. Daarentegen verleenden ze den Negus krachtige hulp tegen de Mohammedanen, die toen juist van Aden uit een inval deden, alsmede iets later tegen de Gallas, een wilden volksstam, die zuidelijk van Abyssinië woonde.

Tot zoo ver was nu alles in orde en de beide volken stonden met elkaâr in de beste verstandhouding, vooral nadat ze, deels door tolken deels door het aanleeren der taal, elkander waren begonnen te verstaan. Maar nu deed de paus te Rome eene ontdekking, welke op eens voor goed een einde aan die goede verstandhouding maakte. En waarin bestond nu die ontdekking? Eenvoudig hierin, dat de Abyssiniërs geen goede roomsch-catholieke Christenen, maar eigenlijk ketters waren, en wel ketters van de secte der zoogenaamde Monophysiten, een partij die, — in de vijfde eeuw — veel beroering in de kerk gebracht had. De paus had in zeker opzicht gelijk, namelijk van zijn standpunt, d. w. z. de Abyssiniërs beleden hetzelfde geloof als de Christenen in Egypte (de zoogenaamde Kopten) en bestreden de stelling, dat in Christus twee naturen, de menschelijke en de goddelijke, „zonder vermenging, verandering en scheiding" tot één persoon vereenigd zouden zijn. Bovendien weken ze ook nog in andere punten van de latijnsche (d. i. roomsch-catholieke) kerkleer af, zooals b. v. in den doop, dien zij steeds door de besnijding lieten voorafgaan, gelijk mede in de viering van den Zaterdag en in de vaststelling van den tijd des vastens, dien zij tot aan zonsondergang stelden, terwijl de roomschen zich slechts tot aan den middag van voedsel onthielden. De voorname ergernis echter lag niet in deze enkele uitwendigheden, die van de Oostersche christelijke kerk afstamden en van niet veel belang waren.

De eigenlijke grief was deze: dat de abyssinische geestelijkheid niet den paus te Rome, maar den patriarch van Alexandrië voor haar geestelijk opperhoofd erkende en hiervan ondanks alle vertoogen van roomsche zijde niet af te brengen was. Dat was een hemeltergende ketterij en daartegen moesten krachtige maatregelen genomen worden! Doch aan wie zouden de pausen dit opdragen? Natuurlijk aan de orde der Jesuïten, die het zich ten taak gesteld had, overal in de gansche wereld de ketterij te bestrijden en de alleenheerschappij des pausen te herstellen. Ook hadden de volgelingen van Loyola in Indië, Japan en China reeds getoond waartoe ze in staat waren, en zoo iemand, dan moesten zij in staat zijn, Abyssinië goed roomsch te maken.

Wat nu volgde kan men zich voorstellen, en daarom zal ik het slechts in hoofdtrekken vermelden. In de eerste plaats trachtten de Jesuïten door het stichten van collegiën vasten voet te verkrijgen. Onder de bescherming der Portugeezen, met wier schepen ze naar Abyssinië gekomen waren, viel hun dat niet moeielijk. Daarna bewerkten ze de grooten des lands, om die tot hun gevoelen te bekeeren, en daarbij lieten ze geen middelen, — vleierij zoowel als omkooping — onbeproefd. Eindelijk, na jaren lang gekuipt en gewerkt te hebben, gelukte het pater Paez, die een tweede Ricci beloofde te zullen worden, op het eind der 16e eeuw, den troonopvolger Socinios op zijn hand te krijgen. Deze beloofde, zoodra hij den troon beklommen zou hebben, alles te zullen doen, waardoor de „eenheid der kerk", — dat was de leus, waaronder de Jesuïten streden — hersteld zou kunnen worden. En hij hield werkelijk woord. Toen hij, in 1603, koning werd, zwoer hij aanstonds met zijn gansche huis de monophysitische ketterij af en verklaarde onder eede, voortaan niemand anders dan den paus als geestelijk opperhoofd van het rijk te zullen erkennen. Zijn voorbeeld werd natuurlijk door een menigte hovelingen nagevolgd. En daar men de gunst des konings verbeurde door bij het oude geloof te blijven, kozen weldra ook de meeste stadhouders der provinciën de zijde der Jesuïten; kortom, het scheen een uitgemaakte zaak te zijn, dat de paters de zaak winnen zouden. Ze bewogen paus Gregorius XV om in het jaar 1622 een van de hunnen, Alfonso Mendez, onder den titel van patriarch van Abyssinië, tot eersten bisschop des lands te benoemen met een bijna onbeperkte macht in alle geloofszaken, en tevens brachten ze den zwakken negus Socinios zoo ver, dat hij op zich nam, alles wat de latijnsche patriarch mocht willen verordenen, zelfs met geweld van wapenen als het noodig was, door te zetten.

Van nu af aan brak er een allertreurigste tijd voor het voorheen zoo gelukkige land aan, een tijd van tweespalt en vervolging, zóó verschrikkelijk, dat de pen weigert, de onmenschelijke gruwelen neêr te schrijven, die op bevel van de Jesuïten tegen alle weêrspannige aanhangers van het oude geloof werden bedreven. Maar juist die gewetensdwang, juist die wreedheid en hartstochtelijkheid waarmede ze voor Rome streden, waren oorzaak, dat ten slotte de zegen hun ontviel.

Abyssinië bezat een zeer talrijke geestelijkheid, bestaande uit „Kasis" of pastoors, „Debteraten" of dekens, „Komosaten" of prelaten, en eindelijk den „Abuna" of metropolitaanbisschop, over wien we hierboven reeds

spraken. Bovendien wemelde het van monniken en nonnen. Al die priesters en geestelijken nu hingen met onuitroeibare liefde aan hun eeuwenoude kerkgebruiken. Vooral wilden ze niets weten van een paus te Rome, die boven alle bisschoppen en patriarchen zou staan. De Jesuïten konden dus wel voorzien, dat de nieuwigheden die ze wilden invoeren, een geduchten tegenstand zouden vinden, zooveel te meer daar de geestelijkheid van Abyssinië een grooten invloed op het volk oefende en vooral de geringere klasse geheel in haar macht had. Ze hadden kunnen voorzien, dat hier slechts door een langzamen geestelijken invloed, slechts door zeer voorzichtige en geduldige ondermijning der godsdienstige overtuiging, iets uitgericht kon worden. Geweld kon, daar men tegenover een gansch volk stond, niet baten.

Toch besloten ze in hun overmoed tot geweld hun toevlucht te nemen, en de koning beval op hun aanstoken aan zijn stadhouders, met de grootste strengheid tegen alle weêrspannigen, vooral weêrspannige priesters, te werk te gaan. Maar zie! nu bleek het, dat de Abyssiniërs geen verweekelijkte slaven waren, die door een bevel van hoogerhand aanstonds tot de nederigste onderdanigheid zich lieten verlagen. Integendeel, ze verklaarden, onder aanvoering hunner priesters, bij duizenden, dat ze niet toegeven zouden, maar bereid waren voor hun geloof te leven en te sterven. Het baatte niet, dat de beambten des konings, op raad der Jesuïten, de menschen door stokslagen en sabelhouwen uit elkaâr dreven. Het baatte niet, dat sommige stadhouders, — waaronder een, „Zela" genaamd, met den bijnaam Christus, zich bijzonder onderscheidde — alle priesters, die niet liever bekeerd dan gehangen wilden worden, lieten ophangen. De storm brak eindelijk los; het volk stond op en de beweging werd zoo algemeen, dat koning Socinios zich genoodzaakt zag, ten gunste van zijn zoon Facilidas afstand van den troon te doen. Facilidas echter begon dadelijk uit een ander vaatje te tappen, gelijk men het noemt. Hij keerde aanstonds tot den ouden godsdienst terug en joeg Portugeezen en Jesuïten het land uit. Ja hij liet zelfs eenige heeren paters, die een tegen-omwenteling beproefden, openlijk ter dood brengen en kondigde een decreet af, waarbij den zwartrokken op straffe des doods verboden werd, ooit weêr de grenzen des lands te overschrijden.

Zoo eindigde de korte heerschappij der Jesuïten in Abyssinië. De doortastende maatregelen van den negus Facilidas had hen zoo volslagen allen bekeeringslust benomen, dat ze geen poging ooit meer deden om in dat land terug te komen.

Evenmin dachten ze er ernstig aan, zich in andere deelen van Africa te vestigen. Althans in Egypte bij de halstarrige Kopten, en in Congo bij de woeste zwarten, gaven ze het na een korte proef spoedig op blijvende nederzettingen te vestigen, waarschijnlijk omdat het terrein hier geen ruimen oogst beloofde. Zoo verdween hun spoor alras in het africaansche zand, en wanneer later van tijd tot tijd in de portugeesche factorijën aan Africa's westkust agenten van het gezelschap van Jesus verschenen, dan kwamen ze niet om het christendom te prediken, maar om een lading zwarten te koopen en die als slaven naar hun koloniën in America te slepen.

III. DE JESUÏTEN-ZENDINGEN IN AMERICA.

Met de Portugeezen kwamen de Jesuïten naar Asië, met de Portugeezen kwamen ze naar Africa, en insgelijks met de Portugeezen kwamen ze naar America.

In dit werelddeel namelijk bezaten de Portugeezen reeds lang een zeer uitgebreid gebied, dat tegenwoordig onder den naam van Brasilië bekend is. Daarheen zond koning Johannes III van Portugal in het jaar 1549 een vloot met een aantal kolonisten, om in de golf van Bahia aan de oostkust van Zuid-America de stad San-Salvador te stichten. Daar nu echter de zendingsarbeid van Franciscus Xavier in Asië zoo bijzonder voorspoedig was en de asiatische volken daardoor goede onderdanen van de portugeesche kroon werden, begreep de koning in America denzelfden weg te moeten inslaan. Hij verzocht Loyola om eenige zendelingen ook voor Amerika, in de hoop dat de langgerokte paters het met de bewoners van West-Indië evenver zouden brengen als met die van Oost-Indië. Loyola, die aanstonds het groote belang van dit zendingsveld inzag, stond hem zes leden der orde toe, onder wie één vooral om zijn rusteloozen ijver en buitengemeene schranderheid bijzonder geroemd wordt, Emanuel Nobrega.

Dit zestal begon met zich te San-Salvador een huis te bouwen, en van hier uit deden ze kleinere en grootere tochten door het binnenland, om te zien, wat met de inboorlingen gedaan kon worden. Doch het bleek al spoedig, dat dezen van een geheel anderen aard waren dan de verweekelijkte Hindoes. Bovendien waren ze door de knevelarijen der Europeërs zoo mogelijk nog wilder, ruwer en wreeder geworden dan ze te voren reeds waren. De paters Jesuïten vonden derhalve bij die inboorlingen geen goed onthaal en konden dus niet veel uitvoeren, vooral in den aanvang, toen ze de taal der Indianen — zoo noemt men de inboorlingen van America gewoonlijk, — nog niet verstonden. Bovendien waren ze in voortdurend gevaar door deze wilden, die een onweêrstaanbaren trek naar menschenvleesch hadden, vermoord te worden. En in het algemeen hadden ze op hun tochten met zoo vele gevaren en bezwaren te kampen, dat men zich slechts verwonderen kan, hoe ondanks dat alles hun ijver niet verflauwde.

Eindelijk echter werden hun bemoeiingen toch met éénig gunstig gevolg bekroond. De Indianen namelijk stonden hun toe, al die rampzaligen die veroordeeld waren opgegeten te worden, -- meest gevangenen, die ze in hun eeuwigdurende oorlogen met andere stammen maakten, — vooraf te doopen. [1]) Ook gelukte het hun eenigen invloed te winnen op de indiaansche vrouwen, althans bij die stammen, die in de nabijheid der europeesche nederzettingen gelegerd waren. Die invloed bestond echter slechts hierin, dat ze rozenkransen en christus-beelden van de Jesuïten aannamen.

[1]) Trouwens niet zelden trokken de Indianen die vergunning tot het doopen hunner slachtoffers weêr in, en wel omdat ze het vooroordeel koesterden, dat hun vleesch door den doop zijn goeden smaak verloor. Ze hielden namelijk den doop voor een soort van tooverformulier, en de Jesuïten wachten zich wel hun dat bijgeloof te ontnemen.

Maar door de vrouwen verkregen ze toch ook invloed op de mannen. Het gevolg was altijd weêr de bloote handeling van den doop, waarmede hun bekeering voltooid geacht werd, al wisten ze van het Christendom verder ook niets. Ten slotte zorgden de paters er voor, dat de meeste blanken in de portugeesche nederzettingen, alsmede de kleurlingen, d. i. de nakomelingen van blanken en indiaansche vrouwen, hen tot biechtvaders namen. En, wat de hoofdzaak was, ze lieten zich groote stukken lands in eigendom afstaan, om collegiën en andere huizen te bouwen. Zulke stichtingen verrezen dan ook overal waar de gelegenheid zich maar aanbood, en spoedig waren er te San-Salvador, te Fernambuco en te Rio-Janeiro drie grootsche en talrijk bezochte opvoedingsgestichten. Het duurde dan ook niet lang — nog geen twintig jaren na hun eerste landing, — of de Jesuïten hadden reeds de grenzen van Brasilië overschreden en waren tot Peru doorgedrongen, waar ze te Lima, La-Paz en Cusco insgelijks collegiën oprichten. Nog twintig jaar later waren ze overal in zuidelijk en midden America, waar de vlaggen van Portugal of Spanje waaiden, gevestigd. In Chili, Mexico, Tucuman en Maranham hadden ze hun nederzettingen, en hun agenten en zendingen trokken door het gansche uitgestrekte werelddeel van de landengte van Panama zuidelijk tot aan de straat van Magellaan en noordelijk tot aan den Rio del Norde. Ja zelfs tot naar Canada waren ze doorgedrongen en fier wapperde aldaar de banier van Ignatius, zoo lang ze onder de bescherming stond van de witte vlag met de drie leliën der fransche koningen. Maar zoodra de Franschen het land aan de Engelschen overgaven, moesten de Jesuïten hals over kop naar het Zuiden vluchten, want noch de Engelschen, noch de Hollanders, noch de Denen lieten in hun americaansche koloniën Jesuïten toe.

Hoe groot echter de macht en de bezittingen ook waren, die de Jesuïten in de verschillende landen van America wisten te verwerven, dat alles beteekende nog weinig bij een andere bezitting, die ze in datzelfde werelddeel verkregen. Ze kwamen namelijk in het bezit van een eigen rijk dubbel zoo groot als Italië, waarover ze als volslagen souvereine meesters regeerden. Dat land heette Paraguay, en daar het iets ongehoords is, dat een zuiver geestelijke orde souvereine koningsmacht verkreeg, is het der moeite waard de zaak wat uitvoeriger te bespreken.

Het tegenwoordige Paraguay, een van de kleinste republieken van Zuid-America, wordt ten westen door de Paraguay-rivier, ten oosten en noorden door Brasilië, ten zuiden door Parana begrensd en heeft slechts een oppervlakte van 4175 vierkante mijlen. Het Paraguay echter van de 16de en 17de eeuw was oneindig veel grooter en omvatte ongeveer al het land van de tegenwoordige republieken Rio de la Plata en Uruguay. Het bestaat bijna geheel uit eene zuid- en westwaarts afloopende vlakte met slechts enkele weinig hooge heuvelrijen. Het wordt door een menigte der heerlijkste rivieren doorstroomd, die zich allen in den Parana ontlasten, dezelfde rivier die na zich met den Uruguay vereenigd te hebben, den naam Rio-de la-Plata aanneemt. Het climaat is half tropisch, en in vruchtbaarheid overtreft dit land bijna alle landen der wereld. Behalve de gewone voortbrengselen van den grond, die den mensch tot voeding dienen, komen de tabak, katoen en suiker er uitstekend voort. Nog belangrijker zijn de

diersoorten die het land oplevert. Tallooze kudden van allerlei wild, alsmede van zwijnen, herten, buffels en paarden vinden hier hun weide. Zonder wederga zijn vooral de prachtige bosschen, en zoogenaamde barrigudos van drie vademen dik, alsmede palmboomen van honderd en tachtig voet lang, behooren niet tot de zeldzaamheden. Kortom het is een heerlijk land; het eenige wat hier tegenover staat is, dat gedurende den regentijd somtijds groote uitgestrektheden onder water staan.

De eerste ontdekker van dit uitgestrekte gebied was de Spanjaard Juan Diaz de Solis, die in het jaar 1516 den Rio de la-Plata opvoer en door de Indianen vermoord werd. Zijn metgezellen moesten van het schip waarop ze gevlucht waren, zien, dat hij door de wilden werd opgegeten. Drie jaar later zond Don Martino de Sosa, kapitein-generaal van Brasilië, vijf koene en krachtige Portugeezen onder aanvoering van Alexis Garcia naar Rio de la-Plata, om te beproeven de rivier tot in het goud- en zilverrijke Peru, dat aan de Spanjaarden toebehoorde, op te varen. Ze volvoerden het waagstuk ook werkelijk; maar op de terugreis werd Garcia met twee zijner metgezellen door de wilden vermoord, en van de vijf mochten er dus slechts twee te Bahia of San-Salvador terugkeeren.

Even ongelukkig liep de expeditie af van Georg Sedeno, die aan het hoofd van zestig Portugeezen insgelijks van Bahia uit een tocht naar den Parana ondernam. Door een verraderlijke list der Indianen vonden allen in die rivier hun graf. Eindelijk zond keizer Karel V in het jaar 1525 zijn admiraal Cabot met vijf schepen naar de la-Plata, en deze beroemde zeeman voer de rivier op tot aan Paraguay, zoodat men de eerste meer nauwkeurige kennis van dit land aan hem te danken heeft. Hij nam ook het gansche gebied van den Parana en den Paraguay voor de spaansche kroon in bezit en legde bij de samenvloeiing van den Rio Tercedo in den Parana een fort aan, dat den naam van „Toren van Cabot" verkreeg.

De eerste eigenlijke nederzetting echter, namelijk de stad Buenos-Ayres, werd eerst een jaar later door Don Pedro de Mendoza aangelegd, die in het jaar 1535 met veertien schepen en bij de drie duizend man, insgelijks op bevel van Karel V, van Sevilla uit de la-Plata-rivier opvoer. Daarop volgde twee jaar later de stichting van de stad Assumption, bij de samenvloeiing van den Pilco Mayo met den Paraguay, ongeveer midden tusschen de grenzen van Peru en van Brasilië. Sedert begon de werkelijke inbezitneming van het land en tevens de coloniseering door de Spanjaarden. La-Plata werd een onder-koninkrijk, dat in naam van den koning van Spanje door een Adelantade of kapitein-generaal bestuurd werd. Weldra werden nog andere steden gesticht, zooals b. v. Ciudad Real in het jaar 1557, bij de samenvloeiing van den Piquiry met den Parana, en Santa-Fé in het jaar 1570 aan den Rio de Salado. Doch men moet hierbij wel in het oog houden, dat al die steden aan de hoofdrivieren des lands lagen, en dat in het binnenland zelf geen enkele kolonie aangelegd werd. Dat binnenland bleef geheel onafhankelijk en onbekend, want de Spanjaarden zochten bij hun veroveringen slechts naar goud- en zilvermijnen en bekommerden zich niet om landbouw, noch veeteelt, noch nijverheid. Evenals overal in America bleken ze ook hier volstrekt geen geschiktheid tot coloniseeren te hebben. Ieder van hen die naar America onder zeil ging,

wilde daar slechts als edelman leven en meende zich te verlagen wanneer hij maar den minsten arbeid verrichtte.

Onder zulke omstandigheden moesten de kapiteins-generaal spoedig tot het inzicht komen, dat de door hen bestuurde provinciën zich nooit behoorlijk ontwikkelden en nooit tot welvaart en orde zouden komen, als de inboorlingen, de Indianen, niet tot bruikbare burgers gemaakt werden. Doch hoe daartoe te geraken? Natuurlijk, — zoo was hun antwoord, — door hen tot Christenen te maken, want met het Christendom zouden ze tevens onwillekeurig christelijke zeden en christelijke beschaving overnemen. Reeds Karel V had daarom bij zijn stadhouders die hij naar la-Plata zond, er vooral op aangedrongen, dat ze geestelijken en monniken ter bekeering der Indianen zouden medenemen. Philippus II had hetzelfde gedaan. De kapiteins-generaal volgden dat bevel getrouw op en brachten verscheiden Franciscaner monniken naar Paraguay, waaronder zich vooral onderscheidden Franciscus Solano en Lodewijk de Bolanjos. Bovendien werd Johannes de Barros, insgelijks een Franciscaner, tot bisschop over de provincie Paraguay aangesteld; deze hield dan ook in het jaar 1554 zijn plechtigen intocht in de stad Assumption, die tot zetel van het bisdom verheven werd.

Doch het werk der bekeering van de inboorlingen wilde maar volstrekt niet vorderen, en wel om twee zeer geldige redenen. Vooreerst omdat de handelingen der Spanjaarden in lijnrechten strijd stonden met de leer van zachtmoedigheid en barmhartigheid des Evangelies. De trotsche en onverzadelijk hebzuchtige veroveraars toch behandelden de overwonnen inboorlingen met een hardheid en wreedheid die alle beschrijving te boven gingen, en dezen toonden dus niet den minsten lust om den godsdienst hunner onderdrukkers te omhelzen. Ze haatten dien godsdienst even diep als de Spanjaarden zelf, en ofschoon ze zich nu en dan tot den doop lieten dwingen, om erger mishandeling te ontgaan, keerden ze toch zoodra ze konden tot hun oude geloof terug. Ten anderen was er volslagen gebrek aan priesters en er waren gansche nederzettingen, waar zich geen enkele pater bevond. Er was niemand om de jeugd te onderwijzen, om te doopen en het huwelijk in te zegenen, niemand om de sacramenten der stervenden toe te dienen. Mochten de steden nog zoo gelukkig zijn een of twee geestelijken te hebben, des te gebrekkiger zag het er in de groote landelijke districten uit. Reeds dit gebrek aan krachten en niet minder de onbekendheid der weinige geestelijken met de taal der Indianen, maakten het onmogelijk aan de bekeering der Indianen te denken.

Waaruit dat gebrek aan geestelijken ontstond, is gemakkelijk te begrijpen. Paraguay stond bijna buiten alle verkeer en alle beschaving en had dus niet veel aantrekkelijks voor de catholieke priesters, die aan allerlei genietingen gewoon waren. Zelfs de minste bedelmonniken beschouwden dit afgelegen land, dat nog een ongebaande wildernis was, als een soort van straf-kolonie, waarmede niemand gaarne kennis maakte.

Op die wijze maakte de bekeering der Indianen in Paraguay zestig jaar lang zoo goed als geene vorderingen. Eindelijk, in het jaar 1586, kwam de nieuwbenoemde bisschop van de westelijke provincie Tucuman, Don Franciscus de Vittoria, die in zijn gansche uitgestrekte bisdom nog geen dozijn geestelijken vond, op de gedachte, of het niet raadzaam zou wezen,

de hulp van de orde der Jesuïten in te roepen. De nood was zeker zeer groot, want anders ware Don Franciscus, die zelf tot de orde der Dominicaners behoorde, nooit tot zoo iets overgegaan. Hoe het zij, hij, de eerste bisschop van Tucuman, begreep hulp bij de Jesuïten te moeten zoeken, daar dezen reeds in de naburige staten Brasilië en Peru op het punt der zending vrij wat tot stand gebracht hadden. Hij schreef dus in het genoemde jaar (1586) naar de provincialen der twee genoemde landen, de paters Jesuïten Anchieta en Atiensa, en dezen gaven oogenblikkelijk aan zijn wensch gehoor. Ze begonnen dadelijk met hem niet minder dan acht leden hunner orde te zenden en beloofden nog meerderen te laten volgen als er behoefte aan zou zijn.

Deze acht paters waren niet alleen priesters, die de sacramenten konden toedienen en een mis zingen, maar ze hadden een oneindig voordeel boven de monniken, die tot nog toe het zendingswerk in die streken moesten verrichten. Ze verstonden de taal der Indianen, daar men zich juist daarop in alle Jesuïten-collegiën van Brasilië en Peru toelegde. Ze konden dus dadelijk een goede verstandhouding met de inboorlingen aanknoopen.

Dat was het begin van de vestiging der Jesuïten in dit gedeelte van America. Gelijk men ziet was het oorspronkelijk een zeer bescheiden begin; maar die bescheidenheid duurde niet lang en sloeg weldra geheel in het tegendeel om. Van de stad en provincie Tucuman uit bezochten de paters voor en na de andere steden van het land, vooral Cordua en Assumption, benevens de uitgestrekte provincie Guavra. Deze werd vooral door de paters Ortega en Fields bereisd, die de guayranische taal volkomen machtig waren. En hoe meer de Jesuïten met het land bekend werden, des te meer viel het in hun smaak. Ze streefden er vooral naar er vasten voet te verkrijgen, zooals ze ook in Indië, Japan en China gedaan hadden. Nochtans duurde het volle drie jaren eer ze hun eerste bezitting verkregen, en die was nog zeer bescheiden en onbeduidend, want ze bestond slechts in een klein huis in het stadje Villarica benevens een kleine kapel daarnaast.

Van nu af aan echter vorderden ze met reuzenschreden. Van Peru en Brasilië uit werden er steeds nieuwe paters Jesuïten gezonden, waaronder velen, zooals o. a. Romero, Caspar de Monroy, Juan Viana en Marcellus Lorenzana, zich bijzonder onderscheidden. Weldra konden ze er reeds aan denken een collegie op te richten. Werkelijk geschiedde zulks in het jaar 1593 in de stad Assumption, de hoofdstad van Paraguay. De spaansche bewoners der stad, de gouverneur en de hooge adel aan 't hoofd, brachten vrijwillig zulk een groote som bij elkaâr, dat het gebouw benevens de daaraan belendende kerk inderdaad prachtig ingericht kon worden. Hierop volgde in 1599 een zendelinghuis in Cordua met een groote kerk, en het liet zich aanzien, dat weldra soortgelijke inrichtingen te Santa-Fé en in nog andere steden verrijzen zouden. Doch in het jaar 1602 werd de gansche verhouding der Jesuïten in Paraguay op een nieuwe leest geschoeid.

Tot nog toe hadden de Jesuïten geheel als zendelingen gewerkt, d. w. z. ze hadden wel hier en daar vaste bezittingen verkregen, zooals we zagen, maar ze waren meestal aan het reizen, en trokken van het ééne district naar het andere en van volksstam tot volksstam, om overal het kruis te

prediken. Zulk eeuwigdurend heen en weêr trekken echter was met groote bezwaren verbonden, daar de enkele nederzettingen op groote afstanden van elkander lagen. Bovendien kon men er zeker van zijn, dat de Indianen, zoodra de zendelingen vertrokken waren, weêr tot hun oude geloof terugkeerden. Het was dus duidelijk dat, wilde men blijvend op de inboorlingen werken, men noodzakelijk vast verblijf onder hen kiezen en het rondreizen opgeven moest.

Dat was de eerste ondervinding die men reeds opgedaan had. De tweede was, dat de Jesuïten thans nauwkeurig wisten, hoe het er in het uitgestrekte land dat toenmaals Paraguay heette, uitzag. Daarentegen waren de Spanjaarden volkomen onbekend met het gansche land, behalve met de enkele steden aan de hoofdrivieren en den omtrek. Ze waren, om een voorbeeld te noemen, den Uruguay niet verder opgevaren dan tot den eersten waterval. Even onbekend was hun het geheele uitgestrekte terrein dat tusschen den Uruguay en Parana en tusschen den Parana en Paraguay lag. Nog minder hadden ze zich de moeite gegeven met de verschillende indiaansche stammen bekend of bevriend te worden. Zij waren er eenig en alleen op uit geweest, hen zoo hard mogelijk te onderdrukken en op hun plantages of zoogenaamde „commando's" tot den zwaarsten slavenarbeid te gebruiken.

Dat alles en nog veel meer wisten de Jesuïten die in Paraguay werkten zeer goed, en ze berichtten het natuurlijk trouw naar Rome aan hun generaal over. Die generaal was toentertijd Claudio Aquaviva een man van een buitengemeene scherpzinnigheid en voortvarendheid. Steunende op de alzoo opgedane kennis van het land en de omstandigheden, vatte hij het plan op, om het grootste deel van Paraguay ongemerkt onder de macht der Jesuïten-orde te brengen, zoodat ze niet van de wereldrijke macht afhankelijk waren. Het plan was allerfijnst uitgedacht en de uitvoering er van werd aan een man opgedragen die er ten volle voor berekend was, pater Stephanus Paez, die door Aquaviva als visitateur der gezamenlijke Jeuïtenhuizen der nieuwe wereld naar Paraguay gezonden werd.

Paez kwam in het jaar 1602 in de stad Salta aan en liet dadelijk alle professi voor zich verschijnen. Daarop nam hij ieder hunner afzonderlijk en ondervroeg hen nauwkeurig aangaande alles, terwijl hij hun tevens het noodige over de voorgenomen inrichting der orde in Paraguay mededeelde. Ten slotte bracht hij ze allen bijeen, hield een lange aanspraak en bracht hun de bevelen des generaals over. Die bevelen hadden ten doel om van Paraguay een eigenaardigen christelijken staat te maken, die door den generaal der Jesuïten van Rome uit, als onbeperkt gebieder bestuurd zou worden, en om dat grootsche plan te verwezenlijken werd aan ieder der professi voorgeschreven wat hij doen moest.

Van nu af aan was elke stap, dien de Jesuïten in Paraguay deden, nauwkeurig op het beoogde doel berekend, en ofschoon langzaam en dikwijls langs omwegen, kwam men dat groote doel onwederstandelijk nader. In de eerste plaats kwam het er op aan de Indianen voor zich in te nemen. Daartoe begonnen de jesuïtische zendelingen eenstemmig met alle hevigheid zich uit te laten tegen de vreeselijke onderdrukking die de inboorlingen te verduren hadden. „De commando's waarop de arme roodhuiden als

slaven moeten werken, zijn een gruwel in de oogen van God" — riepen ze — „en als het nog langer zoo voortging zou er ongetwijfeld een volslagen ontvolking plaats hebben." Zulke uitingen wekten natuurlijk den toorn der Spanjaarden op, en de paters hadden dientengevolge een paar jaren lang menige onaangenaamheid te verduren. Ze werden zelfs uit verscheiden steden, zooals uit Cordua en San-Jago voor-goed verdreven. Maar ze wonnen des te meer aanhangers onder de roodhuiden, en vooral gelukte het hun een aanzienlijk gedeelte van den grooten stam der Guaranes te bekeeren en tot vrienden te maken.

Vóór de spaansche verovering namelijk was de stam der Tubinambas-indianen verreweg de machtigste in Paraguay, en de veelvuldige wreedheden tegen de binnendringende blanken komen op hun rekening. Ze slachtten hunne gevangenen en hielden menschenvleesch voor een lekkernij. Ze verdedigden zich tot het uiterste tegen de Christenen; maar, toen ze na vele jaren strijdens inzagen dat ze niet bestand waren tegen de wapenen der blanken, besloten ze hun vaderland te verlaten. Ze trokken in de dichte bossche aan de Marannon of Amazonen-rivier, waarheen de blanken, naar ze hoopten, niet zouden durven doordringen. De ruime vlakten van den Paraguay, Parana en Uruguay bleven sedert dien tijd in 't bezit van andere stammen, die vroeger grootendeels afhankelijk van de Tubinambas geweest waren, zooals de Apiakas en Cahahinas, de Calchaquis en Lulles, de Frontones en Omacuguakas en vooral de Guaranes.

Deze laatsten waren talrijker dan al de overigen te samen en trokken hierdoor reeds de aandacht der jesuïtische zendelingen, meer echter nog door het feit dat ze de minst wilden waren van alle roodhuiden in Paraguay. Zelfs kon men hun een zekere soort van beschaving niet ontzeggen; ze woonden onder hun erfelijke kaziken of stamhoofden in dorpen en leefden bijkans uitsluitend van maïs, dien ze zelf verbouwden, terwijl de overige stammen als nomaden omzwierven en de jacht als de eenige mannelijke bezigheid beschouwden. Aan de Guaranes werd dan ook gebrek aan oorlogsmoed en geestkracht verweten, en zeker is het dat ze zich gewillig in de spaansche commandos aan de blanken onderwierpen, schoon ze als beesten werden behandeld en inwendig van bitteren haat gloeiden.

't Spreekt intusschen van zelf dat het getal van hen die op de spaansche domeinen leefden, gering was in vergelijking van de groote massa die de uitgestrekte landstreken van het binnenland bewoonde, dat, gelijk boven gezegd is, aan de Spanjaarden geheel onbekend was gebleven. Men kan gerust zeggen dat negen tienden der Guaranes het juk der overheersching nog niet voelden; het vooruitzicht evenwel, om ook spoedig dat juk te moeten dragen, maakte hen toen reeds bevreesd, zoodat ook zij de prediking der Jesuïten tegen de spaansche dwingelandij met innig genoegen vernamen.

Zoo was de toestand der Guaranes toen de Jesuïten het besluit namen, een eigen rijk in Paraguay op te richten, en niemand zal het vreemd vinden dat 't hun zoodoende gemakkelijk viel, het christendom daar te verspreiden. Zoodra hun dit gelukt was, vereenigden ze in de streken, waarheen de Spanjaarden nog niet gekomen waren, de kleine verstrooid liggende dorpjes tot grootere gemeenten, „Bourgades" of „Reductiones"

genoemd. Elke bourgade had twee geestelijke hoofden; de eerste moest altijd een degelijk beproefd lid van hun orde zijn en had den titel van pastoor en herder, de tweede, meestal een jonger lid pas uit Europa aangekomen, heette vicaris. Deze inrichting was, gelijk we aanstonds zien zullen, de grondslag van hun christelijken of theocratischen staat en had een zoo onschuldig voorkomen dat hun in den beginne althans, noch door de Spanjaarden, noch door de Guanares, iets in den weg werd gelegd.

Om de Indianen voor hun plan te winnen zeiden de volgelingen van Loyola, dat de verstrooide kleine gemeenten onmogelijk in staat waren, zich tegen de aanvallen der Spanjaarden te verdedigen. In bourgades van acht- tot tienduizend zielen vereenigd, zouden ze daarentegen de veroveringzuchtige blanken gemakkelijk kunnen afslaan. Dit was ook voor het verstand der roodhuiden volmaakt duidelijk. Evenmin hadden ze eenig bezwaar tegen de geestelijke herders, want men liet hunne kaziken en hoofden bestaan onder den titel van Corregidores en Alcaldes, en de pastoor hield alleen toezicht. In 't kort, de Indianen mochten hun overheden even als vroeger zelf kiezen, en de eenige voorwaarde der Jesuïten was, dat deze overheid bij alle straffen die ze oplei, evenals bij elk belangrijk besluit, eerst de goedkeuring der geestelijke herders moest vragen. Die eisch was toch niet te zwaar! Immers, de goede paters handelden zoo liefdevol en vaderlijk, dat men hun toch ook wel het recht van een vader tegenover zijn kinderen mocht toestaan.

Even „eerlijk" legden de heeren Jesuïten de zaak bloot aan hun machtigen beschermer en vriend Philips III, koning van Spanje. In verschillende uitvoerige stukken, aan hem en den hoogen raad van Indië gericht, beweerden ze, dat de voornaamste oorzaak, waardoor een snellere en duurzame uitbreiding van het Christendom in Paraguay en aan de la-Plate belet werd, bij de Spanjaarden zelf moest gezocht worden. Volgens hen waren de Spanjaarden die naar die streken overgekomen waren, bijna zonder uitzondering zulke trotsche, hebzuchtige, wreede menschen en hun gedrag zoo godslasterlijk en zedeloos, dat de inboorlingen door zulke slechte christenen noodzakelijk een afkeer van het Christendom moesten krijgen. Bovendien werden de Indianen door de koninklijke stadhouders en ambtenaren op zoo schandelijke wijze mishandeld, dat er een geweldige haat tegen alles wat spaansch heette, ontstaan was. Men moest derhalve deze arme menschen — indien men de hoop ze in den schoot der kerk op te nemen, althans niet wilde opgeven — zoowel tegen de verdrukking der stadhouders, als ook tegen 't slechte voorbeeld der Spanjaarden beschermen. Deze twee dingen zouden alleen mogelijk zijn, als men aan hen, de Jesuïten, de vrijheid gaf, het lang gekoesterde plan ten uitvoer te brengen, om in Paragnay een christelijken staat op te richten. In dat christelijke land zou dan geen spaansche stadhouder worden geplaatst, maar de Indianen zouden, alleen onder toezicht der Jesuïten een stil, vredig leven met elkander leiden, gelijk de eerste christenen het gekend hadden. De macht des konings zou er geen schade bij lijden, want alle burgers van dien christelijken staat zouden hem als heer erkennen en ieder volwassen man hem jaarlijks een daalder als cijns opbrengen.

Dat was het dood-onschuldige voorstel dat ze aan koning Philips III deden en het werd, daar ze toen aan het spaansche hof nog bijna alles

konden doorzetten, in 1609, door dien koning toegestaan. Zelfs werd het in 1649 en 1663 onder Philips IV in alle deelen bevestigd, niettegenstaande dat ieder verstandig staatsman had kunnen nagaan dat de heerschappij van den spaanschen koning over dien christelijken staat Paraguay zoodoende louter schijn werd. Maar de raadslieden en ministers aan het allercatholiekste hof waren toen als met blindheid geslagen, en eerst ruim een eeuw later zou hun het deksel van de oogen vallen.

De eerste bourgade, nog voor 1609 gesticht, kreeg den heiligen naam van Loretto. Daar waar de Pirape in den Parana vloeit, werden door de beide paters Maceta en Cataldino ten dien einde de inwoners van ongeveer zestig dorpjes vereenigd en tot ééne gemeente saamgesmolten. Op Loretto volgde de bourgade St. Ignatius en daarna spoedig meer, zoodat binnen twintig jaar het getal dier bourgades tot dertig klom, elke met negen tot tienduizend inwoners. De inwendige inrichting was in alle bourgaden dezelfde; ze werden bestuurd door een pater met een vicaris; vijf of zes dezer groote gemeenten vormden een diocese onder een superior; het toezicht op de diocesen behoorde aan den provinciaal te Assumption, die zijn bevelen onmiddellijk van den generaal te Rome kreeg. Hieruit ziet men dat de Jesuïten geenszins zonder overleg te werk gingen, maar hun christelijke republiek even goed of beter in orde hadden dan eenig wereldlijk heerscher.

Onder deze regeering hadden de Indianen — op het eerste gezicht althans — het niet kwaad; ze werden met alle zorg tot goede burgers opgevoed en bovenal aan geregelde bezigheid gewend. „Luiheid is des duivels oorkussen" dachten de paters, en naar deze stelling zetten ze al hun onderdanen aan het werk; niemand was vrij, maar bij het verdeelen van den arbeid nam men de krachten in aanmerking en zooveel mogelijk ook neiging en aanleg. — Landbouw en veeteelt waren natuurlijk de hoofdbezigheid; de meeste volwassen mannen werden dus op het land gebruikt, waarbij de grootere jongens hielpen; de vrouwen en meisjes kregen een bepaalde portie vlas of katoen die ze binnen zekeren tijd moesten spinnen. Ook ambachten en kunsten werden niet verwaarloosd. Een chroniek der Jesuïten zegt daarvan woordelijk het volgende: „In de ambachten gaan wij bij den dag vooruit, en onze volken worden ons telkens van grooter nut. Nadat we hun geleerd hebben steenen te bakken en kalk te branden, bouwen we de prachtigste kerken en huizen, en onze schrijnwerkers en schilders verstaan de kunst om ze van binnen te versieren. Anderen spinnen het fijnste garen en weven er prachtige doeken en dekens van. Anderen maken hoeden of schoenen en dergelijke dingen. Zelfs kunnen ze kant haken, en wanneer wij er een bijzonder schoonen en breeden willen hebben voor een priesterlijk gewaad, dan maken de vrouwen dien naar een gegeven patroon zoo handig, dat men geen onderscheid kan zien tusschen het oorspronkelijke en het nagemaakte. Een man maakte onlangs een orgel naar een model uit Europa, en wel zoo onberispelijk, dat ik werkelijk verbaasd was. Een ander heeft het getijboek naar de fraaie Antorfer uitgaaf zoo nauwkeurig afgeschreven, dat men de copie voor een gedrukt exemplaar zou aanzien. Ze vervaardigen trompetten en alle muziekinstrumenten, maken de beste klokken en horologes en schilderen onverbeterlijk schoone stukken. In één woord: ze maken alles na wat wij

maar willen en betoonen zich even leerzaam als ijverig, zoodra wij ze behoorlijk aan 't werk zetten." [1])

Men kan dus niet ontkennen dat de Indianen onder de heerschappij der Jesuïten tot werkelijk bruikbare en nuttige menschen werden opgeleid en voor zulke handelingen kan men aan 't gezelschap van Jesus zijn bewondering niet onthouden; maar er is ook een schaduwzijde, en deze overtreft de lichtzijde vrij wat. Wat geestelijke ontwikkeling aangaat hield men de Indianen in de diepste onkunde; hun gansche godsdienst bestond in een kinderlijk wondergeloof waarbij de Jesuïten zich als de tolken van God voordeden. Die God zelf bestond echter uitsluitend voor de blanke paters, die een soort van hoogere wezens vormden, en aan deze „hoogere wezens" d. i. de Jesuïten, moesten de Guaranes den hoogsten eerbied bewijzen. Dit ging zoo ver dat men de bevelen der paters alleen knielende mocht aanhooren en het een groote gunst moest achten, de mouw of den zoom van het kleed der heilige vaders te mogen kussen. Om de Guaranes voor goed in zulke onderdanigheid te houden, werden vrees en bangmaking als de voornaamste middelen aangewend. Daarom versierde men ook alle kerken met de vreemdsoortigste heiligenbeelden, b. v. met standbeelden van reusachtige afmetingen met verschrikkelijke gelaatstrekken en dreigende gebaren, met beelden, wier bewegelijke ledematen en rollende oogen den armen Indianen werkelijk doodsangst aanjoegen. En zulk een onzinnig geloof noemde men dan Christendom!

Evenals nu de vrijheid des geestes in elk opzicht onderdrukt werd, geschiedde dit ook met de staatkundige en burgerlijke vrijheid. Geen onderdaan der Jesuïten kon er ooit aan denken, om door zijn bekwaamheid, ijver of geestkracht tot een hooger trap op te klimmen dan zijne lotgenooten; ieder was en bleef een werktuig in de handen der paters die hem naar hun goedvinden leidden, naar willekeur dit of dat werk opdroegen. Om dezelfde reden bestond er in het land der Guaranes ook volstrekt geen bijzonder eigendem, schoon er daarom toch geen werkelijke gemeenschap van goederen voor in de plaats kwam. Neen! de gansche opbrengst van akkerbouw en nijverheid moest aan de magazijnen der Jesuïten afgeleverd worden, en daarvoor gaf men aan de Indianen iederen dag slechts het allernoodzakelijkste,

Terecht kan men dus zeggen dat de arme onderdanen der Jesuïten niets anders waren dan slaven, en wel slaven in den vollen zin van het woord. Toch was deze slavernij met zooveel zoets verbonden en werd met zulke vaderlijke zachtheid toegepast, dat de Guaranes in hun onnoozelheid niets beters begeerden. Bijna iederen avond toch hadden ze een vroolijken dans, met muziek van een welgeoefenden troep uit hun eigen midden. Ook het zware werk op het land werd hun door opwekkende wijzen op trompet of fluit verlicht, terwijl op zon- en feestdagen in de kerk en daarbuiten de meest vroolijke dansen en vertooningen geregeld plaats hadden [2])! Er was

---

[1]) Woordelijk uit Frans Xaver de Charlevoix, Geschichte von Paraguay, deel II, voorrede pag. 3, 4.

[2]) Pater Charlevoix zegt hierover, „Het is in Spanje een oud gebruik, dat op feestdagen door kinderen dansen uitgevoerd worden. Dit goede gebruik hebben ook de zendelingen overgenomen en dienstbaar gemaakt aan de bekeering der

dus geen gebrek aan vermakelijkheden, ze waren echter louter er op berekend de Indianen in den staat der kindschheid te houden en ze nooit tot denkende menschen te laten opwassen.

Om dezelfde reden pasten de paters er wel zeer goed op dat nooit een Europeaan een voet zette in een hunner gemeenten, want niets hadden ze meer te vreezen dan de besmettelijke verlichting, die van vreemden zoo licht kon uitgaan. Vooral aan de Spanjaarden werd de toegang tot het gebied der Jesuïten geweigerd, zelfs stookten ze de Indianen op, om dergelijke ongenoodigde gasten weg te jagen, des noods met geweld. De Guaranes voldeden daar gewillig aan, daar de Jesuïten hun wijs maakten dat de Spanjaarden alleen kwamen, om hun landerijen in bezit te nemen en hen tot dezelfde heeredienstenten te dwingen, die reeds vele duizenden van hun broeders in de commando's aan uitputting hadden doen sterven.

Om de Guaranes zelfs de mogelijkheid te ontnemen, met vreemden in aanraking te komen, leerde men op de scholen alleen de guaraansche taal, waardoor alle verkeer met anderen totaal onmogelijk was. Ja, eindelijk gingen de Jesuïten zoover, om in ieder bourgade eene schaar gewapenden — ruiterij en voetvolk — op te richten. Met deze goed gewapende en geoefende troepen, die zelfs kanonnen hadden, kon men gemakkelijk elke poging van vreemden. om de grenzen over te trekken, afweren.

Op deze wijze richten de Jesuïten hun christelijke republiek in Paraguay in; ze breidden hun gebied spoedig ver over de grenzen van de provincie Guayra, zoodat het binnen kort alle landen aan beide kanten van den Paraguay tot aan Brasilië toe omvatte. In Europa echter was omtrent deze onmetelijke bezitting, die de Jesuïten streng afgesloten hielden, anderhalve eeuw lang niets of zoo goed als niets bekend. Zelfs aan het hof te Madrid kon men er niets nauwkeurigs van zeggen, schoon de koning van Spanje in naam heer was van Paraguay. „In naam" zeg ik, want nooit, van 1609 tot het midden der achttiende eeuw toe, oefende hij er eenig gezag uit. Zelfs het hoofdgeld dat de Jesuïten alle jaren aan hem moesten betalen, vloeide zoo zuinig, dat men zou meenen, dat ze nog geen dertig of veertig duizend onderdanen hadden, terwijl er toch ten minste tienmaal zooveel waren.

---

heidenen. Zoo heb ook ik vier en twintig van de bekwaamsten daarin geoefend en ze op feestdagen tot algemeene vreugde en groote stichting hun kunsten laten vertoonen. Dan eens waren het kunstmatige dansen, dan ridderlijke spelen en wel te paard of te voet. Nu dansten ze eens op zes el hooge stelten, dan op het koord of staken met lansen naar den ring. En andermaal speelden ze kleine tooneelstukken, die ze wel met moeite in hun stompe hersenen kregen maar toch aardig vertoonden." — Een bericht uit een andere bourgade zegt: „Daarna (na de school bezocht te hebben) ga ik naar de muzikanten en hoor hen zingen; ik heb er voor alle vier stemmen; dan ga ik de oefeningen bijwonen op de trompet en den hoorn en onderricht anderen op de harp en het orgel. Op een volgenden dag houd ik mij met de dansers bezig. Het is hier hoogst noodzakelijk, de ongeloovigen door dergelijke dingen te winnen en door die uitwendige kerkelijke vertooningen hun geneigdheid tot den christelijken godsdienst aan te wakkeren. Alle feestdagen worden dan ook eenige jongens mooi uitgedoscht om in de kerk voor de gansche gemeente die dansen te vertoonen. Zoo doen wij insgelijks bij de processies: voor het hoogeerwaardige dansen altijd sommigen, gelijk eertijds David voor de arke des verbonds." Charlevoix, deel II. pag. 7. 8. 21 voorrede.

Maar juist deze overgroote macht, door de Jesuïten in Zuid-America verkregen, juist de onbeperkte koningschap, waardoor hun generaal met een machtig heerscher gelijk stond, werd de voornaamste oorzaak van den val van het gevreesde genootschap, gelijk we later zien zullen.

En hiermede zij over de jesuïtische zendingen in verre werelddeelen of liever over den reusachtigen wasdom van het gezelschap van Jesus in Asië, Africa en America genoeg gezegd.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De macht der Jesuïten in Europa.

Hebben wij gezien, op wat wijze, met welke middelen en met welken uitslag de zonen van Loyola zich over Asië, Africa en America verspreidden, in Europa zien we hen gansch anders handelen. Hier hadden ze met christenen te doen en gaf de „bekeering der ongeloovigen" hun geen voorwendselen aan de hand, om hun macht te vestigen. Hun leus werd hier: Uitbreiding en herstelling van het ware geloof, d. i. van de roomsch-catholieke kerk met den paus aan het hoofd. In vele landen toch was dit geloof, gelijk in het eerste boek is aangetoond, tot in zijn grondslagen geschokt, ja, er was gevaar, dat de paus zijn eertijds zoo machtigen troon zelfs in de nog getrouwe provinciën zou zien inéénstorten.

Door welke middelen de Jesuïten hun doel in Europa bereikten? Overal waren het dezelfde: ze richten scholen en opvoedingsgestichten op, maakten zich meester van de biechtstoelen der koningen, bestreden de ketters, namen de beste krachten op in hun orde en werkten op de dweepzucht der groote massa.

Meestal kwamen hun scholen op de volgende wijze tot stand. Twee, drie of vier Jesuïten kwamen in een stad, niet mooi gekleed, niet met rijtuig of te paard, neen, te voet, zonder schoenen en kousen, in ellendige kleêren, met een zoo armzalig voorkomen, dat niemand hun een aalmoes zou geweigerd hebben. Zoo had hun voorganger Ignatius gedaan en zoo deden ze desgelijks. In een logement gingen ze niet en evenmin bij eenige rijke, al werden ze met allen aandrang genoodigd. Neen! het gasthuis was hun logement, het slechtste bed was voor hen nog te goed, ze verpleegden de zieken, in de eerste plaats hen die om hun besmettelijke ziekten door allen verlaten waren, en verrichtten de nederigste diensten met een voorkomen alsof zij de ootmoed zelf waren. Tegelijk echter verzuimden ze nooit, eenige arme kinderen te lokken en ze in 't lezen, schrijven en de eerste grondslagen der catholieke leer te onderrichten. Ze eischten hiervoor niet de minste vergoeding. Maar ze wisten zeer goed wat ze deden. Want dat het onderwijs kosteloos was, bewoog de armen hun kinderen te sturen. Spoedig sprak men in de gansche stad over hen,

en daar ieder vol was van hun lof, nam het getal leerlingen binnen kort zoozeer toe, dat hun kamertje te klein werd. „Wij zouden gaarne nog meer kinderen opnemen, als we maar plaats hadden" zeiden dan de goede paters. En dat verlangen was zoo christelijk en bescheiden dat er dan altijd wel sommige rijken gevonden werden, die voor de vrome onderwijzers een huisje kochten, om daar school te houden.

Dan kwamen er meer leerlingen, en om aan alle aanvragen te kunnen voldoen verschenen er weldra nog een paar Jesuïten. Men kon toch de zonen van rijken en aanzienlijken evenmin terugzenden als van armen en geringen en moest dus de leervakken uitbreiden. Maar juist die meerdere omvang van het onderwijs trok weer nieuwe leerlingen, en al spoedig kwam men weêr ruimte te kort. De welgestelden onder de ingezetenen openden dus op nieuw hun milde hand, en binnen kort bouwden de paters een collegium, dat meer had van een paleis dan van een school. Dit was de gewone loop der dingen. Hadden de Jesuïten eenmaal hun collegium, dan hadden ze gewonnen spel, want nu kregen zij de opvoeding der jeugd voor het grootste deel in handen. Ze richtten gewoonlijk in hun collegiën drie klassen op: een lagere, een middelbare en een hoogere school.

In de lagere school leerde men alleen de eerste beginselen: lezen, schrijven, een weinig rekenen en vooral het geloof, d. i. onwrikbare gehoorzaamheid aan de leeringen en gebruiken der roomsch-catholieke kerk, alsmede afkeer van alle kettersche nieuwigheden. In de tweede klasse werden de kweekelingen verscheiden jaren — doorgaans negen — in de latijnsche en grieksche spraakkunst onderwezen en hadden dan nog een cursus van twee jaren in de rhetorica. Het voornaamste was ook hier het godsdienstonderwijs; bovenal werd aan de kweekelingen eerbied voor de roomsch-catholieke priesters en den paus, haat tegen de afvalligen en ketters als een belangrijk deel van het roomsche geloof ingeprent. — Op de hoogeschool hielden de studenten zich drie jaar bezig met de philosophie of liever logica en metaphysica, of studeerden vier jaar in de theologie, die voor de koningin der wetenschappen doorging. Waar deze leerlingen later optraden, verbaasden ze de menschen door hunne welbespraaktheid en het gemak, waarmee ze zich onder alle standen bewogen. — Men kan dus begrijpen welk een onmetelijken invloed de Jesuïten door hun scholen op de catholieke bevolking van Europa hadden. Ze leerden toch allen die door hen werden opgeleid, leeken en geestelijken, in zake van godsdienst denken zooals zij, de Jesuïten, het goedvonden; leeken en geestelijken werkten dan later met hen in één richting.

Niet minder dan hun scholen droeg tot de machtsuitbreiding der Jesuïten bij hun invloed op de koningen in den biechtstoel; ze deden alle moeite om die invloedrijke betrekking meester te worden, en beter dan eenige andere monniksorde slaagden ze hierin.

De biecht kwam, zooals bekend is, in de tweede en derde eeuw onzer jaartelling op en ontstond uit de openbare belijdenis van zonden, die afgelegd werd door de gebannenen, als ze weêr in de kerk opgenomen werden. Reeds in de vijfde eeuw echter, toen Leo de Groote paus was, werd de geheime afzonderlijke biecht door de priesters volstrekt noodig

verklaard om vergeving der zonden te kunnen verkrijgen. Uit die geheime biecht ontstond als van zelf de „oorbiecht", die in 1215 door paus Innocentius III officieel werd ingevoerd. -- Biechtvader was natuurlijk in den beginne de pastoor van elke gemeente. Zelfs de grooten der aarde hadden geen eigen priester maar biechtten evenals de overige christenen in de kerk. In 't laatst der zesde eeuw echter had de keizer te Constantinopel reeds een bijzondere kapel met een eigen biechtkamertje; zijne majesteit vond het nl. eenigszins vernederend, om zoo op dezelfde plaats zijn zonden te belijden als de gemeene menschen. Wat te Constantinopel was uitgevonden, vond navolging bij alle gekroonde hoofden. Bij een hofkapel behoorde natuurlijk ook een hofkapelaan en reeds bij de frankische koningen Childebert en Chlotarius vinden wij zulk een priester. Oorspronkelijk behoorden ze tot de wereldlijke geestelijken. Doch met het opkomen der monniken-orden werden dezen vaak tot leidslieden der gewetens door vorsten en heeren aangesteld. Vooral waren het de Benedictijner monniken die dezen post bekleedden. Zoo was de heilige Bertinus biechtvader van graaf Valbert van Vlaanderen; Martinus, monnik te Corvey, hofkapelaan van Karel Martel; Benedictus van Aniane van Lodewijk den Vrome. Later, toen de baronnen en de hooge adel de zeden der hoven navolgden en insgelijks hun eigen hofkapellen bouwden, kwamen de bedelmonniken als biechtvaders in trek, vooral de Franciscaners, waarschijnlijk omdat ze goedkoop te krijgen waren. Aan de vorstelijke hoven echter bleven de Dominicaners in de mode, tot niet gering voordeel van die orde. Toch waren er nog altijd vele wereldlijke geestelijken, die deze betrekkingen verkregen; het biechtvaderschap bij de grooten was dus niet een uitsluitend voorrecht der monniken.

Geheel anders werd dat alles, toen de orde der Jesuïten op het tooneel trad. Nauwelijks was hun orde gevestigd of het bleek dat ze voor de andere geestelijke orden op dit terrein geduchte mededingers waren; welke middelen dezen ook aanwendden, ze werden door de Jesuïten ten eenenmale overvleugeld. Men moet evenwel niet meenen dat dit hieraan lag dat enkele Jesuïten zich door vleierij hier of daar aan de hoven wisten in te dringen; neen dit alles had plaats naar een bepaald plan.

Loyola zelf reeds had pater Jacob Miro in scherpe bewoordingen berispt, omdat hij het aanbod van Johannes III, koning van Portugal, om hem tot biechtvader te nemen, wilde weigeren. De goede pater was zoo onnoozel te meenen dat zulke betrekkingen niet voegden aan een orde, welker roeping was: gasthuizen te bezoeken, de jeugd te onderwijzen en in de diepste armoede te leven. „De hoflucht was, volgens Loyola, zoo gevaarlijk niet; men kon in ziekenhuizen, op galeien en in gevangenissen zijn ijver voor het zieleheil van den naaste betoonen zonder daarom de hoven te moeten mijden. Integendeel de koningen hadden des te meer een geschikten zieleherder noodig naarmate ze aan grooter verzoekingen blootstonden dan een gewoon mensch, en derhalve wilde hij niet dat ooit een lid van het gezelschap van Jesus de gelegenheid zou weigeren om biechtvader van een koning te worden."

Sedert dit bevel van Loyola vertoonde geen Jesuïet meer de vrome dwaasheid van Jacob Miro, en later werd door zijn opvolgers het bepaalde

bevel aan de leden der orde gegeven, zooveel mogelijk de heerschappij over het geweten van koningen te verwerven; ja men stelde bepaalde regelen vast, waaraan de biechtvaders zich moesten houden [1]). 't Hoofddoel — wordt daar gezegd — van al ons doen moet zijn, het vertrouwen en de gunst der vorsten en voornaamsten te winnen, opdat niemand 't wage tegen ons op te treden, maar veeleer allen van ons afhankelijk zijn.

Is dat niet duidelijk? Even duidelijk worden de wegen aangewezen, die men moet inslaan om de gunst der regeerenden te verkrijgen. „De gunstelingen der vorsten, van hoogen en lagen rang, vrouwen en mannen, moeten wij door geschenken, vleierij en allerlei diensten aan ons verbinden, opdat ze bij hun meester in ons voordeel spreken en ons trouw inlichtingen verschaffen over zijn karakter en neigingen. Daarentegen moeten alle dienaren, die tegen onze orde zijn, door alle mogelijke middelen uit de nabijheid van den vorst en zijn raadslieden verwijderd worden, of ze moeten, als 't kan, door tusschenkomst van derden met groote beloften voor ons gewonnen worden.

Het spreekt van zelf, dat de Jesuïten niet tevreden waren als de vorsten naar hen luisterden; neen! ze moesten, volgens de bedoelde voorschriften, ook over de vorstinnen zien te heerschen. Om daartoe te geraken had men een beproefd middel: men kocht de kamervrouwen om, „want door haar komt men achter de grootste familiegeheimen."

Niet minder karakteristiek luidt het voorschrift, hoe men de eens verworven gunst moest bewaren. „Dit wordt het best bereikt, door zooals de profeet Ezechiël het noemt, kussens te maken voor de armen der zondaars," met andere woorden: door te doen alsof men hun ergerlijke handelingen niet opmerkt en moet men hun de absolutie niet te zwaar maken. „Het gewetensbezwaar eens vorsten moet men zonder veel omslag opheffen, vooral als andere geestelijken het weigeren: want men verkrijgt er door dat de vorsten die anderen verlaten en alleen van onze raadgevingen, van onze geestelijke leiding, willen weten."

In 't kort, de orde der Jesuïten beschouwde het als een allerbelangrijkste zaak, om aan alle hoven en bij alle grooten den biechtstoel in te nemen; ze wisten, wat macht daarin lag besloten. Men wachtte zich intusschen wel, dit streven naar macht openbaar te laten worden. „Men moet" — staat in de bovengenoemde regelen — „dikwijls en plechtig verzekeren dat men zich nooit, op wat wijze ook, met staatszaken wil bemoeien. Ook werke men zelf niet onmiddellijk ten gunste van hem dien men gaarne aan 't bestuur zou zien, maar door vertrouwde tusschenpersonen, tenzij de biechtvader door den vorst op den man af naar zijn meening wordt gevraagd. Anders moet de schijn vermeden worden, om des te beter den wezenlijken invloed te verkrijgen." Meer is zeker niet noodig om te bewijzen dat het uitsluitend bezit van de koninklijke biechtstoelen een der voornaamste oorzaken van hun invloed geweest is.

Een derde middel om hun macht in Europa te vestigen, was hun volhar-

[1]) Die regels zijn opgenomen in de: „Monita secreta societatis Jesu", die in het jaar 1661 voor het eerst uit een jesuïtisch archief aan het licht gebracht werden.

ding, hun moed en hun bekwaamheid in 't bestrijden der ketterij, vooral der luthersche en calvanistische, zooals men te Rome zei. Hierdoor wisten ze zich voor 't catholicisme volstrekt onmisbaar te maken. Jaren lang had er dus in Duitschland en elders geen colloquium (geleerd dispuut) tusschen protestanten en roomschen plaats, waar niet de Jesuïten het hoogste woord hadden. Er was geen kerkvergadering, geen congres of rijksdag, waar de zonen van Loyola niet bijgeroepen werden. De reden dat destijds altijd Jesuïten daarvoor werden genomen was eenvoudig deze, dat de overige roomsche geestelijken, zooals genoeg bekend is, geenszins in geleerdheid en beschaving tegen de protestantsche waren opgewassen; de Jesuïten daarentegen stonden den duivel zelf desnoods in het disputeeren, waartoe ze in hun collegiën vooral werden afgericht. Bovendien was het hun ten eenenmale onverschillig, met welke middelen ze hun vijanden versloegen, en geen ander nam zoo brutaal als zij laster, woordverdraaiing en zelfs openbaren leugen te baat. En waar deze kunsten niets meer baatten, gebruikten ze geweld zonder iets te ontzien.

Men zou boekdeelen hierover kunnen vol schrijven; één voorbeeld zal echter voldoende zijn. Over den dood van Luther wordt in een jesuitisch geschrift dat van den kansel werd voorgelezen, gezegd: „Ik mag dit helsche monster niet bij zijn naam noemen, dien verrader des catholieken geloofs, die uit het klooster vluchtte, dezen oprakelaar van alle mogelijke ketterijen, dezen gruwel in de oogen van God en menschen. Hij stierf in het achtiende (?) jaar van zijn afval, nadat hij 's avonds te voren geducht gezopen, getafeld en zooals hij gewoon was, grappen verkocht had; zijn zwarte ziel was een heerlijke beet voor den duivel, wien zulke hapjes gegund zijn." — Ieder weet dat dit bericht over Luthers dood een schandelijken leugen is en de Jesuïten wisten het natuurlijk eveneens, maar tegen ketters waren naar hun beginselen alle middelen goed, en men handelde verdienstelijk, met de laagste lasteringen te verspreiden, als het groote publiek ze maar voor waar hield. Trouwens ze bezigden dergelijke slechte en onzedelijke kunstgrepen niet alleen tegenover de domme menigte, maar evenzeer tegenover hooger staanden. Zoo praatten ze den roomschen vorsten altijd voor, dat alle revolutionaire woelingen hunner volkeren louter door den geest der ketterij werden veroorzaakt. Daarom wilden de Jesuïten ook als redders en steunpilaren der koninklijke macht beschouwd en behandeld worden, want men wist toch, dat zij een eeuwigen oorlog aan de ketters hadden gezworen en nooit vrede zouden sluiten.

Een ander middel tot verkrijging van macht in Europa zochten de Jesuïten in de slimheid, waarmeê ze de knapste mannen voor zich wisten te winnen en wel hetzij als werkelijke en openbare, hetzij slechts als geheime leden en helpers. Ze hadden natuurlijk in hun collegiën, waar, zooals gezegd is, jongelingen uit alle standen werden opgevoed, de beste gelegenheid, om de meest bekwame en voor hen geschikte menschen te ontdekken. Ook bezaten ze de kunst, om hen die ze geschikt oordeelden, hoe dan ook, tot zich te lokken. Ieder mensch, vooral in jonge jaren, heeft zijn min of meer zwakke zijde, waar men vat op hem kan krijgen; bovendien, geen pater werd rector van een collegium, die niet uitmuntte door menschenkennis en de gave om jongelui aan zich te verbinden.

Het gelukte hun dan ook in den regel, hen die ze als novitii voor de

orde wilden winnen, op de een of andere wijze zoo ver te brengen dat ze zelf verzochten opgenomen te worden. Het eenige ongeluk dat dikwijls voorkwam, was dat de vaders van zulke jongelingen hun toestemming weigerden. Maar ook hiervoor wist men raad; men liet dergelijke kweekelingen van het tooneel verdwijnen en bracht ze naar een ander ver verwijderd collegium. Desnoods gaf men hun dan een geheel nieuwen naam. Door deze en dergelijke listen en streken maakte men het aan de tegenstribbelende vaders, ook uit de rijkere en hoogere standen, onmogelijk, hun zonen aan het jesuitische novitiaat te onttrekken. De orde hield hen, men mocht deen wat men wilde; zelfs al zocht men hulp bij de hoogste rechtbank, of bij den regeerenden vorst, of bij den paus — de orde hield hen en leidde ze op in haren geest, tot uiterst nuttige leden.

Bijna nog grooter waarde hechtte het genootschap aan de zoogenoemde geaffilieerden d. i. de geheime leden die maar één gelofte aflegden, nl. deze, aan de orde in trouwe onderdanigheid alle diensten te bewijzen die men van eischte. Men liet hun daarvoor volle vrijheid, om in de wereld hun vroegeren stand en betrekking te blijven innemen. Doorgaans waren het mannen van hoogen rang, die hun post als raadslieden of ministers bij de vorsten verloren zouden hebben wanneer ze openlijk onder de Jesuïten waren opgenomen. Daar het den laatstgenoemden voordeeliger was, dat zulke mannen hun vroegere ambten bleven waarnemen dan dat ze in de professen-huizen meê baden, mochten ze, volgens dispensatie van den generaal, hun geheime toetreding tot de orde in 't openbaar ontkennen. Wat meer zegt, ze mochten voor het oog der wereld als vijanden der orde optreden om te veiliger achter de dingen te komen die men weten wilde; er waren zoodoende ook onder de protestanten zelf jesuïtische geaffilieerden. Natuurlijk kende hen niemand behalve de provinciaal, met wien ze brieven wisselden, en de generaal te Rome. Het eenige geheime teeken, waaraan ze kenbaar waren, was een stuk van een scapulier met de letters J. H. S., dat op de bloote borst gedragen werd.

Nog een ander middel eindelijk om hun invloed uit te breiden, was minder op de beschaafden dan op de groote menigte berekend. Bij gelegenheid nl. wisten ze zich nu en dan tot dwepende geestdrijverij op te winden. Het was o. a. niet zoo bijzonder zeldzaam dat twee of drie over dag 's nachts halfnaakt als krankzinnig door de straten liepen, hardop schreeuwende dat wegens de zonden der menschheid het einde der dingen aanstaande was. Daarbij sloegen ze zich met een scherpen geesel zoolang totdat het bloed er bij neêrstroomde. Bij zulk een vertooning liep natuurlijk veel volk te samen. Mochten dan al in den aanvang sommigen lachen, anderen hun met verachting den rug toekeeren, allengskens sloeg bij velen de stemming over tot verbazing, ja bewondering. De heeren paters toch geeselden en kastijdden hun lichaam zoo erg, dat zelfs de duivel er deernis meê gehad zou hebben — moest men ze dan niet voor halve heiligen houden? Zulke krankzinnig dwepende geestdrijverij der Jesuïten bleef nooit zonder uitwerking, maar werd meestal aanstekelijk. Spoedig liepen gansche scharen achter hen aan, die zich eveneens geeselden en brulden: „wee der zondige, wee der groote zondige stad."

Dit waren de voornaamste middelen waardoor de Jesuïten in de roomsche landen van Europa tot groote macht wisten op te klimmen. In de

enkele landen, waarheen we hen thans volgen, zullen we dit in bijzonderheden zien.

I. DE MACHT DER JESUÏTEN IN ITALIË.

Paus Paulus III had de stichting van de orde der Jesuïten, zooals we in 't eerste boek hebben gezien, alleen toegestaan omdat Ignatius van Loyola beloofde dat het eenige doel van hem en de zijnen zou zijn, de rechten van Zijne Heiligheid te verdedigen en het allerwege gedaalde gezag van Rome te herstellen. Hij kwam zijn belofte na en Paulus III zelf alsmede zijn opvolgers verleenden deswege aan het genootschap de hoogste gunsten. In denzelfden geest dachten en handelden ook latere pausen, en waarom zouden ze ook niet, daar de zonen van Loyola bijkans een gansche eeuw de belofte van hun stichter vervulden of althans schenen te vervullen? Immers wie verdedigde bijv. zelfs die aanmatigingen en misbruiken van 't pausdom, die zelfs door goed roomsche schrijvers „buitensporig" genoemd worden, met meer ijver op het concilie van Trente, dan de Jesuïten Laynez, Salmeron en Couvillon? Wie bestreed daar de door de gansche wereld eenstemmig uitgesproken eischen tot hervorming der kerk, die een gruwel waren in de oogen van Rome, behendiger dan zij alleen? Wie waren het, die op het congres te Poissy, zooals overal elders waar de onbeperkte pauselijke macht verdedigd en boven de algemeene kerkvergaderingen verheven moest worden, — wie waren het, die met zooveel geestkracht, welsprekendheid en geluk streden als de leden der orde? 't Zou dus schandelijk ondankbaar geweest zijn, indien de pausen niet al het mogelijke gedaan hadden voor de orde en de vermeerdering van haar collegiën, seminariën, residentiën, novitiaten en andere instellingen. Ze begrepen hun belang dan ook zeer goed en naar het spreekwoord: „de eene hand wascht de andere", bewezen de pausen aan de Jesuïten dat ze hun diensten wisten te waardeeren. Reeds onder Pius V, die in 1572 stierf, had de orde te Rome vijf huizen of stichtingen. De opvolger van Pius, Gregorius XIII, was nog milder; hij schonk hun vijf en twintig tonnen gouds om een nog prachtiger collegium dan ze reeds hadden, te kunnen bouwen. Zijn voorbeeld spoorde vele grooten en rijken aan, om hun ingenomenheid met de orde ook te toonen.

Binnen een tiental jaren hadden de Jesuïten in hun provincie Rome — die behalve den Kerkelijken staat ook Toscane bevatte — een professenhuis, twee novitiaten, huizen waar de nieuwe leden den proeftijd doorstonden, zes residentiën en niet minder dan vier en dertig collegiën en seminariën. In dezelfde verhouding waren hun eigendommen door het overige Italië verspreid. De provincie Milaan bevatte twee professen-huizen, drie novitiaten, zes collegiën en zes residentiën. De provincie Napels, een professenhuis, twee novitiaten, een residentie en zes en twintig collegiën. De provincie Sicilië twee professenhuizen en twee novitiaten, tien seminariën en twaalf collegiën. Eindelijk de provincie Sardinië of Savoye twee professenhuizen, een novitiaat en zes collegiën.

Maar de heeren paters spaarden ook geen moeite, om overal aan te

kloppen, of hun opengedaan mocht worden; waar het de eerste maal niet gelukte, kwamen ze nog eens en voor de derde maal terug. Vooral werkten ze op de groote massa, en bij de toen zeer domme en bijgeloovige, en tevens zinnelijke en licht opgewonden Italianen slaagden ze hierin volkomen, vooral in Beneden-Italië. Zoo brachten ze bijv. onder de inwoners van Gaëta een ontzettende opschudding te weeg. Ze liepen tot den gordel naakt, vergezeld door eenige gemaskerden die hen met doornen sloegen, als wanhopenden door de straten, roepende: „bekeert u, bekeert u, de hel is voor de zondaars en het paradijs voor de uitverkorenen." Te Napels vormden ze uit de allerlaagste standen van het volk geheele scharen van geeselaars, mannen en vrouwen, die onder hun aanvoering stad en land doortrokken. In het derde boek zullen we over de dwaasheden en zedeloosheden, door zulke benden gepleegd, meer in bijzonderheden treden. Hier vergenoeg ik mij met de zoogenoemde doodenmaskerades aan te halen, die ze in Palermo en Messina vertoonden, waarbij ze den dood in persoon lieten optreden en zulk een schrik en vreeze verwekten, dat velen zoo goed als krankzinnig werden.

Om een juist denkbeeld van deze maskerades te krijgen, moet men zich een groote processie in een breede, lange straat met duizende toeschouwers denken. — Aan het hoofd van de processie ziet men een naakt bloedig lichaam, met den dood worstelende, door mannen in lange kleederen op een open baar gedragen. Naast en achter de baar loopen knapen in witte kleeding met vleugels op den rug en een kruis in de hand. Zij verbeelden een koor van engelen en doen met hun heldere stemmen het liefelijkste gezang hooren. Men hoort ze echter maar half, omdat een schaar van leelijke zwarte duivels met ontzettende hoeven en staarten wild en woest om die engelen heendwarrelt en daarbij vloekt en brult om van te ijzen. Die duivels zwaaien brandende fakkels, zoodat de lucht door den stinkenden walm soms zoo duister wordt dat men niets ziet. Daarna volgt de dood op een zwarten wagen, door zes paarden met zwart floers omhangen getrokken. Die dood ziet er allerverschrikkelijkst uit. Hij wordt door een loodkleurig geraamte van zoo reusachtige afmetingen voorgesteld, dat zijn hoofd tot aan de hoogste ramen der huizen reikt. In de rechterhand houdt hij een ontzaggelijke zeis en met de linker sleurt hij aan een lange ketting een ganschen sleep van huilende schimmen meê, die de verschillende leeftijden, geslachten en standen voorstellen. Deze afschuwelijke en afzichtelijke schimmen schreeuwen nu en dan allerellendigst en toonen door het wringen hunner ledematen, welke helsche pijnen ze uitstaan. Zonder zich aan hun schreeuwen te storen, vervolgt de dood knarsetandende zijnen weg, ten teeken, hoe niets hem kan beletten, al wat leeft van de aarde weg te blazen en terstond in den helschen afgrond te storten. Daarom is het ook vergeefsche moeite, dat de achter hem komende boetelingen klaagliederen zingen. — Natuurlijk kent de angst en ontzetting der toeschouwers, die de eeuwige verdoemenis reddeloos voor oogen zien, geen palen. Maar zie, thans verschijnen de Jesuïten; zij hebben een ernstig en plechtig maar tevens zachtmoedig voorkomen en boven hunne hoofden straalt, door vier leekebroeders gedragen, een schitterende zon. Dat is het licht der eeuwige zaligheid, en de benauwde zielen kunnen weêr adem halen, nu ze weten, bij wie ze vergeving voor de eeuwigheid kunnen vinden.

Hoe groot intusschen de macht der Jesuïten in Italië was en hoe spoedig ze meestal hun doel bereikten, er kwamen hier en daar toch ook belemmeringen op hun weg, die ze niet konden overwinnen. Dit was o. a. 't geval te Milaan, te Venetië, in Valtellina en Savoye.

In Milaan heerschte als aartsbisschop van 1566—1584, Carlo graaf de Borromeo, algemeen bekend als een der uitstekendste mannen van zijn tijd, wiens bestuur aan alle andere bisdommen ten voorbeeld had kunnen dienen. — Borromeo riep de Jesuïten naar Milaan, in de hoop door hen meer tucht en beter orde onder zijn geestelijken te brengen. Hij nam terstond een van hen tot biechtvader aan, gaf hun een seminarie om er een uitgebreid gesticht voor opvoeding te vestigen, ja, zoo gunstig was hij jegens hen gezind, dat hij op het punt stond, hun alle bezittingen van de verwilderde orde der Humiliaten, die hij wilde opheffen, over te dragen. — Hij was echter al te ijverig in het hervormen der liederlijke geestelijkheid, vooral der monniken, en de laatstgenoemden klaagden hem bij den paus aan. Tegelijk bracht men hem bij den Spaanschen stadhouder van Milaan (Lombardije behoorde toen aan Spanje) in verdenking, alsof hij zijn macht ten koste der koninklijke uitbreidde. De paus en de stadhouder namen maatregelen tegen den schijnbaar te eigenmachtigen aartsbisschop, en iedereen dacht dat hij het onderspit zou delven. Ook de Jesuïten en in de eerste plaats pater Mazarini, de rector van hun collegium te Milaan, deelden in de algemeene overtuiging. Ze schaarden zich dus niet alleen aan de zijde van den spaanschen stadhouder, maar lieten zelfs tegen den aartsbisschop, hun weldoener, in dezelfde kerk, die ze van hem ontvangen hadden, de giftigste lastertaal hooren.

Ze hadden evenwel mis gerekend, als ze meenden, dat Borromeo zijn post verliezen zou. Hij bleef en maakte alle aanklachten en lasteringen te schande. Nu beefden de ellendelingen, die pas zoo'n hoog woord gevoerd hadden, en inzonderheid de zonen van Loyola verwachtten niets anders dan dat ze den vollen toorn van den aartsbisschop zouden ondervinden. — Deze echter was zachtmoedig genoeg, hun slechts de kerk benevens het collegium te ontnemen en hen wel uit de stad Milaan maar niet uit zijn uitgebreid gebied te verbannen. Dit was bepaald een zachte straf voor die ondankbaren, en ze hadden zich dus wel doodstil mogen houden. Dat deden ze echter niet; ze meenden door list de gunst van Borromeo te kunnen herwinnen. Ze schoven dus al het gebeurde op rekening van Mazarini. Dientengevolge richtte de generaal der orde, Claudius Aquaviva, een schrijven aan den aartsbisschop, waarin hij het gedrag van den rector afkeurde; tevens verbood hij hem gedurende twee jaren het preeken en gelastte hem, Borromeo ootmoedig vergiffenis te vragen. Mazzarini gehoorzaamde, zooals van zelf spreekt, evenwel kwam de aartsbisschop niet op zijn besluit terug. Zelfs ging zijn neef, graaf Federico de Borromeo, die van 1595—1631 aartsbisschop was, nog verder. Hij ontnam de Jesuïten het bestuur ook van de collegiën en seminariën die zij buiten Milaan in Lombardije hadden, en verbood aan ieder die in zijn gebied priester wilde worden, in een Jesuïten-collegium te studeeren. Deze toestand duurde zoolang hij leefde, en eerst na 1631 mochten de zonen van Loyola zich weder in het gebied van Milaan neêrzetten.

Nog slechter ging het hun in Venetië. Deze republiek was in kerkelijke zaken van oudsher eenigszins vrijzinniger dan der roomsche priesterschap lief was; daarom kwamen de Jesuïten zich al vroeg hier vestigen, in de hoop hierin een verandering ten goede te brengen. De venetiaansche senaat echter had met hun practijken bitter weinig op en vaardigde in 1603 een wet uit, volgens welke zonder toestemming der regeering noch nieuwe kerken en kloosters gebouwd, noch nieuwe monniksorden en genootschappen ingevoerd mochten worden. Dat was een harde slag voor de Jesuïten, die toen juist op het punt stonden, zich overal in het Venetiaansche voor goed te vestigen. Nog harder echter trof hen een verordening, twee jaren later afgekondigd en duidelijk op hen doelende: „Voortaan is het aan geen onderdaan der republiek Venetië geoorloofd, door uiterste wilsbeschikkingen, door verkoop of op eenige andere wijze, zonder voorkennis van den senaat, onroerende goederen aan de geestelijken of geestelijke orden te maken, te schenken of te vervreemden, en wel op straffe van gevangenzetting, ballingschap en verbeurdverklaring der goederen."

Dat was een openbare oorlogsverklaring tegen het genootschap, en Aquaviva de generaal vatte 't ook zoo op. Hij snelde met zijn vriend kardinaal Bellarminius naar den paus Paulus V, en bracht dezen zoo in vuur dat onmiddelijk een breve (pauselijk schrijven) aan den senaat te Venetië werd gezonden, waarin de paus onvoorwaardelijke vernietiging der beide wetten van 1603 en 1605 eischte. De senaat beriep zich op zijn recht, maar Paulus V luisterde in zijn drift naar geen rede; hij sprak zonder dralen in 1606 het interdict over de republiek Venetië uit. Daar nu alle kerken gesloten en alle godsdienstoefening gestaakt moest worden, hoopte hij dat nu een algemeen volksoproer tegen den senaat zou losbarsten. Aquaviva en Bellarminius hadden hem zulks als zeker voorgespiegeld, evenwel, zooals bleek, ten onrechte.

De venetiaansche senaat nam den aangeboden oorlog zonder vreezen aan en verbood niet alleen de bekendmaking der pauselijke banbul, maar gelastte ook de gansche geestelijkheid, òf de godsdienstplechtigheden als altijd waar te nemen, òf oogenblikkelijk het gebied der republiek te verlaten. Alle priesters en monniken gehoorzaamden, alleen de Jesuïten weigerden. — Zij meenden invloed genoeg te hebben, om den senaat te kunnen tarten; maar de senaat handhaafde zijn besluit en liet hun aanzeggen, dat zij, wilden ze niet met geweld uitgezet worden, terstond het gebied der republiek moesten verlaten.

Thans bleef niets over dan te gehoorzamen; ze vertrokken — met de capucijners, die ze nog op 't laatste oogenblik hadden overgehaald —, in statigen optocht met een groot crucifix voorop. Hun verwachting was, dat de plechtigheid van dezen „uittocht uit Egypte" de lagere standen zou opwinden en ten minste een oproertje zou veroorzaken. Maar ook dit liep hun mis. Het volk, hoe talrijk ook saamgestroomd om de vertooning te zien, stak niet alleen geen hand voor hen uit, maar riep hun nog verwenschingen achterna. — Na hun vertrek nam de senaat hun huizen in bezit en thans kwamen er zeer zonderlinge dingen aan 't licht. Wel is waar hadden de Jesuïten, behalve hun schatten van goud en zilver, ook het grooste deel van hun boeken en geschreven stukken in alle haast veilig geborgen bij den spaanschen gezant en enkele andere geheime

vrienden; maar men vond nog brieven genoeg, waaruit bleek, dat ze veel meer aan tijdelijke dingen zich gewijd hadden dan aan hemelsche. De verdenking, dat ze met de spaansche regeering, die reeds lang naar het bezit van Venetië haakte, geheuld hadden, werd thans zekerheid. Bovendien werd het nu aan vele senatoren duidelijk, waarom de orde de meest welgemaakten onder haar leden juist naar Venetië gestuurd had. Velen der achtergebleven brieven waren van vrouwen afkomstig, en hun inhoud getuigde niet bijzonder voor de onschuld der venetiaansche huisvrouwen.

Daar kwam nog bij dat de verjaagden om hun toorn te koelen, in Bologna, Ferrara, Mantua, Palermo en elders, allerhevigst tegen de republiek predikten; dat ze aan de hoven van Madrid en Praag alle krachten inspanden, om den koning Philips III en den keizer Rudolphus II tot den oorlog tegen Venetië te bewegen, en dat ze eindelijk zelfs in allerlei vermommingen op venetiaansch gebied kwamen en overal oproer tegen de regeering poogden te verwekken. In 't kort, 't was klaarblijkelijk, dat de Jesuïten hoogst gevaarlijke vijanden van de republiek Venetië waren. Diensvolgens nam de senaat 14 Juli 1606 eenstemmig het besluit, ze voor eeuwig en altijd uit het venetiaansche te verbannen. Zelfs werd er eveneens eenstemmig de bepaling aan toegevoegd, dat de regeering nooit naar voorstellen om hen weer op te nemen ook maar zou mogen luisteren, tenzij van de honderd en tachtig senatoren vijf zesden er voor stemden. Eindelijk werd aan alle onderdanen van den staat, van wat rang of geslacht ze zijn mochten, op straffe van zware boete, ballingschap of de galeiën verboden, briefwisseling of eenige gemeenschap met leden der orde aan te houden.

Dit bleef zoo, schoon de paus kort daarna aanbood, het interdict op te heffen, zoodra men de Jesuïten weder zou toelaten. De laatste voorwaarde verwierp de senaat standvastig en ten slotte was Paulus V genoodzaakt, de zonen van Loyola op te offeren en vrede met Venetië te sluiten. De paters deden nu nog een laatste poging; ze boden, in 1612, aan den senaat onder de hand de voor die dagen ontzaggelijke som van 500,000 dukaten aan, als men het besluit tot verbanning wilde intrekken; maar de adellijke senatoren lieten zich niet omkoopen en sloegen hun aanbod met minachting van de hand.

Hetzelfde lot dat hun in Venetië trof, hadden ze reeds vroeger in Val Tellina, een deel van Graubunderland, ondervonden. In Ponte, de voornaamste plaats van het landje, hadden ze in 1560 Anton Quadrius, een zeer rijk en aanzienlijk, maar tevens afgeleefd en bijna kindsch man, bewogen, hun zijn gansche vermogen te maken, om daarvan een collegium te stichten. De wettige erfgenamen intusschen dienden terstond een aanklacht in bij den landsbestuurder, die aan de zwartrokken beval, terstond Ponte en het gansche land te verlaten. De Jesuïten richtten zich daarop tot den bondsdag van Graubunderland, die in 1561 te Chur vergaderde en wisten tevens te bewerken, dat de machtigste roomsche vorsten in brieven voor hen opkwamen. De Graubunders evenwel, als vrije republikeinen, stoorden zich bitter weinig aan de raadgevingen van gekroonde hoofden; ze namen na nauwkeurig onderzoek dadelijk in openbare zitting het eenstemmige besluit: dat de Jesuïten „als vijanden des Evangelies en

onruststokers, bovendien als priesters die de jeugd eer bedierven dan onderwezen", voor altijd uit het gebied van Graubunderland verbannen zouden zijn.

Een soortgelijke bepaling maakten vijftig jaren later, 1610, de buren der Graubunders. de Wallisers. Woedend waren de Jesuïten tegen den man, door wiens welsprekendheid bovenal dit besluit was uitgelokt, Bartholomeo Alett, een zeer geacht burger van Leugk. Toen hij een jaar later onder duidelijke kenteekenen van vergiftiging stierf, hield men het er algemeen voor dat hem dit vergif door niemand anders, dan door een geheimen Jesuïet kon zijn toegediend.

Gansch anders dan in de genoemde deelen van Italië traden de Jesuïten in Savoye op. Hierheen waren in 't midden der zestiende eeuw een aantal protestanten gevlucht uit landen, waar ze om des geloofs wil varvolgd werden. Ze hoopten in deze diepe, stille dalen der Alpen, van de wereld als 't ware afgezonderd, ongestoord en rustig te kunnen leven. Bij hen voegden zich de overblijfselen der Waldensen, die reeds een paar eeuwen hier en in 't naburige Piëmont hun woonplaats hadden. 't Gevolg was dat deze laatsten, wier geloof buitendien reeds veel overeenkomst had met de protestantsche beginselen, nu geheel tot de gereformeerde kerk overgingen. Dit viel natuurlijk niet in den smaak der roomsche priesters en hertog Philibert Emanuel werd telkens aangezet, zulk een uitbreiding der ketterij in het anders geheel roomsche land met geweld te onderdrukken. Vooral werd dit sterk gedreven door den dominicaan Thomas Giacomello. Hij hield niet op eer „tot afschrikwekkend voorbeeld" een aantal gereformeerden verbrand of naar de galeiën verwezen werden. Nu dreigde echter de meerderheid der protestanten de wapenen op te vatten en om dit te voorkomen, raadpleegde de hertog dan paus of de gansche strijd niet het best door een openbaar gesprek kon uitgemaakt worden. De paus, wiens zaak door openbare godsdienstige disputaties nog nooit gewonnen had, antwoordde dat zulk een gesprek niet mocht plaats hebben; hij zou theologen zenden, om de onwetenden in 't ware geloof te onderwijzen. „Trouwens", — zeide hij aan 't slot van zijn brief, die bewaard is gebleven — „men heeft geen voorbeeld dat ooit met zachtheid iets is verkregen; wel echter heeft de ervaring bevestigd, dat het beste middel van bekeering in het gerecht ligt, en als dit te zwak is, dan in de militaire macht."

Welke theologen Pius IV nu naar Savoye stuurde? Hij zond er zelf geen, maar droeg de zaak over aan Laynes, de generaal der Jesuïten. 't Duurde niet lang of pater Anton Possevin, door deze zending zoo berucht geworden, werd naar den hertog gezonden, om over de oprichting van eenige collegiën te onderhandelen. Dit was echter maar een deel van zijn taak; hij moest tevens — en dit was van meer belang — Philibert Emanuel er toe brengen om door uitroeiing der ketters de ketterij in zijne landen voor goed te vernietigen. — Possevin doorzag den hertog al gauw, die, lange jaren als veldoverste van Karel V en Philips II een soldatenleven gewoon, heerschzuchtig en ruw was geworden. Hij wist hem ongemerkt zoo te leiden dat hij deed wat de Jesuïten wilden. Voor alle dingen wist hij door te zetten dat Philibert de oprichting van twee collegiën toeliet, waardoor hij meerdere Jesuïten in het land kon halen. De bedenking

van den hertog dat zijn landen te arm waren om veel voor de orde te kunnen doen, loste hij op door te zeggen dat zij tevreden zouden zijn met de verbeurtverklaarde bezittingen der ketters.

Nadat de paters zich alzoo voor goed in Savoye gevestigd hadden, gingen ze hun belofte om de ketters te bekeeren ten uitvoer brengen; maar het was een bijzondere manier van bekeeren, die ze in toepassing brachten. Possevin met de andere paters gingen in gewone burgerkleeding het gansche land door en vooral de afgelegen dalen, waar ze maar gereformeerde gemeenten vermoedden. Vonden ze er eene, dan wachtten ze zich wel, om zich bekend te maken of eene poging te doen om hen tot het roomsch-catholieke geloof te bekeeren. Neen! ze snelden naar hun hoofdplaats terug om een paar duizend soldaten te halen. Kwamen ze dan terug, dan wee den armen gereformeerden! Hoe ze aan die soldaten kwamen? Niets eenvoudiger dan dit. Possevin had, want daarvoor was hij gezonden, den hertog spoedig overtuigd dat een roomsch vorst zijn eer bevlekt, wanneer hij zoo'n troep ellendige ketters in zijn land duldt, en tevens dat de eenige doeltreffende manier van bekeeren in geweld bestond. Het was dus natuurlijk dat er troepen werden geworven om de pogingen der Jesuïten te steunen. Philibert ging hier te eerder toe over omdat de paus hem een belangrijke bijdrage voor het onderhoud van dit leger des geloofs toestond. Een vorst van zijn karakter moest zoo doende wel gelooven het recht te hebben om zijn onderdanen die 't geloof van hun heer niet wilden belijden, als oproermakers te straffen.

De ketters werden dus door soldaten onder leiding der Jesuïten tot rede gebracht en ten gevolge daarvan brak een tijd van jammer en ellende voor Savoye aan, zoo vreeselijk dat de pen weigert de bijzonderheden te vermelden. Possevin overviel bijv. aan 't hoofd van tweeduizend man het vlek St. Germain in het dal van de Perouse en liet alle mannen, schoon zij zich niet verdedigden, over de klink jagen. De beide gereformeerde geestelijken echter die men er vond, werden bij een langzaam vuur geblakerd, waarvoor de vrouwen en meisjes door lanssteken gedwongen werden het hout aan te dragen. Hetzelfde lot ondergingen veel andere gereformeerde gemeenten, en overal, zelfs in de afgelegenste gehuchten, woedde het zwaard of vlamden de brandstapels. Toen de gereformeerden eindelijk zagen dat het bepaald op toegelegd was om hen geheel en al uit te roeien, stonden ze overal tegelijk op, grepen de wapenen en boden aan het leger des geloofs stoutmoedig tegenstand. Ze behaalden zelfs hier en daar kleine overwinningen, en daar het hun gemakkelijk viel zich in hun dalen en kloven te verschansen, begonnen de savooische troepen allengskens moed te verliezen.

Possevin, woedend dat hem de overwinning dreigde te ontvallen, nam thans list te baat. Hij bood uit naam van den hertog aan de ketters vrije uitoefening van hun godsdienst, zoodra ze de wapens neergelegd en 16,000 daalders goud als boete betaald zouden hebben. De gereformeerden namen dit aan en het verdrag werd geteekend. Nauwelijks was echter het geld betaald en de wapens uitgeleverd, of men lachte om het verdrag en de Jesuïten begonnen hun bloedige bekeeringen op nieuw.

Op nieuw drongen ze met benden van ruwe soldaten de dalen binnen; op nieuw bekeerden ze met lans en zwaard; op nieuw werden alle ketter-

sche geestelijken, alsmede de voornamen en rijken van h[illegible] den brandstapel gesleept. Nu echter barstte ook de woede d[illegible] bedrogenen met een vreeselijk geweld los. Nadat ze zich nieuw[illegible] hadden verschaft, brachten ze aan het leger des hertogs in Mei v[illegible] eene zoo beslissende nederlaag toe, dat Philibert Emanuël gedwong[illegible] over den vrede te denken. Zijn middelen waren uitgeput, want het [illegible] dat nu reeds twee jaren onder de wapenen was, kostte veel en de p[illegible] had reeds lang niets meer gezonden. Hoe zou hij, nu zijn troepen ve[illegible] nietigd waren, een nieuw leger bij elkaar brengen? Ook was het hem allengskens duidelijk geworden dat hij zijn eigen onderdanen vernielde als hij de ketters uitroeien wilde, en zijn eigen land tot armoede bracht, als hij de verbeurtverklaarde bezittingen der Jesuïten gaf. Neen! er was bloed genoeg gevloeid en meer dan genoeg ellende verspreid. Philibert Emanuël zond dus pater Possevin met de zijnen weg en trof den vijfden Juni 1561 een vergelijk met zijn protestantsche onderdanen. Hij stond hun vrije uitoefening van hun godsdienst toe en gaf de verbeurdverklaarde goederen voor een deel terug. Daartegen beloofden de gereformeerden, overal den roomsch-catholieken godsdienst te dulden, onder voorwaarde evenwel, dat nooit of nimmer een van hen zou gedwongen worden dat geloof aan te nemen.

Sedert had het land vrede en de burgers leefden weer eendrachtelijk. Helaas! honderd jaren later, ten tijde van Lodewijk XIV, kwamen de Jesuïten terug en met hen de oude ellende.

II. DE MACHT DER JESUÏTEN IN PORTUGAL.

In het eerste boek is meegedeeld, dat koning Johannes III Loyola verzocht, om eenige Jesuïten voor de bekeering der heidenen in Indië. Dat Franz Xavier en Simon Rodriguez ten dien einde naar Lissabon kwamen, is ons mede reeds bekend, en ook dat de koning Simon Rodriguez als biechtvader in Portugal terughield. — De laatstgenoemde nu legde de grondslagen van de werkelijk buitengewone macht, die de Jesuïten van dien tijd af gedurende twee eeuwen over Portugal en zijne koloniën uitoefenden. Hij maakte zoodanig gebruik van de gunst des konings, dat de orde reeds na tien jaren de prachtigste collegiën te Coïmbra, Evora, Lissabon en Braga, alsmede verscheidene semenariën in andere steden bezat. Van deze collegiën werden zelfs enkelen, zooals Coïmbra en Evora, tot hoogescholen verheven en zoo doende beheerschten de Jesuïten spoedig volkomen de wetenschap, het geloof en de zeden der Portugeezen. De generaal te Rome, ziende dat die bodem zoo gemakkelijk te bearbeiden viel, zond uit Italië en Frankrijk zooveel leden der orde om Rodriguez te helpen, als maar even gemist konden worden. Dezen slaagden zoo spoedig in het aanwerven van proselyten, dat b. v. het collegium te Coïmbra reeds in 1544 zestig kweekelingen telde. In dezelfde mate namen ook de overige

collegiën in bloei toe, en de aanzienlijksten des lands stelden er een eer in, van hun schatten aan deze instellingen meê te deelen.

Veel droeg tot de spoedige opkomst der orde ook bij, dat de meeste grooten, naar 't voorbeeld des konings, Jesuïten tot biechtvaders kozen. Bij de koningin Catharina bijv. vervulde pater Michael de Torrez die betrekking, bij den kardinaal-infant Hendrik, zoon des konings, pater Leon Henriquez. Rodriguez zelf, de biechtvader des koning, was tevens gewetensraad der eerste mannen des lands, zooals van den hertog van Aveiro, den graaf van Castanheira en meer anderen. In één woord de Jesuïten werden onder Johannes III bijkans almachtig aan het hof, want Rodriguez was zoozeer de rechterhand van den vorst, dat deze niets meer deed zonder hem te raadplegen. „Ja toen Rodriguez te Almeirin ziek lag," schrijft Telles woordelijk in zijn kroniek van de orde der Jesuïten — „ging de koning zelf, door de prinsen en de hoogste hofbeambten vergezeld, den zieke een bezoek brengen, en zoodoende scheen de koning zijn waardigheid te vergeten, louter om den pater te toonen dat hij zijn vriend was."

Het ging hier echter zooals dikwijls; de buitengewone gunst die den paters bewezen werd, en de onmetelijke schatten waarmede de koning hen overlaadde, maakte hen trotsch, overmoedig, traag en weelderig, zoodat het volk algemeen begon te morren. Hierbij bleef het geenszins, de inwoners van Lissabon beschuldigden de regeering in 't openbaar dat zij het vermogen van 't land aan onwaardigen weggooide. Maar, wat hielp dit? Rodriguez had den koning te zeer in zijn macht, dan dat deze naar die klachten zou luisteren, en ten slotte werden de ontevredenen in de gevangenis gezet of buiten 't land gebannen.

Tot het jaar 1551 wist de koninklijke biechtvader dat zoo vol te houden, ja zijn overmoed nam nog steeds toe. Toen kreeg echter Ignatius nauwkeurig bericht van den stand der zaken; te recht vreesde hij, dat de buitengewone haat, die sedert onder het portugeesche volk tegen 't genootschap bestond, de ergste gevolgen kon hebben en besloot doortastende maatregelen te nemen. In 't bijzonder griefde 't hem dat het collegium te Coïmbra geheel in verval geraakt was. Want naar alle berichten, bij hem ingekomen, leek het meer een school der ergernis dan der stichting. Allen leefden daar in plaats van zich aan de studie te wijden, in luiheid en weelderigheid.

Loyola zond derhalve krachtens zijn onbeperkte macht, plotseling pater Emanuel Godin als rector naar Coïmbra, om het collegium weêr in orde te brengen; pater Rodriguez riep hij naar Rome en verving hem door den bescheiden Jacob Miron, die — wij zagen 't vroeger reeds — zich niet waardig achtte, bij een koning biechtvader te zijn. — Johannes III was in den beginne uitermate vertoornd over dit gewelddadige ingrijpen van Loyola. Hij dreigde zelfs alle Jesuïten naar Italië terug te zullen zenden, maar zwak als hij was, bedaarde hij spoedig; na een maand had de nieuwe biechtvader hem even goed of nog beter in zijn macht dan de vorige. Te Lissabon of althans aan het hof kwam alles spoedig weer in de oude plooi, slechts met dit verschil dat de stille en zachte Miron heerschte in plaats van den gewelddadigen en daarom gehaten Rodriguez.

In Coimbra daarentegen wilde 't maar niet lukken, niettegenstaande pater Godin met alle scherpte het collegium zuiverde en publieke ergernis

voortaan onmogelijk maakte. De inwoners der stad hadden te lang het losse leventje der Jesuïten aangezien en hen om hun liederlijkheid al te zeer veracht, dan dat ze die plotselinge verandering vertrouwden. Men hield veeleer alles voor louter huichelarij. Zou dus het oude aanzien hersteld worden, dan moest er iets buitengewoons, iets erg aandoenlijks vertoond worden.

Op een goeden morgen luidden vroeger dan anders alle klokken van de Jesuïtenkerk; kort daarna ging de hoofdpoort open en een der vreemdsoortigste processies kwam naar buiten. Voorop stapte een ware Goliath die een reusachtig beeld van den gekruisten Christus droeg; achter hem kwam pater Godin, niet in zijn gewone kleeding maar tot aan de heupen naakt en gewapend met een geduchten geesel. Hem volgden, evenzoo opgeschikt, alle novitii en voorts de leekebroeders, die er ook al niet anders uitzagen; de onderwijzers en coadjutoren sloten den trein. Allen zongen, langzaam met nêergeslagen oogen voortgaande, op eentonige wijze een boetpsalm, die somber en naar klonk. Aan alle kruiswegen en op alle pleinen bleven ze staan en zongen niet slechts nog droeviger dan te voren, maar lieten ook de geesels gonzen door de lucht en kastijdden zich ongenadig. Weldra stroomde het bloed hun van de naakte schouders. Het volk werd natuurlijk aangedaan. De Jesuïten echter wrongen de handen en riepen hardop: „Mannen van Coïmbra, vergeeft ons om Christus wille de ergernis die ons gezelschap u gegeven heeft." Zoo ging de trein verder en verder, tot hij eindelijk de kerk bereikte. Hier beklom pater Godin den kansel en hield zulk een vreeselijke boetpredicatie, dat alle hoorders — en de kerk was stampvol — op de knieën vielen en met tranen in de oogen riepen: „ontferming, ontferming!"

De gevolgen dezer processie waren natuurlijk dat het volk te Coïmbra de Jesuïten weer geheel in genade aannam, want al waren er onder de verlichten velen die de gansche geschiedenis als een vertooning beschouwden, de groote hoop en vooral het vrouwvolk hielden de boetenden voor halve heiligen.

Toen koning Johannes III in 1557 stierf, volgde hem zijn driejarige kleinzoon Sebastiaan, zoon van den overleden infant Johannes, op. Catherina, de weduwe van den overleden koning, zuster van Karel V, werd voogdes over den jongen koning en regentes. Zij zelf regeerde echter niet, maar in haar plaats haar biechtvader Michael de Torres met Leon Henriquez, den biechtvader van den kardinaal Hendrik, den oom des konings. De beide paters gaven de opleiding van den jongen koning in handen van een ander lid der orde, den slimmen Louis Gonsalva de Camara.

Nu braken de slechtste tijden voor Portugal aan, want van toen af beheerschten de Jesuïten het land zoo onbeperkt, alsof ze de werkelijke en wettigen eigenaars waren. Wel waagde de koningin 't eens haar zelfstandigheid te toonen en schreef in haar verontwaardiging een langen brief aan Borgia, destijds generaal der Jesuiten, waarin zij bitter klaagde, vooral over pater Gonsalva en zijn wijze van opvoeding. O. a. zeide ze in dezen brief, dat hij in den jongen koning wilde en wellustige zeden bracht en hem leerde, haar, zijn grootmoeder, te verachten en te mishandelen. „Hij

van den hertog dat zijn landen te arm waren om veel voor de orde te kunnen doen, loste hij op door te zeggen dat zij tevreden zouden zijn met de verbeurtverklaarde bezittingen der ketters.

Nadat de paters zich alzoo voor goed in Savoye gevestigd hadden, gingen ze hun belofte om de ketters te bekeeren ten uitvoer brengen; maar het was een bijzondere manier van bekeeren, die ze in toepassing brachten. Possevin met de andere paters gingen in gewone burgerkleeding het gansche land door en vooral de afgelegen dalen, waar ze maar gereformeerde gemeenten vermoedden. Vonden ze er eene, dan wachtten ze zich wel, om zich bekend te maken of eene poging te doen om hen tot het roomsch-catholieke geloof te bekeeren. Neen! ze snelden naar hun hoofdplaats terug om een paar duizend soldaten te halen. Kwamen ze dan terug, dan wee den armen gereformeerden! Hoe ze aan die soldaten kwamen? Niets eenvoudiger dan dit. Possevin had, want daarvoor was hij gezonden, den hertog spoedig overtuigd dat een roomsch vorst zijn eer bevlekt, wanneer hij zoo'n troep ellendige ketters in zijn land duldt, en tevens dat de eenige doeltreffende manier van bekeeren in geweld bestond. Het was dus natuurlijk dat er troepen werden geworven om de pogingen der Jesuïten te steunen. Philibert ging hier te eerder toe over omdat de paus hem een belangrijke bijdrage voor het onderhoud van dit leger des geloofs toestond. Een vorst van zijn karakter moest zoo doende wel gelooven het recht te hebben om zijn onderdanen die 't geloof van hun heer niet wilden belijden, als oproermakers te straffen.

De ketters werden dus door soldaten onder leiding der Jesuïten tot rede gebracht en ten gevolge daarvan brak een tijd van jammer en ellende voor Savoye aan, zoo vreeselijk dat de pen weigert de bijzonderheden te vermelden. Possevin overviel bijv. aan 't hoofd van tweeduizend man het vlek St. Germain in het dal van de Perouse en liet alle mannen, schoon zij zich niet verdedigden, over de klink jagen. De beide gereformeerde geestelijken echter die men er vond, werden bij een langzaam vuur geblakerd, waarvoor de vrouwen en meisjes door lanssteken gedwongen werden het hout aan te dragen. Hetzelfde lot ondergingen veel andere gereformeerde gemeenten, en overal, zelfs in de afgelegenste gehuchten, woedde het zwaard of vlamden de brandstapels. Toen de gereformeerden eindelijk zagen dat het bepaald op toegelegd was om hen geheel en al uit te roeien, stonden ze overal tegelijk op, grepen de wapenen en boden aan het leger des geloofs stoutmoedig tegenstand. Ze behaalden zelfs hier en daar kleine overwinningen, en daar het hun gemakkelijk viel zich in hun dalen en kloven te verschansen, begonnen de savooische troepen allengskens moed te verliezen.

Possevin, woedend dat hem de overwinning dreigde te ontvallen, nam thans list te baat. Hij bood uit naam van den hertog aan de ketters vrije uitoefening van hun godsdienst, zoodra ze de wapens neergelegd en 16,000 daalders goud als boete betaald zouden hebben. De gereformeerden namen dit aan en het verdrag werd geteekend. Nauwelijks was echter het geld betaald en de wapens uitgeleverd, of men lachte om het verdrag en de Jesuïten begonnen hun bloedige bekeeringen op nieuw.

Op nieuw drongen ze met benden van ruwe soldaten de dalen binnen; op nieuw bekeerden ze met lans en zwaard; op nieuw werden alle ketter-

sche geestelijken, alsmede de voornamen en rijken van het arme volk naar den brandstapel gesleept. Nu echter barstte ook de woede der schandelijk bedrogenen met een vreeselijk geweld los. Nadat ze zich nieuwe wapenen hadden verschaft, brachten ze aan het leger des hertogs in Mei van 1561 eene zoo beslissende nederlaag toe, dat Philibert Emanuël gedwongen was over den vrede te denken. Zijn middelen waren uitgeput, want het leger, dat nu reeds twee jaren onder de wapenen was, kostte veel en de paus had reeds lang niets meer gezonden. Hoe zou hij, nu zijn troepen vernietigd waren, een nieuw leger bij elkaar brengen? Ook was het hem allengskens duidelijk geworden dat hij zijn eigen onderdanen vernielde als hij de ketters uitroeien wilde, en zijn eigen land tot armoede bracht, als hij de verbeurtverklaarde bezittingen der Jesuïten gaf. Neen! er was bloed genoeg gevloeid en meer dan genoeg ellende verspreid. Philibert Emanuël zond dus pater Possevin met de zijnen weg en trof den vijfden Juni 1561 een vergelijk met zijn protestantsche onderdanen. Hij stond hun vrije uitoefening van hun godsdienst toe en gaf de verbeurdverklaarde goederen voor een deel terug. Daartegen beloofden de gereformeerden, overal den roomsch-catholieken godsdienst te dulden, onder voorwaarde evenwel, dat nooit of nimmer een van hen zou gedwongen worden dat geloof aan te nemen.

Sedert had het land vrede en de burgers leefden weer eendrachtelijk. Helaas! honderd jaren later, ten tijde van Lodewijk XIV, kwamen de Jesuïten terug en met hen de oude ellende.

II. DE MACHT DER JESUÏTEN IN PORTUGAL.

In het eerste boek is meegedeeld, dat koning Johannes III Loyola verzocht, om eenige Jesuïten voor de bekeering der heidenen in Indië. Dat Franz Xavier en Simon Rodriguez ten dien einde naar Lissabon kwamen, is ons mede reeds bekend, en ook dat de koning Simon Rodriguez als biechtvader in Portugal terughield. — De laatstgenoemde nu legde de grondslagen van de werkelijk buitengewone macht, die de Jesuïten van dien tijd af gedurende twee eeuwen over Portugal en zijne koloniën uitoefenden. Hij maakte zoodanig gebruik van de gunst des konings, dat de orde reeds na tien jaren de prachtigste collegiën te Coïmbra, Evora, Lissabon en Braga, alsmede verscheidene semenariën in andere steden bezat. Van deze collegiën werden zelfs enkelen, zooals Coïmbra en Evora, tot hoogescholen verheven en zoo doende beheerschten de Jesuïten spoedig volkomen de wetenschap, het geloof en de zeden der Portugeezen. De generaal te Rome, ziende dat die bodem zoo gemakkelijk te bearbeiden viel, zond uit Italië en Frankrijk zooveel leden der orde om Rodriguez te helpen, als maar even gemist konden worden. Dezen slaagden zoo spoedig in het aanwerven van proselyten, dat b. v. het collegium te Coïmbra reeds in 1544 zestig kweekelingen telde. In dezelfde mate namen ook de overige